

Guliston

2007/5

Мам-фран фидошлар.

ШАХС

МАЪНАВИЯТИ АНЗАРАЛАРИ

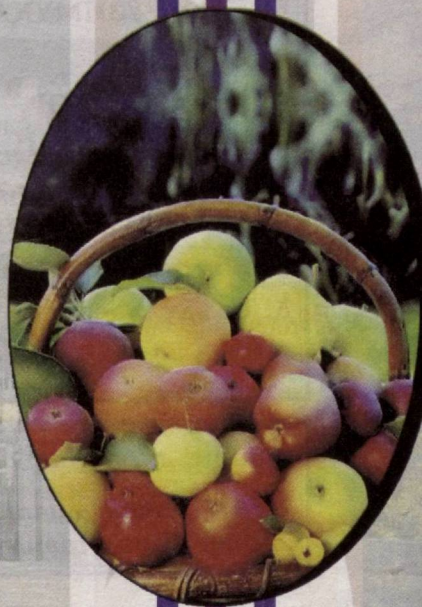
Ўзбекистон Мустақиллиги миллат ақл-заковати, маънавияти, интеллекти ҳамда менталитетининг амалда намоён бўлишидир. Ўзбекистон Республикаси Президенти И.А.Каримов таъкидлаганидек: “Маънавият — инсониятнинг, халқнинг, жамиятнинг, давлатнинг куч-қудратидир. У йўқ жойда ҳеч қачон бахт-саодат бўлмайди. Нафақат кўҳна тарих, балки янги тарих ҳам бунинг кўплаб мисолларини беради”. Бинобарин, маънавий маданият қанча юксак бўлса, жамият шунча мустақамланиб боради, шахс камолоти фаоллашади ва бошқа ижтимоий муаммоларни бажариш осонлашади. Мустақил жамият ўз мазмун-моҳияти, фазилатига кўра, сифат жиҳатдан тамоман янги жамиятдир. Шунинг учун ҳам жамият ўз аъзоларининг юксак маданиятли бўлиши чораларини кўриб боради.

Шахснинг маънавий маданияти, маънавий камолоти масаласи Ўзбекистон Президенти И.Каримов асарларида ҳар томонлама илмий қамровга олинган. Мустақилликнинг дастлабки йилидаёқ эълон қилинган “Ўзбекистон: миллий истиқлол, иқтисод, сиёсат, мафкура” номли асарида мамлакатни ривожлантиришнинг маънавий-ахлоқий негизлари ҳақида мушоҳада юритиб, “Ўзбекистонни янгилаш ва ривожлантиришнинг ўз йўли тўртта негизга асосланади: 1. Умуминсоний

қадриятларга содиқлик; 2. Халқимизнинг маънавий меросини мустақамлаш ва ривожлантириш; 3. Инсоннинг ўз имкониятларини эркин намоён қилиши; 4. Ватанпарварлик.

Мустақил Ўзбекистоннинг куч-қудрати манбаи — халқимизнинг умуминсоний қадриятларга содиқлигидир”, — деган илмий хулосага келинган. Президент шахснинг жамият ва давлатга дахлдорлигини асослаб, бериш билан маънавий омилларнинг Ўзбекистон Мустақиллиги шароитидаги ижтимоий аҳамиятини ҳам таҳлил қилиб берган. Жамиятда демократик, бозор муносабатларига асосланган ислохотларни амалга ошириш шароитида халқнинг, шахснинг маънавий руҳиятини мустақамлаш ва ривожлантириш — давлат ва жамиятнинг энг муҳим вазифаси-лигини қайд этган. Бу билан муаллиф жамият ва шахс маънавий маданияти муаммоси юқори давлат сиёсати даражасида қўйилганлигини таъкидламоқда.

Юртбошимиз маънавиятнинг шахс тақдири, ҳаёти, меҳнат фаолиятида ўта муҳимлиги, маънавиятли инсон бўлиш учун тинимсиз меҳнат қилиш, ўқиш, маърифатли бўлиш талаб қилинишини таъкидлаб: “маънавият инсонга ҳаводек, сувдек зарур... Маънавият — тақдирнинг эҳсони эмас. Маънавият инсон қалбида камол топиши учун у қалбан ва виждонан, ақл ва қўл билан меҳнат қилиши керак. Бу хазина инсонга ҳаётда барқарорлик бағишлайди, унинг қарашлари шунчаки бойлик орттириш йўлида кун кўришга йўл

иҷтимоий-сиёсий, илмий-бадний, маданий-матрифий, беэақли журнал

Журнал 1925 йилдан чиқа бошлаган

**Ўзбекистон Республикаси
Маданият ва спорт ишлари
вазирлиги**

**Бош муҳаррир
Азим СҮҮОН**

Таҳрир ҳайъати:

Бахтиёр ГЕНЖАМУРОД
Хуршид ДАВРОН
Ўткир ЖҶРАЕВ
Жалолбек ЙҶЛДОШБЕКОВ
(бош муҳаррирининг биринчи ўринбосари)

Гулистон МАТЁҚУБОВА
Сувон НАЖБИДДИНОВ
Абдулла ОРИПОВ
Давлатмурод САЪДУЛЛАЕВ
(бош муҳаррир ўринбосари)

Рустамбек ШАМСУТДИНОВ
Азамат ҲАЙДАРОВ

Масъул котиб:

Нодирбек АҲМЕДОВ

Бўлим муҳаррирлари:

Абдурауф РАҲИМҚУЛОВ
Баҳром РҶЗИМУҲАММАД

Фотомухбир

Шавкат ҚАҲҲОР

Саҳифалаш ва дизайн

Нигина ҚОДИРОВА

Навбатчи муҳаррир

Д. Саъдуллаев

Ушбу сонда:

Давлатмурод САЪДУЛЛАЕВ
*«Мнои а.Бухорий
баракоти»*

Кўчқор ХОНАЗАРОВ
Аёл эрки — жалият кўрки

Саодат ДАВЛАТОВА
Кийимларда жалқ руҳи

Расул ҲАМЗАТОВ
Менинг Дошестоним

Гулчеҳра МУФТИЗОДА
Тўдак ҳиди

Нўмон РАҲИМЖОНОВ
Дил манзиллари

Босишга 24.10.2007 йилда топирилди. Офсет қоғози.
Бичими: 60x84 1/8. Ҳажми 6,0. Адади: 2350

Буюртма № 144

Таҳририят манзили: Тошкент — 700029, Буюк Турон
кўчаси, 41 уй. Телефонлар: Қабулхона: 136-56-01.
Бош муҳаррир ўринбосари: 136-78-90.
Масъул котиб: 133-07-94. Факс: 133-08-57.

Алишер Навоий номидаги Ўзбекистон
Миллий кутубхонаси босмахонасида чоп этилди.
Манзил: Тошкент шаҳри, Х.Сулаймонова кўчаси, 33-уй.

Ўзбекистон Матбуот ва ахборот агентлигида
091 — рақам билан рўйхатга олинган

Муқовапаримизда:

1-бет: Ўзбек миллий фолклор кўшиқлари ижроҳиси Санталат СИДДИҚОВА.
2-бет: Тарих фанлари доктори, профессор Рустамбек ШАМСУТДИНОВ.

қўймайди, фожиалар вақтида омон сақлаб қолади ва моддий қийинчилик кунларида иродани мустаҳкамлайди”, — деган хулосага келадилар.

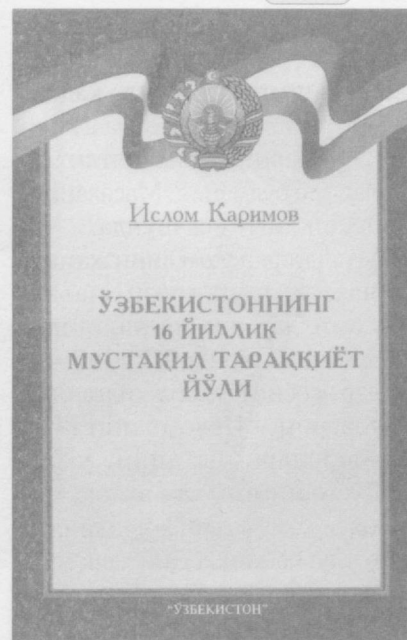
Ҳақиқатда ҳам инсон юқори мансабга эришиши, катта моддий бойликка эга бўлиши мумкин, бироқ бу ҳали шахснинг маънавий комиллигини англатмайди. Бунинг устига одамларнинг маънавий маданиятга муносабатлари турлича. Ҳаммани ҳам маънавиятнинг шахс учун аҳамиятини онгли равишда биллади ва қадрлайди, деб бўлмайди. Шунинг учун ҳам муаллиф: “Маънавиятни мустаҳкамлаш учун меҳнат ва маблагни аяш ўз келажагига болта уриш демакдир”, — деб жуда ўринли таъкидлайдилар.

Шахс маънавий маданияти масаласи Президент И.Каримовнинг “Ўзбекистон — бозор муносабатларига ўтишнинг ўзига хос йўли” асарида илмий таҳлил қилинади. Демократик, бозор иқтисодиёти ислохотларини амалга ошириш шароитида маънавий омилларга эҳтиёж янада ошиши, долзарблашиши илмий таҳлил қилиб берилган. Зотан истиқлол йилларида қабул қилинган ва ҳаётга татбиқ этилган ислохотларнинг барчаси инсонпарварлик ғоялари билан йўғрилган. Уларнинг марказида инсон омили туради. Шу боис, бозор ислохотларини амалга оширувчи кишиларнинг ўзлари юксак маънавиятли бўлишлари зарур. Акс ҳолда ислохотлар тез ва мукамал амалга ошмайди. Мазкур асарда Президентимиз “Ўзбекистон — келажаги буюк давлат” деб башорат қилдилар. Бунда муаллиф мамлакатнинг табиий, иқтисодий, илмий-техникавий бойликлари билан бирга маънавий са-

лоҳиятини ҳам назарда тутган. Келажаги буюк давлатнинг инсонлари ҳам юксак маънавиятли бўлишлари зарур.

Президент И.Каримовнинг “Ўзбекистоннинг сиёсий-ижтимоий ва иқтисодий истиқболнинг асосий тамойиллари” асарида Ўзбекистон Мустақиллиги шароитида шахс маънавиятининг долзарб муаммолари янгидан илмий қамровга олинди. Бинобарин, маънавий омил иқтисодий, ахлоқий, исломий омиллар, миллий мафкура ва қадриятлар билан узвийликда таҳлил қилинган. Бундан буён жамиятнинг ижтимоий, иқтисодий тақдирини маънавий комил инсонлар ҳал қилишига ишонч билдирилган.

Президент ўз асарида: “Биз иқтисодий ўнгланиш, иқтисодий тикланиш, иқтисодий ривожланишни маънавий ўнгланиш, маънавий покланиш, маънавий юксалиш ҳаракатлари билан тамомила уйғун бўлишини истаймиз. Сиёсатимизни шунга қура-

сонлар жамиятнинг ижтимоий ривожланишини тезлаштирадилар. Маънавият билан иқтисодиёт ҳамкорлиги ана шундай фалсафий диалектикага асосланган. Шунингдек, маънавий маданият ниҳоятда нозик соҳа. Демокчимизки, унинг ўз мутасадди-

Биз иқтисодий ўнгланиш, иқтисодий тикланиш, иқтисодий ривожланишни маънавий ўнгланиш, маънавий покланиш, маънавий юксалиш ҳаракатлари билан тамомила уйғун бўлишини истаймиз.

Ислом КАРИМОВ

миз ва уни тўла татбиқ этамиз... Маънавият ва иқтисод бир-бирини инкор этмайди, балки бир-бирини қувватлаб, ўзаро таъсирланиб ривожланиб боради”, деб алоҳида таъкидлайди. Бу адолатли, асосли илмий хулоса. Маданиятнинг, маънавиятнинг ижодкори ҳам, истеъмолчиси ҳам халқдир. Фақат иқтисодий асоси мустаҳкам бўлган жамиятдагина шахснинг маънавий юксалиш жараёни фаоллашади. Ва ўз навбатида маънавий комил ин-

лари, масъуллари бўлиши керак. Президент И.Каримов маънавият тарбия манбаи, натижаси эканлиги ҳақида гапириб “маънавият тарбиянинг энг таъсирчан қуроли экан, ундан оқилона фойдаланиш, болаларимизни ватанпарварлик, ростгўйлик, халқсеварликка ўргатиш керак бўлади. Аслини олганда, ахлоқ — маънавиятнинг ўзаги. Инсон ахлоқи шунчаки салом-алик, хушмуомаладангина иборат эмас. Ахлоқ — бу аввало инсоф ва адо-

лат туйғуси, иймон — ҳалоллик дегани”, — деб изоҳлаганлар. Маънавиятнинг асосида қадриятлар ётади. Бироқ ҳамма ахлоқли кишиларни маънавиятли инсонлар деб бўлмайди. Масаланинг ўта нозиклиги ҳам шунда.

Муаллиф, ислом дини жамият ва шахс учун ўта муҳим маънавий омиллар ила йўғрилганлигини кўплаб тарихий-илмий мисоллар асосида таҳлил қилганлар. Бинобарин, “Ислом дини — бу ота-боболаримиз дини, у биз учун ҳам иймон, ҳам ахлоқ, ҳам диёнат, ҳам маърифат эканлигини унутмайлик... Дин халқ маънавиятининг, маърифатининг юксалишига катта ҳисса қўшиб келган экан, давлатчилигимиз ҳақида сўз юритганда, режалар тузганда динни, энг аввало, ҳам миллий, ҳам умуминсоний қадрият сифатида эътиборда тутишимиз лозим”.

Ислом дини ижтимоий ҳаётнинг барча босқичларида шахснинг маънавий камолотида муҳим омил бўлиб хизмат қилган (гарчи собиқ совет давлати ва унинг мафкураси бу факторни инкор қилган бўлса-да). Ўзбекистон Мустақиллиги шароитида ислом дини, демократик ислохотлар асосида, ўзининг маънавий-тарбиявий, ахлоқий имкониятларини, таъсирини янада оширади. Ислом динининг шахс маънавий камолотидаги ўрни, аҳамияти муаммоси Президентнинг “Ўзбекистон XXI аср бўсағасида: хавфсизликка таҳдид, барқарорлик шартлари ва тараққиёт кафолатлари”, “Оллоҳ қалбимизда, юрагимизда” каби асарларида ҳам атрофлича илмий таҳлил қилинган.

Президент И.Каримовнинг “Ўзбекистон иқтисодий ислохотларни чуқурлаштириш йўлида” асарида шахсни маънавий камол топтириш муаммолари, унинг

ижтимоий, иқтисодий масалалар билан боғлиқлиги иқтисодий, фалсафий, тарихий нуқтаи назардан илмий таҳлил қилинган. Муаллиф истиқлол йилларида жамият, маънавият ва шахс камолоти масаласига қайта-қайта мурожаат этиб, уларни янги-янги илмий-назарий хулосалар билан асослаб берди. Бу муаллифнинг ўзи ҳам аниқ илмий хулосаларга эга бўлиб борганлиги, илмий қамров доираси кенгайганлигини кўрсатади.

Кейинчалик Президент шахс маънавий камолоти масаласини юқори давлат сиёсати даражасида таҳлил қилдилар. У “Ўзбекистон иқтисодий ислохотларни чуқурлаштириш йўлида” асарида таъкидланганидек: “Бозор муносабатларига ўтиш — ҳаётий етуқлик ва сабр-матонатни синовдан ўтказувчи ўзига хос имтиҳондир... Шу сабабли биз маънавий-руҳий тикланиш ва покланиш муаммоларига алоҳида аҳамият бераяпмиз. Чинакам цивилизациялашган бозор муносабатлари, бозор воситалари фақат юксак маънавият негизида, юксак ахлоқийлик ва ватанпарварлик негизларида барпо этилиши мумкин. Демак, демократик, иқтисодий ислохотларнинг тақдири кўп жиҳатдан унинг ижрочиси — шахснинг маънавий маданияти даражасига боғлиқ”.

Президент И.Каримов жамият ва шахс маънавияти масаласини “Ўзбекистон XXI аср бўсағасида: хавфсизликка таҳдид, барқарорлик шартлари ва тараққиёт кафолатлари” асарида ижтимоий, демография нуқтаи-назаридан илмий таҳлилга тортади. Унда шахс, инсон — жамиятнинг энг олий бойлиги дейилади. Ҳақиқатан ҳам, жамиятнинг шахсга нисбатан муносабати тубдан ўзгарди. Бинобарин, амалга оширилаётган барча ислохотлар-

нинг марказида инсон манфаатлари, ҳақ-ҳуқуқлари туриши ҳам фикримизнинг исботидир. Муаллифнинг инсон омилини улуғлаши шу қонуният билан боғлиқ. Асарда одилона таъкидланганидек: “Жамиятнинг олий бойлиги бўлган халқ абадий қадриятларни, қудратли салоҳиятни ўзида жамлаган. Бу салоҳиятни юзага чиқариш жамиятимизни ривожлантириш ва тараққий эттиришнинг жуда кучли омили бўлиб хизмат қилади. Инсон салоҳияти энг бунёдкор омил бўлиб, у мамлакатнинг ислохотлар ва туб ўзгаришлар йўлидан тинимсиз илгарилаб боришини таъминлаб беради”. Энди шахс маънавияти халқ, миллат салоҳияти билан уйғунликда жамиятнинг ислох қилувчи, модернизацияловчи ижтимоий куч сифатида илмий таҳлил қилинган. Дарҳақиқат, катта маънавий салоҳият бир кишига хизмат қилиш доирасидан чиқиб, ижтимоий кучга айланади, миллатга, ватанга хизмат қила бошлайди.

Муаллиф илмий қамровининг кенглиги шундаки, шахс маънавий омили ҳалқасига мамлакат ижтимоий демографик ҳолатини ҳам киритиб, илмий социологик таҳлил қилганлар. Шахснинг маънавий комиллик даражаси жамиятнинг асоси бўлган ижтимоий кучли, фаол оила доираси уйғунлигида илмий таҳлил қилинган. Бундан жамият, оила, шахс маънавий маданияти, уларнинг алоҳидалиги ва ҳамкорлиги, узвийлиги масаласи келиб чиқади. Президент И.Каримов ҳар бир асарида шахс маънавияти масаласини тобора илмий мураккаблаштириб таҳлил қилиб берганлар. Чунки шахс одоби, маънавияти масаласи оғир, мураккаб жараён. У Ўзбекистон Мустақиллиги шароитида янада мураккаблашди, долзарблашди.

Президент И.Каримов “Баркамол авлод — Ўзбекистон тараққиётининг пойдевори” асарида ёшлар ахлоқи, одоби масаласини шахс маънавияти доирасида илмий таҳлил қилиб бердилар. Ўзбекистонда аҳолининг аксариятини ўқувчи-талаба ёшлар ташкил этади. Демак, ёшлар одоби, маънавияти ўта долзарб вазифа. Мазкур муаммони ижобий ҳал қилиш учун энг аввало, таълим тизимини ислоҳ қилиш зарурлиги таъкидланиб “ҳар қайси давлат, ҳар қайси миллат нафақат ер ости ва ер усти табиий бойликлари билан, ҳарбий қудрати ва ишлаб чиқариш салоҳияти билан, балки биринчи навбатда ўзининг юксак маданияти ва маънавияти билан кучлидир. Шу боис мамлакатимизнинг истиқлол йўлидаги биринчи қадамлариданоқ буюк маънавиятимизни тиклаш ва янада юксалтириш, миллий таълим-тарбия тизимини такомиллаштириш, унинг миллий заминини мустаҳкамлаш, замон талаблари билан уйғунлаштириш асосида жаҳон андозалари ва кўникмалари даражасига чиқариш мақсадида катта аҳамият бериб келинмоқда”, — деган ғоя олға сурилди. Президентнинг бу ғояси “Таълим ҳақида”ги Қонунда, “Кадрлар тайёрлаш миллий дастури”да ва ҳукуматнинг бошқа ҳужжатларида ўзининг аниқ ифодасини топди.

Ёшлар маънавияти масаласига Президентнинг “Ўзбекистон XXI асрга интилмоқда” асарида янада кенгроқ ёндашади. Асарда маънавият — мамлакат устувор йўналишларининг энг асосийси ва биринчиларидан деб белгиланди. Ёшларни маънавий камол топтириш вазифаси ниҳоятда мураккаб ва долзарб. Асарда, “Биз мамлакатимизнинг истиқболи ёш авлодимиз қандай тарбия топиши-

га, қандай маънавий фазилатлар эгаси бўлиб вояга етишига, фарзандларимизнинг ҳаётга нечоғли фаол муносабатда бўлишига, қандай олий мақсадларга хизмат қилишига боғлиқ эканини ҳамisha ёдда тутишимиз керак. Биз фарзандларимизнинг баркамол руҳий дунёси учун, уларнинг маънавий-ахлоқий жиҳатдан етук, жисмонан соғлом бўлиши учун доимо қайғуришимиз, қўрашмоғимиз зарур”, — дея алоҳида таъкидланган.

Демак, шахснинг, хусусан, ёшларнинг маънавий-ахлоқий камол топишида нафақат давлат, жамият, балки жамоатчилик, ташкилотлар, муассасалар ҳам масъул эканликлари илмий асослаб берилган. Ўзбекистон Президенти И.Каримов ёшлар одоби, маънавияти истиқлол жамиятида ўта долзарб, устувор вазифа эканлигини республика вилоятлари, шаҳар ва туманлари ҳокимлари билан учрашувида ҳам алоҳида таъкидлаб, “Фарзандларимиз биздан кўра билимли, кучли, доно ва албатта, бахтли бўлишлари шарт... Лекин ана шу мақсадга етишнинг муҳим шарти яна ва яна таъкидлаш жоизки, бизнинг ўрнимизга келадиган авлоднинг билим савияси ва

тафаккури билан бевосита боғлиқдир”, — деган тўғри илмий хулосага келган эдилар.

Ўзбекистон Президенти И.Каримов шахс маънавияти муаммосини миллий ғоя ва мафкура институтлари билан боғлиқ ҳолатда ҳам таҳлил қилганлар. Ҳақиқатда ҳам маънавият ва миллий мафкура бир-бири билан узвий боғлиқ қадриятлардир. Уларнинг объекти битта, яъни одам билан иш кўрсалар-да, бироқ унга алоҳида-алоҳида йўллар билан борадилар. Бу — жуда мураккаб, ўта нозик, масъулиятли йўлдир. Муаллифнинг “Жамиятимиз мафкураси халқни — халқ, миллатни — миллат қилишга хизмат этсин”, “Миллий мафкура — давлатимиз ва жамиятимиз қурилишида биз учун руҳий-маънавий куч-қувват манбаи”, “Миллий истиқлол мафкураси — халқ эътиқоди ва буюк келажакка ишончдир” каби асарларида шахс маънавияти миллий мафкура ғоялари билан йўғрилган ҳолда илмий таҳлил қилинган. Миллий мафкуранинг жамият, шахс учун кўп қиррали аҳамияти кўрсатилган. Бинобарин, “пировард мақсадимиз бўлган озод ва обод Ватан, эркин ва фаровон ҳаёт қуриш бо-

расидаги интилишларимизда биз учун рухий-маънавий куч-қувват манбаи, илмий асос — бу миллий ғоя, миллий мафкурадир”, — деган хулоса маънавият, миллий мафкура муносабатларини англашиб турибди.

Муаллиф яна ёшлар тарбияси муаммосига қайтиб, энди ёшларни ахлоқий, маънавий тарбиялашнинг ўзи камлик қилиши, улар ғоявий, мафкураравий чиниққан, ижтимоий-сиёсий фаол, ҳар қандай ғаразли ғояларга нисбатан мурасиз бўлишлари зарурлигини таъкидлайди. Шундай экан, миллий маънавиятимизнинг, мафкурामизнинг бош, устувор вазифаси “ёшларимизнинг иймон-этиқодини мустаҳкамлаш, иродасини бақувват қилиш, уларни ўз мустақил фикрига эга бўлган баркамол инсонлар этиб тарбиялашдир.

Уларнинг тафаккурида ўзлигини унутмаслик, ота-боболарнинг муқаддас қадриятларини асраб-авайлаш ва ҳурмат қилиш фазилатини қарор топтириш. Уларнинг, мен ўзбек фарзандиман деб, ғурур ва ифтихор билан яшашига эришишдир”.

Шахс маънавияти манзиллари Президент И.Каримовнинг ҳар бир ёзган асарида жумладан, «Ўзбекистоннинг 16 йиллик мустақил тараққиёт йўли»да ҳам турлича илмий қамров ва йўналишларда ўз ифодасини топган. Бу қонуний, ҳаётий ҳолат. Бинобарин, озод ва эркин ўн олти йил яшаб биз англаган фалсафа шуки, Ўзбекистон Мустақиллиги шароитида жамият ва шахснинг маънавий омилларга эҳтиёжи тобора ошиб бораверади.

Холбой ИБРОҲИМОВ,
профессор
Мансур ОЛТИНОВ,
профессор

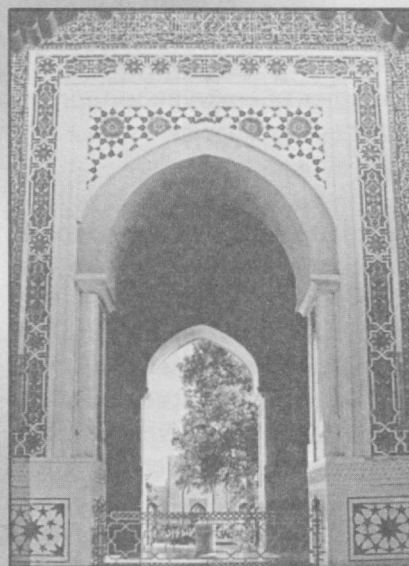
Ота-боболаримизнинг ислом дини тараққиёти учун қилган хайрли саъй-ҳаракатлари, фидойиликлари ва хизматлари беқиёсдир. Биз уларнинг савобли ишлари, шон-шухрати, ўздан қолдирган мероси билан ҳар қадамда фахрланиб юрамиз. Бугун ана шу улуғ зотлар яратган ноёб китоблар, нодир қўлёзмалар, оламшумул кашфиётлар нафақат ислом дунёсининг, балки инсониятнинг бебаҳо хазинасига айланган. Шу боис таълим, фан ва маданият масалалари бўйича ислом ташкилоти АЙСЕКО томонидан 2007 йилда Тошкент — Ислом маданияти пойтахти, деб эълон қилинди. Бу эътироф ўзбек халқининг ислом маданияти ривожига қўшган бетимсол ҳиссасининг юксак даражада тан олиниши бўлди.

Бугун улуғ боболаримизнинг ҳаёти ва фаолияти ҳақида янги-янги китоблар эълон қилинмоқда, кинофильмлар олинмоқда. Иншоол-

лоҳ, барча қилаётган савобли ишларимиз, интилишларимиз буюк аждодлар руҳини шод айлаб, мамлакатимиз ва ўз қалбимизни ҳам обод қилгусидир.

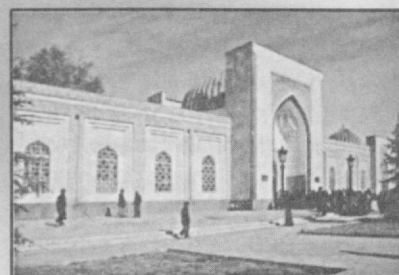
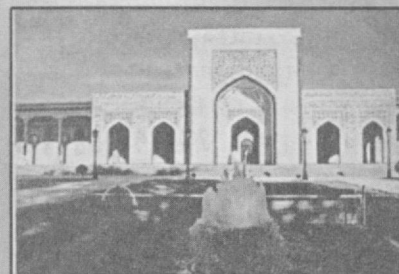
Яқинда “Мовароуннаҳр” нашриёти “Ўзбекистон миллий энциклопедияси” Давлат илмий нашриёти билан ҳамкорликда Ўзбекистон Мусулмонлар идораси раиси, Бош муфти Усмонхон Алимовнинг “Имом ал-Бухорий баракоти” деб номланган янги асарини босмадан чиқарди. Бу китобга А.Ниёзов муҳаррирлик қилган. Ушбу асарда беназир қобилият соҳиби Имом ал-Бухорий ҳаёти ва ижоди, буюк муҳаддис ёдгорлик мажмуи қурилиши тарихи ҳамда исломий қадриятлар тарихи ва Мустақил Ўзбекистонда уларнинг қайта тикланиши, мусулмонларнинг у зотга бўлган бетимсол муҳаббатлари ҳақида ҳикоя қилинади.

Янги асар “Тарихнинг олтин зарварағи” сарлавҳаси билан Юрт-

Суратларда:

«ИМОМ АЛ-БУХОРИЙ»
мажмуаси кўринишлари
ва безаклари

"Имом ал-Бухорий БАРАКОТИ"

Буюк алломага юксак эҳтиром

бошимизнинг Имом ал-Бухорий ёдгорлик мажмуининг очилишига бағишланган маросимда сўзлаган нутқи билан бошланади. Ушбу китоб саҳифаларида у зот яшаган давр, икки ҳарам — Маккаи Мукаррама ва Мадинаи Мунавварага ўл олганлари, улғайиб юртма-юрт кезганлари, нафаси ўткир устозлари, Самарқанд, Бағдод ва Басра дарслари, Балх, Нишопур, Рей (Рай), Куфа, Мадина, Восит, Дамашқ, Асқалон, Ҳамс шаҳарларида шайхлар ҳузурида яшаганлари ҳамда ўз юртига қайтиши, вафоти ҳақидаги маълумотлар, ҳикматомуз шеърлари, қолдирган нодир асарлари, ислом илмлари бобида имомлик даражасига эришган айрим шогирдлари хусусида, азиз ва мукаррам инсонларнинг «Ал-Жомъ ас-саҳиҳ» га айтган олқишу мадҳлари қайд қилинган.

XVI асрда Бухоро амири Абдуллахон томонидан барпо этилган Имом ал-Бухорий қабрлари ёнидаги масжид Чор Россияси истилоси даврида мутлақо ташландиқ, хароба аҳволга келтирилган эди. Бу муқаддас жой Мустақилликка эришганимиздан кейин, Президентимиз Ислоҳ Каримов ташаббуси ва саъй-ҳаракатлари билан обод бўлди.

Самарқанд дунё тамаддунининг бешикларидан бири бўлиб, у жаҳон маданияти, фани ва санъати тараққиётига, ислом тариқатлари, жумладан, тасаввуфнинг пайдо бўлиши ва кенг ёйилишида му-

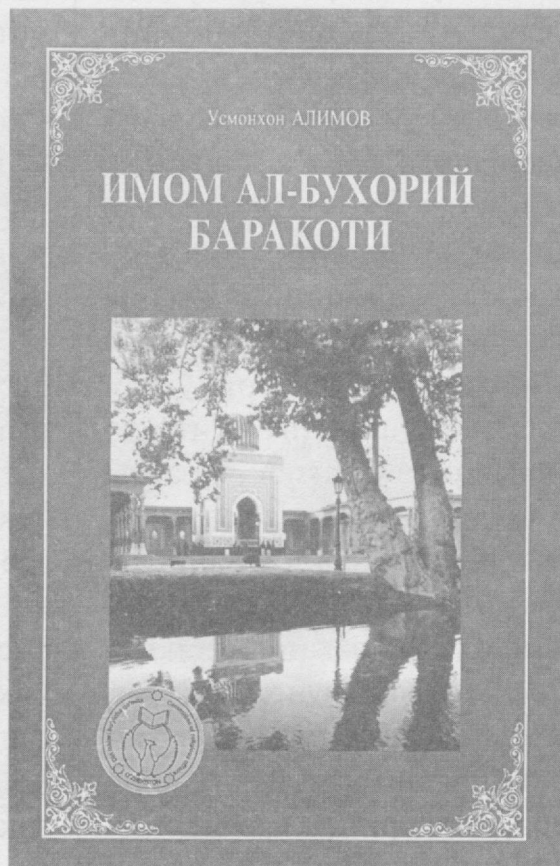
ҳим аҳамият касб этган табаррук заминдир. Муаллиф «Имом ал-Бухорий баракоти»да қадимий шаҳар Самарқанднинг ислом оламидаги шухрати ва дунё уламоларининг эътирофи, айниқса, Имом ал-Бухорийнинг қабри жойлашган жойлар қадим замонларда ҳам обод бўлиб, подшоҳлару вазирлар, олим уламолар зиёратга келгани, шу масжидда намоз ўқишгани, бузрукворнинг ҳақиқа хатму Қуръонлар қилишгани ҳақида чексиз ифтихор билан сўзлайди. Айни пайтда Имом ал-Бухорий мадрасаси Мустақилликдан сўнг Ҳадис илми марказига айлангани ички ғурур билан тасвирланган.

Муаллиф китоб сўнггида Имом ал-Бухорий ва Аҳмад ал-Фарғоний ҳаёти ва фаолиятига доир тарихий ҳужжатларни тўплаш бўйича илмий экспедициянинг хизмат сафарига тўхталиб ўтади. Шунингдек, ушбу экспедициянинг Туркия, Сурия, Иордания ва Миср мамлакатларига уюштирилгани, у ерлардан олиб келинган ҳар икки боболаримизнинг ноёб китоблари ва улар фаолиятига доир йиғилган қиммат-

ли ашёвий далиллар ҳақида ҳам ёзади.

Халқимиз тарихининг унутилмас саҳифаларини ўзида мужассам этган ва буюк алломага юксак эҳтиромни ифодалаган бу янги асар 3 минг нусхада чоп этилган бўлиб, диди нозик, эътиқоди баланд китобхонларда катта қизиқиш уйғотишига астойдил ишонамиз.

Д. САЪДУЛЛАЕВ

Ортик ВАФОЕВ,
фалсафа фанлари номзоди, доцент

Инсон соғлом ақл, соғлом фикр, теран мантикий тафаккурга, кенг қалбга эга бўлиши учун ўзини фақат жисмонан эмас, ақлан ва руҳан ҳам чиниқтириб бориши лозимдир. Жисмонан соғу, маънан-руҳан ожиз бўлса, ундай одамлар кўпинча мустақил фикрга эга бўлмайди, эътиқоди суст, бузғунчи кучларнинг ёмон фикрларига тез берилувчан бўлади. Ўқимоқ ва ўқитмоқ, ўрганмоқ ва ўргатмоқ, кузатиш ва тақлид, ишонч ва комиллик учун инсонга соғлом тан, соғлом ақл билан бирга соғлом эътиқод, мустаҳкам иймон ҳам керак. Бунинг учун ҳар бир инсон ўз ҳаётини, турмуш тарзини оқилона йўлга қўя олиши, ҳар қандай ортиқча ярамас одат-

лардан, расм-русумлардан воз кечиши, турли юқумли касалликларнинг олдини олиши, юксак маърифатли турмуш тарзини шакллантириш йўлида тинмай изланиши лозим бўлади. Инсон умри қисқа эмас, фақат зарарли одатлар, ғояларга берилиб, инсон ўзи умрини қисқартиради. Баъзи иллатлари нафақат ўзини, бошқаларни ҳам бахтсиз қилиб қўяди. Яхшилиги эса ўз соғлиғи билан бирга, ўзгалар соғлиғини ҳам сақлайди.

Юксак маънавият ва маърифат, соғлом ғоя, таъсирчан сўз, адабиёт, санъат тарбиялаган қалбга ҳеч қачон жаҳолат яқинлаша олмайди. Бундай инсонлар доим руҳан тетик бўлади, ҳар қандай касалликни ҳам тез енга олади. Улар бидъатлари ёлғон гапларга ишонмайди. Одамларга ҳасад билан эмас, ҳавас билан қарайди, яхшиларга тақлид этади, улардан ибрат олади. Гина-кек, гийбат-ичиқоралик, жаҳолат, маънавий бўшлиқдан ўзини сақлаб, ҳаётга жўшқин қарайди, ҳавойи гаплар, нафс касаллигига учмайди. Ғоявий иммунитет кучли бўлади, турли қийинчиликлардан тез ва оқилона чиқиб кетиш йўллари излаб топади. Бузғунчи фикру ва ғояларга ўзининг соғлом, бунёдкор ғоя ва фикрларини қарши қўя олади. Маданиятли муомаласи, ҳаммага ҳурмат кўрсатиши, ширинсуханлиги билан иш жойида самимий муҳит яратади. Кишининг юзи оқ бўлмасада, қалби пок бўлсин. Жисмоний соғлиқ одамга иссиқ-совуққа, турли тиббий касалликларга бардош беришга имкон яратса, маънавий соғломлик ҳаётини кечинмаларга, ўткинчи қайғу, қийинчиликларни мардона енгиш, иродасини мустаҳкамлаб, олдиға қўйган орзу-умидларига етиш, ҳаётни қадрлаш, жаҳолатга қарши маърифат фалсафасини яратиш имконини беради. Ҳасад, фитна, жаҳолат зарарли дарддир. Кишилар бу касалликдан қанча тез шифо топса, жамият шунча кўп фойда кўради. Жисмоний камолот маънавий етуқликсиз мумкин эмаслигини англаганларгина бар-

РУХИЙ ПОКАИК — соғлиқ гарови

камол инсонлар ҳисобланади. Улар тўрт нарсани: соғлом турмуш, соғлом ҳордиқ, соғлом экология ва жисмоний тарбияни ёқлаб, тўрт нарсага: ОИТС, гиёҳвандлик, алкоголизм, тамаки чекишни қоралашади. Бу уларнинг таъмоили!

Социологик тадқиқотларга кўра, инсон соғлигининг 45-50 фоизи соғлом турмуш тарзига, 25-30 фоизи маънавий-руҳий тарбияга, экологик вазиятга, қолгани бошқа нор-

маларга боғлиқ экан. Ахир буюк файласуф Мирзо Бедил бежиз “руҳ ва ақл қалъасини эгаллаш учун жисмоний тарбия билан шуғулланиб туриш лозимдир” демаган. Ҳаётда соғлом руҳли иродали кишиларнинг оғир дардларни ҳам чидам билан енгиб, соғайиб кетганликларига гувоҳ бўлганмиз.

Ўқиш, фикрлаш, билим олишни тарк этган одамларнинг тафаккур доираси тор бўлади. Инсон тоза ҳаво, ҳаракат, каби маънавий тарбия, ақлий машғулот, ибо-

дат, санъати ҳам эҳтиёж сезади. Давр ўтиши билан инсонларнинг жисмоний фаоллиги сусайиб, маънавий фаоллиги кучаяди.

Донолар таъкидлаганларидек, маънавий бойлик моддий бойликдан минг баробар устун. Пул билан бой бўлгандан кўра ақл, билим билан бой бўлиш афзал. Билим пул келтиради, аммо пул билан билим топиш амри маҳол. Иззат Султоннинг «Имон» драмаси бош қаҳрамони профессор Камоловнинг шундай монологи бор: “Агар менинг уйимга пул-бойлик оқиб кирса-ю, уйимдан имон чиқиб кетса, бундай бойликка ўт қўяман”. Моддий бойлик — ўткинчи, маънавий бойлик абадийдир.

Бугун айрим маънавий қашшоқ кишилар орасида ғоявий, тарбиявий ишлар олиб бориш, керак бўлса, уларни ислоҳ қилиш лозим. Ёшларда яратувчанлик ғояларини тарбиялаш, турли юқумли касалликлардан асраш, асрашдан олдин эса уларни чиниқтириш лозим. Чиниқмаган организм турли касалликларга мойил бўлади, эмланмаган бола — иммунитетга эга бўлмаган чақалоқнинг яшаб кетиши қийин кечади. Ёшлар иммунитети мустаҳкам билимга, миллий қадриятларимизга таяниши лозим.

Ҳозирги дунёнинг глобаллашув даврида ўзлгимизни асраб-авайлаш ўта муҳим. Ер юзи одамзод учун ягона макон эканлиги эътироф этилган бир дамда ҳар бир халқнинг ўз қиёфаси, анъаналари, миллий қадриятларини, сақлаб қолмоқ ва янада ривожлантирмоқ муҳим вазифага айланди. Бунга бизда Мустақиллик-

нинг дастлабки кунлариданоқ катта аҳамият берилиб, давлат сиёсати даражасига кўтарилди.

Албатта, маънавий мерослар, қадриятлар билан чекланиб қолиш ярамайди. Дунёнинг ривожланган давлатлари билан ҳамнафас, ҳамкорликда бўлиб, уларнинг миллий қадриятларимизга мос келадиган тажрибаларидан фойдаланишимиз лозимдир. Биз ўтган 16 йил ичида буни тўла англаб етдик. Дунё халқлари тараққиётдан алоҳида яшаш имконсиз. Бироқ биз билан ҳамкорлик қиладиган ҳамма кучлар ҳам яхши, холис ниятда бўлавермайди. Ёшларимизни ўзгаларнинг маданиятига маҳлиё бўлиб ўзликни бой беришдек ёмон касалликдан асрайлик. Хориждан юртимизга келаётганларнинг бир қисми демократияни ўргатмоқчи бўлса, бошқа бирлари сохта диний таълимотлар билан чалғитмоқчи, яна бирлари ғарбнинг ўз қадриятларимиздан узоқ расм-русумларини киритмоқчи бўлишади. Ота-онага, ёши улуғларга бўлган ҳурматни улар “диктатура” ва “шахс эркинлиги”нинг камситилиши деб талқин этишга уринишади. “Тўйдан олдин яхши кўрган йигитингизни уйингизга таклиф этишингизга ота-онангиз рози бўлишадими?” деган саволга қизларимизнинг “йўқ” дея берган жавобларини ота-оналар томонидан ўзбек қизлари ҳақ-ҳуқуқларининг камситилиши тарзида баҳолашларини қандай тушунса бўлади? Уларча бу ҳолат ўзбекистонлик ота-оналарнинг ўз болалари устидан диктатураси эмиш. Кексаларга бўлган ҳурмат уларча кўр-кўрона сигиниш, ҳаё, ибо, андиша эса “кўрқоқлик” эмиш ёки оилавий қўйди-чиқдиларга

фуқаролик судлари эмас, маҳалла оқсоқолларининг аралашуви умуминсоний қадриятларга зид эмиш. Ахир, бизлар уларга бориб ўз-ўзини бошқаришнинг муҳим шакли бўлган маҳалла ёки бош-қа қадриятларимизни қабул қилинглари деб тарғиб қилаётганимиз йўқ-ку? Ё алҳазар, деб бу гаплардан ёқангни ушлайсан киши. Албатта, биз улардан ғоявий душман ясамоқчи эмасмиз. “Ким биз билан бўлмаса, у бизга душман” деган коммунистик мафкура даври энди тўла ва ба-тамом барҳам еди.

Ҳар қандай соғлом ғоя, мафкура миллий асосга эга бўлмоғи зарур. Акс ҳолда, у биринчи зарбадаёқ парчаланиб, ҳалокатга учрайди. Бунга собиқ коммунистик мафкуранинг тақдири мисол бўлади. Бироқ ҳар қандай ғоя ҳам фуқаролар онгини заҳарлаши мумкин. Айниқса, ҳали тўла шаклланмаган ёшларимизга бундай ғоялар ёмон таъсир этмоғи эҳтимоли юқори. Ғоявий курашлар давлатнинггина эмас, балки бутун жамоатчиликнинг ҳам иши ҳисобланади.

Мустақил давлатнинг ўз мустақил фикрига эга бўлган, миллий ғоямиз талабларига жавоб берадиган, жисмонан, маънан соғлом, ғоявий етук кишиларини тарбиялаш тараққиётимизнинг асосий гаровидир.

ДОНОЛАР БИСОТИДАН

Билим ақл ўрнини босмайди.

ПИФАГОР

Инсон қанчалик тўғри бўлса, у бошқарларнинг тўғрилигига шунчалик шубҳа қилади.

ЦИЦЕРОН

Сизнинг ким бўлиш, нима ишлар қилиш ҳақидаги орзуларингиз борасида чегара йўқ.

ФРАНКЛИН

Бирор ишнинг моҳиятини тушуниш учун уни қилиш керак.

СОФОКЛ

Ким муваффақиятсизликдан кўрқса, ўз фаолиятини чегаралайди.

Генри ФОРД

Агар дўстинг сенинг бирор камчилигингни айтса, ўйлагинки, у ҳаммасини айтмади.

ФУЛЛЕР

Кўп ваъда бериш ҳам ишончни камайтиради.

ГОРАЦИЙ

Бахт ҳамиша ҳам нима қилишда эмас, балки бажараётганини орзу қилишдадир.

ТОЛСТОЙ

Одам қанчалик ақлли, меҳрибон бўлса, бошқалар меҳрини шунчалик кўп сезади.

ЧЕСТЕРФИЛЬД

Ўзингга қандай муомалада бўлишларини истасанг, бошқаларга ҳам шундай муомала қил.

ЖЕЛЕЗНОВ

НИГИНАБОНУ тайёрлади.

УСТОЗ

АСҚАД МУХТОР ЎГИТЛАРИ

Мактабимиз узоқ, шаҳар четида, дала ва боғлар орасида эди. Мен уйдан тонгда чиқиб, аввал бозордан, сўнг эгри-бутри тор кўчалардан, сой-анҳор ёқалаб, сув устида сўриларда дарахтлар соясида нуруний оқсоқоллар ўтирган чойхона ва гузарлардан ўтиб, сўнг яна каттароқ анҳор ёқалаб, учинчи анҳорнинг шаршарасига бироз қолганда мактабимизга етиб келар эдим. Онам ва опам ипак рўмолларини елкаларига ташлаб, мени ҳам Навоий номли боғдаги байрам томошаларига олиб боришарди. Шу маданият ва истироҳат боғида Катта ҳовуз — Кичик денгизнинг бериги соҳилида Маннон Уйғур номли ёзги очик театр, нариги соҳилда эса Йўлдош Оҳунбобоев номли қишки театр бўлиб, ҳар иккиси доимо байрамлардагидай ширин шовқинларга тўла эди.

Андижонга гастролга келган Ҳамза театрининг етакчи актёрлари ижросида “Отелло”, “Ҳамлет”, “Гулсара”, “Нурхон” асарлари қўйилганида томошабинларга билет етишмас, биз баъзан ичкарида, баъзан ташқаридаги дарахтларнинг бақувват шохларида бемалол ўтириб, томоша қилардик. Асар воқеаларига берилиб кетганимиздан, қаерда ўтирганимизни унутиб, йиқилишимизга ҳам оз қоларди. У вақтларда халқ театрга, кинога, бадиий китобларга чанқоқ эди, кийиниши, озиқ-овқати жуда оддий бўлса ҳам, одамларнинг кўнгли, руҳи тоза, нафис, мардона эди.

Андижонда биз ўқиган Муқимий номидаги 29-ўрта мактаб шаҳардаги энг илғор таълим муассасаларидан бири эди. Бошқа мактаблардан болалар бизнинг клубимизга келиб адабий кечаларда, викториналарда қатнашардилар. Синф

раҳбаримиз Нафиса опа Қосимова адабиёт — миллатнинг руҳи, дер, унинг муқаддас эканлигини бизга етказишга интиларди.

Ҳар йили “Мактаб саҳнаси” номли тўплам чиқар, унда пьесалар, хор қўшиқлари, ашула ноталари босиларди. Бир йили биз, тўртинчи синф ўқувчилари “Мактаб саҳнаси”дан Асқад Мухторнинг “Мардлик чўққиси” пьесасини олиб саҳналаштирдик. Асарда Ўзбекистоннинг чегарасига яқин тоғ қишлоғи болаларининг ватанпарварлиги, чегарани бузиб ўтган жосусларнинг қўлига тушганида, давлат сирини, махфий конларнинг харитасини душманга бермай ўзини чўққидан ташлаб юборган ўқувчи боланинг жасорати тасвирланган эди. Менга дангаса боланинг ролини, синфдошим жажжи Холисахонга мени тарбияга олган аълочи ролини беришди.

Пьесада мени ҳайратлантирган жойлардан бири шу эдики, унда истеъдодли бир бола техника тўгарагида радиоаппарат ишлайди... Ўртоғи уни “Менга совға қил” деб сўрайди. Радиоаппаратнинг эгаси “Агар Дюманинг “Уч мушкетёр” романини берсанг, буни сенга бераман” дейди. Роман билан радиоаппаратни алмаштирадilar.

Асқад Мухторнинг пьесасидан Александр Дюманинг шундай асари борлигини, ёшлар уни севиб ўқишини англадим. Излаб-излаб, Дюманинг икки томли “Граф Монте-Кристо” романини топиб олдим. Уни ўқиб чиқиб, ўз кўнглимда олис Франция манзараларини, ёмон одамларнинг маккорлигини англай бошладим.

Асқад аканинг “Мардлик чўққиси” асари бизга жасурлик, Ватанга муҳаббатдан сабоқ беришдан ташқари, жаҳон адабиёти хазиналарига ҳам йўл очган эди. Кейин Ойбекнинг “Қутлуг қон”, “Навоий” романларини, “Нур қидириб” қиссасини ўқидик...

Адабиётга муҳаббат каминани ҳам Ўрта Осиё давлат университети (ҳозирги ЎЗМУ) филология факультетига бошлаб келди. Бахтимизга талабалар ҳузурига Ойбек, Фафур Фулом, Мақсуд Шайхзода, Асқад Мухтор ва бошқа адабларимиз келиб туришарди. Бу устозлар билан учрашувлар биз учун байрам эди...

Моҳир журналист ва адиб Мақсуд Қориев раҳбарлик қилган "Совет Ўзбекистони" газетасида ишлаб юрган кезларимда "Гулистон" журнали қайтадан ташкил этилди. Иброҳим Раҳим журналга миллий руҳ беришга интилни. Ижодий жамоа (Султон Акбарий, Рустам Раҳмон, Расул Раҳмон, Ҳамид Нурий, Сайёр, Шукур Холмирза) ташаббуси билан Алихон Тўра Соғуний таржимасида "Темур тузуклари", Эркин Воҳид таржимасида Расул Ҳамзатнинг "Доғистоним" асарлари босилиши шўролар муҳити доирасида бўлса ҳам миллий уйғонишга хизмат қилди.

Иброҳим Раҳимдан сўнг "Гулистон"га устоз Асқад Мухтор келди. Бу вақтларда Асқад ака "Тугилиш" романи, "Бўронларда бордек ҳаловат" қиссаси, "Самандар" драмаси, айниқса, "Чинор" романи билан Ўзбекистондагина эмас, бутун собиқ Иттифоқда машҳур бўлиб кетган мумтоз ёзувчи ва шоир эди.

"Совет Ўзбекистони" ҳозирги "Ўзбекистон овози"да биз билан ўша вақтда шоир Маъруф Жалил ҳам ишларди. Бир кун Маъруфжон мени ҳозирги Сайилгоҳ кўчасидаги Адлия вазирлиги биносида жойлашган "Гулистон" журнаliga, шоир Сайёр ҳузурига бошлаб кирди. Сайёр ўша вақтда Жаҳон адабиёти институти қошидаги Олий адабиёт курсларида ўқиб келган, "Бошсиз ҳайкал", "Бир кеча ҳаёли" асарлари билан танилган эди. Ҳол-аҳвол сўрашганимиздан сўнг Сайёр ака менга ижодий топшириқ берди. "Устоз Пиримқул Қодировни биласиз, "Уч илдиш" романида сиз (Маҳкам Маҳмудов) бош қаҳрамонсиз. Шу адибнинг янги романи "Қора кўзлар"ни ўқидингизми? Демак, шу асар ҳақида тақриз ёзиб келасиз", деди.

Мен тортинчоқлик билан "Қўлимдан келармикин? Бу ҳақда катта олимлар ёзиши керак", дедим.

Сайёр ака: "Наш современник", "Отечественные записки" журналларида Белинский, Добролюбовлар ҳам тақрирлар ёзиб машҳур бўлишган, дадил ёзавринг!" — деб руҳлантирди. Тақриз ёзилди, босилиб чиқди. Сўнги янги ш е ъ р и я т ҳақида бир неча мақолаларим босилди. Шундан кейин, Асқад ака даврида "Гулистон"га ишга чақирилдим.

Ўша вақтда Асқад Мухтор "Гулистон" журнаliga ўзбек адабиётига янги тўлқин бўлиб кирган Анвар Эшоннов, Шукур Холмирза, Саъдулла Сиёев, Худойберди Тўхтабоев, кейинроқ эса Мурод Хидир, Тоҳир Малик, Маҳмуд Саъдий, Абдулла Шер, Сулаймон Раҳмон, Саъдулла Аҳмад, Эркин Аъзам, Ҳайриддин Султон ва бошқаларни ишга олган эди. Катталардан фақат тил билимдони, таҳрир ва бадиий таржима устаси Ваҳоб ака Рўзиматов бош муҳаррир муовини бўлиб ишларди. Асқад ака бу кишига бутун раҳбарликни ишониб топширган эди.

Ваҳобжон ака жуда талабчан эди, таҳрир ва имло масаласида хато қилганларни кечирмасди. Аслида Ваҳобжон ака ҳақли эди, лекин биз баъзан ёшлик гурури билан, ўзимизни у кишидан кам кўрмасдик. Шундай пайтларда Асқад ака бизни сабр-тоқатга, инсофга чақирарди, Ваҳобжоннинг

талабчанлиги сизларга келгусида катта фойда келтиради, дерди. Лекин шунга қарамай, баъзиларимиз редакцияни тарк этдик.

Шундан кейин ҳам "Гулистон"да асарларимиз тез-тез босилиб турди. Ваҳоб аканинг олижаноблигини кейин билдик. Асқад ака бунини аввалдан билар экан.

Редакцияга Асқад аканинг дўсти, ажойиб мусаввир Чингиз Аҳмаров кўп келиб турарди. Бу машҳур ижодкорнинг устоз Ҳамид Сулаймон таклифи билан Адабиёт музейи залларига, Алишер Навоий ғазаллари ва дostonларига чизган расмларини "Гулистон" журнаli саҳифаларида кўп нашр қилиниши Асқад аканинг ташаббуси эди. Асқад ака туфайли Чингиз Аҳмаров билан дўстлашиб кетдик. Тез-тез устахонасига бориб, қизгин суҳбат қулардик. Кейинроқ, рассомлар ҳаётидан ёзган фантастик ҳикоямни Чингиз Аҳмаровга

бағишладим. Бу ҳикоя Асқад акага ҳам маъқул бўлди. Устозга бирор асарнинг ёқиши қийин эди, чунки у жаҳон мумтоз адабиёти талаблари билан ёндашарди.

Асқад Мухтор XX аср жадид маърифатчилари Исмоил Ғаспирали, Закии Валидий Тўғон, Абдулла Авлони, Беҳбудий, Мунаввар қори, Ибрат, Хислат, Тавалло ижодий меросини билувчи ва қадрловчи, Оврупо ва жаҳон адабиёти хазиналаридан хабардор, насри фалсафийлик ва инсонпарварлик билан йўғрилган, шоирлиги насридан ҳам баландроқ, Софокл ва Шекспир асарларини қойиллатиб таржима қилган катта санъаткор эди.

Худди шу юксак маданият ва маърифати туфайли Асқад аканинг табиатида демократия, халқчилик, камтаринлик устун эди. Биз ёшлар билан суҳбатда ўзини ҳеч қачон катта олмас, аксинча, суҳбатдошини ўзига тенг тутиб, самимий муомала қиларди. Каминани журнал масъул котиблигига тақлиф этиши ҳам мен учун катта ҳурмат ва ишонч эди. Вазифам — бўлимлардан журналнинг янги сони режасидаги асарларни вақтида ундириб олиш, пишиқларини тасдиқлаб, Ваҳобжон акага топшириш, қиёмига етмаганларини яна ишлаш учун қайтариш эди. Очиғини айтганда, барча бўлимларда Ўзбекистондаги энг истеъодли журналист, шоир, ёзувчилар ишлаётгани учун одатда чала асар деярли учрамас эди. Баъзи мулоҳазаларимизни айтсак, бўлим мудирлари хафа бўлмай, ўша заҳоти тузатиб беришарди. Асқад акани ҳеч ким ортиқча безовта қилмасди. У одамнинг жиддий асарлар ёзиш ўрнига редакция ишларига кўмилиб, таҳрир қилиб ўтирганини кўрсак, хижолат чекардик. Устозга очиғини айтиб, «Сиз ўз асарларингизни ўйланг, таҳрирни Ваҳобжон акага қўйиб бераверинг», дердик.

Асқад ака ҳар биримизни

ажойиб, қизиқарли, кўнглимизга хуш келадиган йирик ижодий ишлар билан банд қилиб қўяр эди. Устоз таклифи билан Абдулла Шер ўзи севган Ғеъте ва Ҳайне достонларини олмон тилидан таржима қилди. Асқад ака менга буюк ҳинд эпоси «Маҳобҳорат» достонининг ilk бобларини таржима қилишни топширди. Бу достонни истеъодли ҳиндишунос дўстимиз Амир Файзулло санскрит тилидан таржима қила бошлади, деб эшитгандим. Шу туфайли русчадан таржимага журъатим етмади. (Ҳолбуки, кўпчилик ёзувчилар каби, камина ҳам аввал шоирлик билан танилган эдим.) Аммо, устознинг гапига қаршилиқ қилмадим, уриниб кўраман, дедим.

Бунинг ўрнига бошқа бир мумтоз асар — қадимги лотин адаби Апулейнинг «Эврилишлар ёҳуд Олтин хўтик» асарини таржима қила бошладим. Бу ишни истеъодли шоир Асқар Қосим билан ҳамкорликда қилдик. Асқад ака қувватлади.

Жаҳон адабиёти юлдузларидан бири, Бальзак ва Дюманинг замондоши Аврора Дюдеван — Жорж Санд ҳаёти, унинг нима учун эркачка тахаллус олгани ҳақида петербурглик адиб В. Разумовскийнинг бадиасини ўқиб қолдим. «Шу бадиани таржима қилсам майлими?» деб сўраган эдим, Асқад ака ҳам, Ваҳобжон ака ҳам маъқулладилар. «Жюль Сандо гули» деб аталган бу бадианинг «Гулистон»да босилиб чиқиши мен учун қутилмаган, ғалати янгилик олиб келди. Кейин билдим — Асқад ака «Гулистон»нинг шу сонини бадиа муаллифи В. Разумовскийга юборибди. У эса, хурсанд бўлиб, асарим Ўзбекистонда босилиб чиқди, деб қўниқўшчиларига кўрсатибди. Қўшчиларидан бири — инқилоб давридаги тўполонларда Қишки сарой ва Эрмитаж биноларини, буюк маданият ёдгорликларини асраб қолган А.В.Луначарскийнинг қизи экан. Ўша аёл ҳам менга хат ёзиб, отаси ҳақида «Гулистон»да мақола босилишини орзу қилибди.

Асқад аканинг маъқуллаши билан бу мавзунини чуқурроқ ўргандим. Сўнг «Янги маданият тонгида» сарлавҳали каттагина мақола ёздим. «Гулистон»да босилиб чиқди. Журнални Петербургга, А.В.Луначарскийнинг қизига юбордик. У аёлдан миннатдорчилик мактуби келди.

Бу воқеаларни эслашимдан мақсад шуки, Асқад ака учун миллий маҳдудлик бегона эди. У дунёдаги барча халқларнинг маданиятига муҳаббат, чуқур ҳурмат билан қарарди.

Асқад ака даврида «Гулистон»да жаҳон адабиёти хазиналарини изчил ёритиш давом этди. Шу билан бирга, «Гулистон» журналининг 1973 йилдаги 12 та сони Ўзбекистон ва жаҳон илм-фанининг буюк даҳоларидан бири Абу Райҳон Беруний таваллудининг минг йиллигига бағишланди. Йил бўйи журналнинг ҳар сониди Беруний ва унинг даврида яшаган даҳоларнинг кашфиётлари ёритилиши маданий ҳаётимиздаги катта байрамга айланиб кетди. Бу соҳада Асқад аканинг раҳбарлигида Ваҳоб Рўзиматов, Маҳмуд Саъдий, Мурод Хидир, Абдуқаҳҳор Иброҳимов ва бошқалар Беруний ижодий меросини ва у билан боғлиқ илмий баҳсларни ёритишда фидойиларча ишладилар. Бу соҳада Асқад ака бизга жуда кенг майдон берди.

Софоклнинг «Шох Эдип» асари, Шекспирнинг «Ричард III» фожеий драмаси Асқад ака қаламида ўзбек тилининг бебаҳо хазиналари — сўз жавоҳирлари бўлиб порлаб кетдики, бу асарларни ўқиган одам эзгулик ва ёвузлик, адолат ва жабр-зулм, нур ва зулмат, оташин муҳаббат ва тубан эҳтирослар ўртасидаги омонсиз кураш манзараларини кўриб ҳайратга тушади.

Асқад ака маърифатимиз фидойиларидан бири, раҳматли Ғайбулло Саломовни ҳурмат қиларди. Биз Ғайбулла ака билан ҳамкорликда Шекспир асарларининг ўзбекча беш томлигини нашр этганлари халқимиз маданий ҳаётида буюк воқеа эканлиги ҳақида мақола ёздик. Мақола "Гулистон" журналида босилди. Асқад ака таржимасида Шекспир даҳоси порлаб кўрингани ҳақида муфассалроқ ёзмаганимиз учун ҳозиргача ҳижолат чекаман.

Дарвоқе, ҳижолат ва ҳайрихоҳлик туйғулари Асқад аканинг мусаффо қалбига хос эди. "Гулистон"да ишлаб юрганимизда устозга янги ёзилган "Тескарикўзлар сайёраси" номли фантастик ҳикоямнинг қўлёзмасини кўрсатдим. Асқад ака уни жиддий ўқиб чиқди ва салбий фикр билдирди. "Памфлетга ўхшайди" деди. Мен хафа бўлдим. Лекин одоб юзасидан, буни сездирмадим. Орадан йиллар ўтди. Мен Ғафур Гулом номидаги адабиёт ва санъат нашриётида ишлардим. 1979 йили "Мангу куй излаб" номли ҳикоялар тўпламим босилди. Бир кун "Ўзбекистон Адабиёти ва санъати" газетасида Асқад аканинг "Ўзбек фантастик адабиёти ҳақида" мақоласи босилди. Унда камина, Тоҳир Малик ва Ҳожиакбар Шайхоннинг ҳикоялари мақталган эди. Бу номларсиз ўзбек фантастик адабиётини тасаввур қилолмаймиз, деган фикр бизни тўлқинлантирди. Устознинг бу сўзлари биз учун жуда юксак баҳо эди.

Асқад ака етмиш ёшларида ҳам жуда қизғин ижод қилди. Афғонистондаги фожиалар ҳақида "Аму" романини ёзди. Унда заҳматкаш афғон халқини ҳалокат гирдобига утарган шўролар империяси қаҳрамонлар тилидан очиқ лаънатланган эди. Бу романда устоз афғон қизи Зулайхони "Ўтган кунлар"даги Кумушбибига ўхшатиб, нозик-нафис ва қайғули қилиб, чуқур ҳамдардлик билан тасвирлади. Бу асар бутун Ўзбекистон жамоатчилигини ҳаяжонга солди. Биз профессор Эркин Умаров билан бирга устоз асарининг фазилатлари ҳақида матбуотда ёзиб чиқдик.

Асқад Мухторнинг Шекспирдан қилган таржималарига қайтсак, мен уларни қайта-қайта ўқиб ҳайратланаман. Ёвуз табиатли Ричард III бахтсиз малика Елизаветанинг фарзандларини — тожу тахт ворислари бўлган ёш шахзодаларни бўғиб ўлдирганидан сўнг, уялмай-нетмай унинг гўзал қизига севги изҳор қилади, "Менинг севгимни қизингга тушунтир, не қилсам унинг кўнглини оламан?" деб сўрайди. Малика истеҳзо билан бундай дейди:

**Қизимга севимли укаларининг
Қонли юрагини келтириб бергин.
Йиғласа, гўдаклар қони тўкилган
Қора рўмол билан ёшларини арт.
Шунда ҳам бағрингга ташланмаса қиз
Буюк ишларингни бир-бир баён эт —
Грей ва Кларенс амакинглари
Ўзим ўлдирганман, дея мақтангил...**

(Бу ерда рўмол қора эмас, у қондан қорайган.)

Бунга жавобан Ричард III сурбетлик билан «Қизингни бир умр бағримда эркалатаман», дейди. Маликанинг жавобини қаранг:

«Ҳаёт сўлмайди сенинг бағрингда?»

Бундай теран маъноли куйма сатрлар Асқад ака таржимасида жавоҳирлардай сочилиб ётибди.

Асқад ака билан бирга ишлаган чоғларимизда ҳаёт биз учун завқли, бир дунё орзулар билан яшардик. Устозимиз руҳлантириб тургани ту-

файли орзуларимизнинг кўпчилиги ушалди. Асқад аканинг тавсияси билан ёш олимлар гуруҳи таркибида Югословияга саёҳат қилдим. Адриатика — Ядрон денгизи соҳилларида, қадимги Рим тарихи, Салб урушлари қаҳрамонлари — машҳур баҳодир Салоҳиддин ва Ричард шерюрак даврига доир тарихий обидалар билан танишдим...

Асқад ака ҳаётлигида унинг ўғли, истеъодли шарқшунос Темур Мухторов билан дўстлашиб қолдик. У араб тилидан "Юз бир кеча", "Паҳлавон Ҳамза", "Султон Зоҳир Бейбарс" асарларини, Ибн Баттута эсдаликларини русчага таржима қилган. Атоқли арабшунос олим Неъматулло Иброҳимов раҳбарлигида Тошкент Шарқшунослик институтининг журнали "Шарқ машъали"ни чиқаришда Темур Мухторов билан ижодий ҳамкорлик қилдик. Ибн Баттута эсдаликларини биргаликда ўзбекчага ўгирдик. Отаси каби оқкўнгли, серғайрат, камтарин Темуржонни ҳаргал учратиб суҳбатлашганимда раҳматли устозимизни кўргандай дилим ёришади.

Устоз Асқад Мухтор раҳбарлик қилган даврдаги "Гулистон" журнали, устоз Иброҳим Раҳим давридаги каби, жуда кўп ёрқин истеъодлар учун ҳақиқий ижод мактаби эди. Анвар Эшонов, Шукур Холмирзаев, Саъдулла Сиёев, Маҳмуд Саъдий, Мурод Хидир, Ҳайриддин Султон, Ортиқбой Абдуллаев, Саъдулла Аҳмад, Муҳаммадали Қўшмоқов, Абдуқаҳҳор Иброҳимов шу ижод мактабида етишиб, эл-юртга танилдилар.

Устоз Асқад Мухтор билан кейинчалик Ўзбекистон Ёзувчилар уюшмасида ҳам Ўлмас Умарбеков раислик вақтида бирга ишлаб, чин инсоний фазилатларини яна кашф этдик...

**Маҳкам МАҲМУД
АНДИЖОНИЙ**

аётимиздаги туб ўзгаришлардан бири ўзбек аёлининг ижтимоий ҳаётга кенг ва фаол кириб келиши бўлди.

Бу кескин бурилиш айниқса, Мустақиллик йилларида кўзга ташланмоқда. Ҳозирги замон ўзбек хотин-қизларининг тарихини диққат билан ўргансак, унинг бир-биридан тубдан фарқ қилувчи икки давр-дан иборат эканлигини кўрамиз: 1927 йил “ҳужум” давригача ва 1927 йилдан бошланган янги давр. Албатта, хотин-қизларимиз тарихини бундай икки даврга бўлиш учун старли асос бор, чунки 1927 йилгача ўзбек аёли ҳозирги ҳолатдан жиддий фарқ қиладиган шароитда яшаб, кун кечирар эди.

1927 йилдан кейин ўтган саксон йил ичида ўзбек аёли қандай етукликларга эришгани, илмий, маданий-маърифий ҳаётнинг қандай чўққиларига кўтарилгани ҳақида кўп китоблар, илмий мақолалар тўпламлари, саҳна асарлари, қиссалар, шеърлар, газеталар ва журналлар саҳифаларида минглаб мақолалар чоп этилган. 1927 йилгача бўлган давр ҳақида бундай деёлмаймиз. 1927 йилгача бўлган давр ҳақида сўзлар эканмиз, одатда ўзбек шоиралари Нодира, Увайсий кабиларни мадҳ қилиш билан чекланамиз. Ҳолбу-

ки, бу давр минг йилдан ортиқ тарихий палани қамраб олади. Мана шу улкан тарихий давр тўғрисида сўзлаганда биз қоронғу дунёни, зулмат ҳоқонлигини, гўшанишинлик оламини кўрамиз. Минг йилдан ортиқ давом этган даврни ана шундай ёритиш истибдод тузуми манфаатларига тўла жавоб берар, уни улуглашга хизмат қилар эди.

Энди, Мустақиллик муносабати билан, юқорида қайд этиб ўтилган қараш, хулоса ва эътиқодлардан воз кечиб, асл ҳақиқатни тиклаш ва билиш вақти келди.

Бунинг учун эса тарихнинг теран фактларига суянмоқ жоиздир. Маълумки, мусулмон дини юртимизга VII-VIII асрларда кириб келди. Мусулмон динининг шаклланиши ва кенг тарқалиши прогрессив воқеа эди. Фарбда Атлантик океандан шарқда то Индонезия ороллари-гача, шимолда Идеал ёки Волга дарёсининг ўрта оқимидан жанубда Африканинг марказий қисмигача ёйилган катта ҳудудни ягона дин, ягона дунёқараш ва ягона ғоя асосида бирлаштирган Араб ҳалифалиги инсоният тарихидаги энг йирик тамаддунлардан бири — мусулмон цивилизациясининг шаклланишига олиб келди. Унинг бағрида бизнинг аجدодларимиз Форобий, Фаргоний, Хораз-

мий, Ибн Сино, Беруний ва бошқалар ижод қилиб, уни бойитдилар.

Мусулмон динининг тарқалиши хотин-қизларнинг ҳаётида ҳам туб ўзгаришларга сабабчи бўлди. Тарихдан маълумки, ислом динининг юзага чиқиши ва жамият тараққиётининг жиддий омилига айланиши тасодифий эмас эди. Арабистон ярим оролида тўзиб, кўчманчи ҳаёт кечираётган ўнлаб қабилалар ибтидоий даражада яшар, уларнинг бошини қовуштириб, бир ғояга хизмат қилишга ундайдиган куч ва раҳбар йўқ эди. Қабилаларни бирлаштириш тарихан етилган жараён эди, уни амалга ошириш ижтимоий зарурият эди. Худди шу даврда

Муҳаммад пайғамбардек инсоннинг тарих саҳнига чиқиши ижтимоий тараққиёт талабларига монанд эди. Унинг ўғитлари, ваъз ва панд-насиҳатлари асосида янги дунёқараш, янги турмуш тарзи шакллана бошлади.

Бу жараён давомида хотин-қизларнинг жамиятдаги ўрни, турмуш тартиблари ва моддий-маънавий жиҳатларига аниқлик, мантиқий таянч киритиш керак эди, чунки уларнинг аҳволи ачинарли эди. Бунинг асосий сабабларидан бири кўчманчи чорвачига авваламбор, кундалик ҳаётни таъмин этмоқ учун чўпон ва чорвани ташқи таҳдиддан ҳимоя қиладиган сипоҳ даркор. Қиз ва аёл эса бу иккала вазифага ҳам ярамайди. Шу боис оилада қиз туғилиши ота ва ўғиллар томонидан ҳамма вақт ҳам ижобий ҳис билан кутиб олинган эмас. Кўчманчи оила доимий уй, ҳовли ёки қўрага эга бўлган эмас. Бинобарин, хотин-қизларга ортиқ даражада эҳтиёж бўлган эмас. Ва мабодо оилада кетма-кет қиз туғилаверса, баъзи саёхатчиларнинг ёзишича, кўчманчилар уларнинг навбатдагисини тириклайин кўмиб ташлаганлар. Шунга ўхшаш одат ҳатто, ҳозирги вақтда ҳам Саҳрои Кабир бадавийларида учрайди.

Хотин-қизларни бундай ўта ҳўрланган ва камситилган ҳолатдан қутқармоқ, уларнинг қадр-қиммати, обрўси ва инсоний мавқеини тикламоқ зарур эди. Муҳаммад пайғамбар то-

монидан ифода этилган ахлоқ қоидалари асосида бундай иш амалга оширилди.

Бунинг учун биринчи навбатда аёлнинг ўзи ким ва нима эканлигини диний-фалсафий нуқтаи назардан аниқламоқ талаб қилинар эди. Шу аснода аста-секин мусулмон динида белгиландики, аёл бу — Худои таоло томонидан инсониятни давом эттириш учун яратилган ягона муқаддас зот. Уни ҳимоя қилиш, авайлаш, унга меҳрибонлик билдириш ҳар бир мусулмоннинг муқаддас бурчи ва олий вазифаси, деб тушунтирилди. Аёл барча атрофдагилардан юксак, чунки у она ёки бўлажак она. Худои таолонинг амри-хоҳиши билан фақат аёлгина инсонлар қаторига янги инсонни қўша олади. Эркак қанчалик кучли, ғайратли ва омилкор бўлмасин, у жамиятга фарзанд туғиб беролмайди. Фақат аёлгина бу илоҳий ишни бажара олади. Шу маънода аёл инсониятни давом эттирувчи муқаддас зот сифатида жамият тахтидан жой олиши керак, дейилди динимиз пешволари томонидан.

Юқорида зикр этилган фикрлар масаланинг бир томони, бўлса, унинг иккинчи нозик томони ҳам бор эди. Кўчманчилик шароитида хотин-қизлар кўнгил ҳуши буюми, ашёсига айланттирилган эди. Қабила ўз душманлари устидан ғалаба қозонса, ҳар бир ғолибга ўлжа сифатида қўй-эчки, шолча-гиламлилар билан бир қаторда қиз ёки жувон му-

кофотга бериларди. Яъни, хотин-қизлар инсоний қиёфасини йўқотарди.

Демак, аёлнинг камситилишига барҳам бермоқ учун ислом дини юқорида санаб ўтилган уч вазифани бажармоғи талаб қилинар эди. Бунинг учун эса уларга ҳурлик, эркинлик бериш мақсадида хотин-қизларни эркакларнинг ҳирсли қарашларидан, шахвоний-руҳий тазйиқидан, жисмоний устунлиги асосида шаклланган манманлигидан озод этиш зарур эди. Ана шу вазифаларни бажармоқ учун аёлларни эркаклар жамоасидан ажратиш, бунинг учун эса аёлларга бошдан-оёқ буркаб турадиган либос кийдирила бошлади. Бу либос “паранжи” номини олди. У арабча “фаражи” сўзидан олинган бўлиб, “кент, рўдапо кўйлак” деган маънони билдиради.

Паранжини киритиш ўз даври учун ижобий қадам эди, аёлларга ўша давр шароитларида озодлик, ҳурлик беришнинг аниқ йўли эди. Ҳақиқатан ҳам аёллар эркинликка, ҳурликка эришдилар, ўз хоҳишлари бўйича учрашувлар, суҳбатлар, мубоҳаса ва гурунглар ташкил этиб, ўз ижодиётларига йўл оча бошладилар. Улар орасидан шоиралар, сўз усталари, ашула ва мусиқа, рақс ижрочилари чиқа бошладилар. Аёллар йиғилган жойда эркаклар бўлиши мумкин эмас эди, ўзларини жамиятнинг бошчиси деб билиб, аёлларни менсимайдиган куч йўққа чиқди,

хотин-қизлар ўзларини ҳақиқий эркин сеза бошладилар.

Афсуски, бу масала Ўзбекистон илмий-тадқиқий адабиётида деярли таҳлил этилмаган, чунки ўзбек хотин-қизларининг ўтмишдаги руҳий-маънавий, маданий ҳаёти тўғрисида фақат салбий фикрлар айтиш талаб қилинган. Ҳолбуки, асрлар давомида мусулмон хотин-қизлари қаторидан ўнлаб ўткир истеъдод эгаларининг чиқишини тасодиф, деб бўлмади. Бу — хотин-қизларга VIII—XIX асрларда берилган ҳурлик ва озодликнинг меваси эканлиги шубҳасиз. Адабиётшунос олима Муножот Нурматованинг ҳисобига кўра фақат XVIII—XIX асрларда ва фақат Ўзбекистон ҳудудида икки юздан ортиқ шоира бўлган экан. У даврларда замонавий китоб чоп этиш саноати ўлкамизда бўлган эмас ва қанча-қанча хотин-қизларимиз яратган китоблар, қўлда ёзиб, қўлда кўчирилган асарлар сандиқ ва қутиларда, токча ва болохона шипларида қолиб кетган ва илмий муомалага кирмаган.

Шуниси диққатга сазоворки, минг йилдан ортиқ давр ичида биронта ҳам мутафаккир ва жамот арбоби, халқ вакили ўша даврларда хотин-қизларнинг ҳол-аҳволи ҳақида бирорта ҳам танқидий ва ачиниш хатини ёзган эмас, ёки оғзаки равишда фикр айтган эмас. Демак, ислом дини хотин-қизларга нисбатан

Хорчиқ

— Чунки сен доим бир хил нарсани илтимос қиласан-да. — деди эри.

...

Икки қадрдон дўстлар учрашиб қолишди:

— Эрталаб соатнинг овозини эшитганимда худди мени отишгандай туюлади. — деди улардан бири.

— Шунда ўрнингдан иргиб турасанми?

— Йўқ, ўликка ўхша-а-а-аб ётаман.

...

— Доим янги пальто олиб беринг. деб илтимос қилсам, ҳамиша бир хил жавоб берасиз, — деди хотин эрига.

— Азизим, карнавалга қандай ниқоб кийганимиз маъқул?

— Оддий. Агар ясама соч киймай, улама киприк қўймай борсанг, сени ҳеч ким танимайди.

...

Доминика имтиҳондан қўли бинтланган ҳолда қайтди.

— Қалай, ҳайдовчилик гувоҳномасига имтиҳон топшира олдингми?

ўрнатган қоидаларни, шу жумладан, ҳар бир мусулмон, моддий имконияти йўл қўйса, тўрттагача уйланиши мумкин деган тартиб-қоида-ни қораламаган. Шу йўсин қабилаларда мавжуд бўлган хотин-қизларга ғайри инсоний ёндошишга барҳам берилган. Натижада, мусулмон хотин-қизлари биз кўзда тутган минг йилдан ортиқ тарихий паллани тутқинлик азобини четлаб ва таносил касалликларисиз босиб ўтдилар.

XIX—асрнинг иккинчи ярми—XX асрнинг бошланишига келиб, халқаро миқёсда хотин-қизларга сайловларда эркаклар билан тенг ҳуқуқ бериш, тенг меҳнат учун тенг ҳақ тўлаш лозимлиги каби масалалар умумжаҳон муаммоларига айлан-ди. Ахир аёл эрки — жамият кўрки эмасми? Инсониятнинг ҳаётидаги бу жиддий ўзгариш-лардан ўзбек хотин-қизлари четда қололмас эди. “Замон сенга боқмаса, сен замонга боқ” дейди халқимиз. Мустақил Ўзбекистон хотин-қизлари замон руҳида иш кўриб, ҳаёт кечи-риб, ўзларининг беқиёс имкониятларини на-

моён қилмоқдалар. Улар умуминсоний тамой-ил ва қонун-қоидаларга риоя қилиш билан бирга бой тарихимиз мерос қилиб қолдир-ган ички чуқур ҳиммат, ибо, ҳаё, орият, фаросат, инсонлараро муносабатлардаги нозик табиатлилиқ намуналарига содиқ эканлик-ларини намоиш этмоқдалар.

Қўчқор ХОНАЗАРОВ,
фалсафа фанлари доктори, профессор

ХАНДАЛАРИ

— Билмадим. инструкторимиз ҳали касалхонада.

...

— Кеча, театрда рафиқангни кўрдим. У шундай йўталдики. ҳамма унга қаради. Нима у бетобми?

— Йўқ, янги кўйлак сотиб олганди.

...

— Тушунмайман. нега эрингдан нолийверасан? Ахир, у сенга маошини охириги чақасигача беради-ку?

— Гапинг тўғрику-я, бироқ кейин ҳамма

пулни мен билан карта ўйнаб ютиб олади-да.

...

Пойабзал дўконидаги барча пойабзалларни кийиб кўрган аёл сотувчига мурожаат қилди:

— Марҳамат қилиб айтинг-чи, шу модел ҳақиқатан ҳам ҳозир модадами?

— Ҳар ҳолда хоним, сиз киймасдан олдин модада эди.

О. АБДУСАЛОМОВ тўплади

Жамиятимизнинг янгила-
ниш жараёни маъна-
вий соҳада ҳам тўб
ўзгаришлар содир эт-
моқда. Халқимиз маънавияти
янада юксалиш пиллапоясига
кўтарилмоқда. Зеро, барпо эти-
лаётган янги жамият ҳам юксак
маънавиятга, миллий ва умумин-
соний қадриятлар уйғунлигига
таянади.

Жаҳондаги ҳар бир халқ ма-
данияти маълум маънода улар-
нинг анъанавий кийим-кечакла-
ри, безаклари ва тақинчоқла-
рида акс этади. Чунки улар ҳар
бир миллатнинг ўзига хос хусу-
сиятларини намоён қилади. Бун-
да ўзига хослиги, энг аввало,
бош ва оёқ кийимларида акс эта-

ди. Ўзбек халқининг шу хусусда
бир мақоли бор: "Дўст бошга
қарар, душман оёққа". Маҳаллий
шароитда яшовчи этник гурӯҳ-
ларнинг умумий характеридаги
кийимлари мавжудлиги улар-
нинг тарихий тақдирлари ва ма-
даниятлари узоқ давр мобайни-
да ўзаро уйғун ва боғлиқ бўлган-
лигини билдиради. Қашқадарё
воҳаси аҳолисининг ҳам анъа-
навий кийим-кечакларининг то-
бора такомиллашиб бораётган-
лиги фикримиз далилидир.

Олис тарихга назар ташла-
сак, маҳаллий аҳоли кийимла-
ри қадимдан турмуш шароитла-
ри ва уруғ-қabila анъаналари
асосида ўзига хос тарзда шакл-
ланган. Одамлар ёввойи ўсим-

ликлар толасидан ип йигириш,
дағал мато тўқиш, улардан кий-
им тикишни ўрганишган. Деҳқон-
чилик, чорвачилик ва ипакчилик
ривожлангани сари жун, пахта
каби маданий толалардан, уй
хайвонлари териси, мўйнасидан,
пилладан ип йигириб, кийим-ке-
чаклар тикила бошланган. Айниқ-
са, ўзбек миллий кийим-кечак-
ларининг бой тарихи ватанимиз
худудидан топилган турли архе-
ологик ёдгорликлар, деворий
расмлар, ёзма манбалар, қўлёз-
ма китобларга ишланган мўъжаз
тасвирларда ўз аксини топган.

Анъанавий кийимлар, би-
ринчидан, маданиятнинг тарки-
бий қисми ҳисобланиб, уларда
халқ менталитети, миллий хусу-

Кийимларда Жаҳон Рухини

сиятлари, анъаналари ва диди
намоён бўлади. Иккинчидан
аҳолининг бошқа халқлар билан
ўзаро алоқаларини, ҳамкорлик
ва турмуш тарзини белгилайди.

Анъанавий кийим-кечаклар
эркак, аёл ва болалар кийим-
лари сифатида шакли ва би-
чими билан ажралиб туради.
Кийимларда халқнинг эстетик
диди, ижтимоий-иқтисодий
ҳаёти, диний, ахлоқий қараш-
лари намоён бўлади. Шунинг-
дек, анъанавий кийимлар хал-
қнинг моддий фаровонлигини
акс эттирувчи кўзгу вазифаси-
ни ҳам ўтайди.

Ҳозирги даврга келиб Қаш-
қадарё воҳаси шаҳар ва қишлоқ
аҳолисининг кундалик кийим-ке-

чаклари, безак ва тақинчоқлари замонавийлик касб этиб, бошқа қардош халқлар кийимларидаги хусусиятлардан таъсирланмоқда. Лекин, афсуски, анъанавий миллий кийимларимиз борган сари камайиб бормоқда. Айрим кийим-кечаклар борки, улар фақат қариялар хотирасида ёки музей жиҳозларида, театрларда, санъат асарларидагина сақланиб қолган, холос. Ҳатто, уларнинг номлари ҳам унутилиб бормоқда, уларни биз фақат луғат, тарихий, бадиий адабиётларда учратишимиз мумкин. Масалан, мурсак, бозубанд, бўрх, бибишак, гуппи, паранжи, ятак, чекмон ва ҳоказолар.

Албатта, бундан анъанавий кийимларимизнинг ҳаммаси унутилиб бормоқда, деган тушунча келиб чиқмаслиги керак. Бироқ кўплаб кийим-кечакларнинг шакли, тикилиши, кийилиши ҳамон авлодан-авлодга ўтиб келмоқда. Уларнинг ҳар бири ҳаётда ўз ўрнига эга. Ишлаб чиқариш жараёни ўсиши, аҳоли турмуш тарзидаги туб ўзгаришлар, замонавий кийим-кечаклар шаклланиши туфайли аждодларимизнинг мероси ҳисобланган анъанавий кийимларнинг таомилдан чиқиб бориши табиийдир.

Ҳозирги вазифалардан муҳими, моддий маданиятимизнинг нодир дурдоналари ҳисобланмиш эркаклар, аёллар ва болаларнинг анъанавий кийим-кечаклари ҳақидаги маълумотларни қариялардан сўраб-суриштириш, улар хотирасида сақланаётганларини аниқлаш ва тасвирга тушириш, улар ҳақида келгуси авлодга тўлақонли маълумотлар қолдиришга ҳаракат қилишдир.

Халқимиз асрлар давомида яратган миллий қадриятларимизни юксалтиришда маънавиятимизни акс эттирувчи мезон бўлган анъанавий кийимлардан фойдаланиш ва уларни замонавийлаштириш муҳим вазифамиз бўлмоғи лозим. Зеро, кийим-кечаклар мураккаб тадрижий йўлни босиб ўтган ота-боболаримиз маънавиятини кўрсатувчи энг муҳим мезондир.

Саодат ДАВЛАТОВА,

Қашқадарё вилоят ўқитувчиларни қайта тайёрлаш ва малакасини ошириш институтининг катта ўқитувчиси

ТАРВУЗ

Тарвузнинг бир неча турлари мабжуд. Тарвуз озука меvasи бўлиш билан бирга шифобахш ҳамдир. Тарвузнинг эти, уруғи ва нўсти дори сифатида ишлатилади. Тарвуз ҳам бошқа мевалар сингари хар хил моддалар, гармондори ва микроэлементларга бойдир. Шу билан бирга тарвуз жуда кўп хасталикларга даво бўлади. Халқ таъбаотида сарик бўлган беморларга тарвузни кўпроқ тановул қилиш тавсия этилган.

Чунки тарвуз инсон танасига мабжуд бўлган ошқоча сувларни ҳайдашда яхши ёрдам беради, овқатни ҳазм қилишда, ошқозон ва бошқа ички аъзоларнинг фаолиятини яхшилашда ижобий натижа беради.

Тарвуз жигар ва ўтнинг меъёрида ишлашида бўйракдаги тўпланиб қолган сувни ўқотишда алоҳида ўрин тутади. Бундан ташқари бўйрак ва қобуқдаги тошларни "эритиб" ҳайдаб, қобуқ фаолиятини яхшилайди, инсон танасига тўпланган зардоб ва сувларни ҳайдаш хусусиятига ҳам эгадир.

Инсон ҳагган ташқари семириб, ўпка ва бўйракнинг атрофини мой қоплаб, харсиллаш ва юракнинг тез уриш дардига учрайди. Бунинг оқибатида иш қобилятини ўқота бошлайди. Шундай дардга учраган беморлар тарвуз нўсти ва уруғини қуришиб, янчиб, уни хар кун 3 махал овқатдан олдин кичик қошиқда ичиб юришса ёки уни бир оз қайнатиб, сўнг истеъмол қилишса, ўпка ва юрак атрофидаги мой тўпланими аста-секин ўқотиб боради ва ҳагган ташқари семизликнинг олдини олади. Бунинг натижасига инсон нафас қисиш, юрак ўйнаш дардидан холи бўлади. Тарвуз кам қувватликда ҳам қўл келади.

Тарвузнинг уруғини янчиб, чой қошиқда ичиб юриш, аёл кишининг ҳайз фаолиятини яхшилаб, нормал ҳолга келтиради. Тарвуз пўчоғи ва уруғи болаларга учрайдиган гижжани тушуришда ва боланинг яхши рибожланишига ёрдам беради. Умуман, тарвуз инсон саломатлигига ва кўп хасталикларни даволашда алоҳида аҳамиятга эга.

Тарвуздан хар хил мураббо ва шиннилар тайёрланади.

Расулқори Мамадалиев... Бу мумтоз ҳофиз ижросидаги ашулалар қайси бир шодумон кўнгилни хушнуд қилмаган, қайси бир дарди борни бўзлатмаган, қайси бир ишқ соҳиби севгисини улугламаган, қайси бир олижаноб қалбни эзгуликка чорламаган, дейсиз?

Ўзбек хонадалик санъати тарихида ўчмас из қолдирган Расулқори Мамадалиев Қирғизистоннинг Жалолобод вилоятига қарашли Сўзок туманида табаллуд топди. Унинг тириклик кўйида юрган отаси Қўлдош, онаси Биби Майрам асли Қўқон яқинидаги Дашт кишлоғидан бўлиб, ўтган аср 20-йилларининг "тирикчилик тошдан қаттиқ" очарчилик даврида Сўзокка бориб қолишганди. Камбағал ота-она кўзи ожиз туғилган якка-ёлеиз фарзанди дарғида қуя-қуя, ўтиб кетишди.

ли бу бола бўш вақт топилиши билан патефонда Муллатўйчи ҳофиз, Содиқхон ҳофиз, Ҳожи Абдулазиз, Домла Ҳалим Ибодов, Левица ҳофиз, Ҳамроқулқори, Эркақори, Мамадалиқори, Мағмурхон, Жўрахон Султонов, Маъмуржон Ўзоев, Эшмат Ҳайдаров, Акбар Ҳайдаров, Туреун Каримов, Ормиқўжа Имомхўжаевлар ижросидаги ашулаларни соатлаб тингларди.

Янгиқўреон (ҳозирги Бувайда) туманида туреун бўлиб қолган Расул Камта Фареона, Логон канали — умумхалқ қурилиши йўллари

Бу ҳақда Камолитдин ота шундай дейди:

— Фронтидан қайтган қунимок Расулқори билан танишдим, У эндигина Филармониядан изн олиб келган экан. Бир кун у нима ҳам бўлиб, мен туғилган Янгиқўреон кишлоғидаги Қар маҳалласига келиб қолади. Дадам унинг ашулаларини эшитиб қуриб, "овози Камолитдиннинг овозига мос экан" деб, кетказмай турганлар. Мен етиб келишим билан ўша кунгек кимдир дарҳол иккаламизга икки лиқонча тутказди. Ҳеч бир қўшимча тайёргарликсиз Жўрахон Султоновнинг "Боеаро" ашуласини бошлаб юбордик. Овозимизнинг бири-бирига бунчалик мос келишини кутмагандим. Менга Расулқорининг сўзларни рабон, бурро талаффуз этиши, кўшиқни турли кочирим-

ОТАШНАФАС ҲОФИЗ ХОНИШИ

Қаровсиз, оғир моддий аҳволда қолган етимча Расул оғатдан ташқари сезгир бўлиб ўсди. Саккиз ёшиданок ашула айтишга иштиёқ тўйди: хали танбурсиз, қафтини қўлоғига қўйганича панапаналарда кўшиқлар ижро этиб, ўзининг шикаста кўнглидаги дарғаларни енгиллатгандек бўлар, гоҳо кечки пайтлар халқнинг бирдан-бир кўнгилочар маскани — чойхонага чиқиб, хонадалар хонишини жон қўлоғи билан тинглар, "фалон жойда ашула бўлаётган эмиш" деган хабарни эшитиши ҳамона бўвиси Жумагул эна етовига хассасини тўкиллаштириб, ўша ерга етиб борарди. Ашула, чолеу асбоблари овози Расулни ўзига оҳанрабодай тортарди.

Сочи қирилган, бошига мареюнча дўппи кўндирган, бўз чопон

бўйлаб ашула айтади, аскияларга қатнашиб, "Қори" унбонини олади. Кейинроқ Тошкентга бориб, Ўзбекистон Давлат филармониясида бир мўддат ишлаб тураркан, бастакор Тўхтасин Жалилов тарбиясида бўлади. Тошсовет театрида сахналаштирилган "Тоҳир ва Зухра" спектаклида етим бола образини яратади. Илк ижоди давридаёқ таклиддан қочиб, ўз устида жиддий меҳнат қилади.

1944 йилдаги Камолитдин Ҳамроқулов (радио орқали унинг концерт номерлари ханузгача негадир "Комилжон Ҳамроқулов" деб эълон қилинади) билан танишуви унинг ҳаётида муҳим босқич бўлди. Бу танишув икки зўр, қобилиятли ашулачи ўртасида қатта дўстлик ва ижодий ҳамкорликка айланди.

лар билан беэаб, юрак-юракдан хониш қилиши ёқди. Шу-шу, гарчанг ундан ўн саккиз ёш қатта бўлсам-да, биз дўстлашиб кетдик, ийгирма йил давомига тотувлик билан ҳамовозлик қилдик.

Ўша қирқинчи, эллагинчи йилларда бирон-бир маданий тағбир иккимизсиз ўтмасди.

1954 йил. Янгиқўреонда ўша йили кенгаш қақирилди. Кенгашга пойтахтдан ҳам раҳбарлар келди. Райижроком раиси Абдураззоқ Дехқоновнинг қистиби билан Расулқори Мамадалиев ва Камолитдин Ҳамроқулов кенгаш аҳли олдига ўз санъатини намойиш қилдиган бўлиб қолишди. Расулқори танбурни, Камолитдин эса дупторни қўлга олиб, издиҳом аҳлини жалб қилиш учун абвал икки жуфт, кейин эса... ўн етти жуфт ашула

айтишди. Расулқори шунда ҳам парво қилмай, шўх, чапани овоз билан рабон кўйлашда давом этарди. Юз-кўзларини тер босган Камоллиддин секингина Дехқоновга кўз қирини ташлайди. У эса “айтаверинелар” деган маънода ишора қилади... Ўша қуни жўровоз хофизлар сурункасига 30 жуфт ашула кўйлашди.

Орадан кўп вақт ўтмасдан, мақом меросимизнинг катта ихлосманди Н.А.Мухиддинов ташаббуси билан Расулқори ва Камоллиддин Тошкентга жўнаб кетишди. Биринчи галдаёқ республика радиокомитетида улар репертуаридаги ўн битта ашула магнит лентасига ёзиб олинди. Юнус Ражабийнинг уйда истиқомат қилиб турарканлар, мақомшунос олим фареоналик икки санъаткор ижросига катор ашулаларни нотага тушириб олди. Кўпинча Юнус ака бу хонандалардан ашулаларнинг “ёввойи” ўғла-рини ижро этишни илтимос қиларди.

Шу тариқа хикоямиз кахрамонлари бирмунча муддат Тошкентда ишлаб туришди, Орифхон Хотамов, Ҳакимжон Файзиев, Шоолим ва Шоакбар Шожалилов каби атоқли хофизлар билан яқиндан алоқа боғлашди. Расулқори шу тариқа машҳур бўлиб элга танилиб борар экан, хўжандлик Маъруфхўжа Баходиров, наманганлик Камоллиддин Раҳимов каби беназир хофизлар билан ҳам дўстлашди. Ҳагемай, улар ижро этган “Талқини Баёт”, “Талқини Нрок”, “Насри Ўззол”, “Гулузорим”, “Жунун водийсига”, “Оромижон”, “Топмагим”, “Келдик”, “Эй, дўст” каби ашулалар оммалашиб кетди.

Водийга қайтгач, орадан бир неча ой ўтиб, хофизлар Соибнинг “Қист?” шеърини “Самарқанд ушшоғи” оҳангига солишди, “Салламо”га Чархий муҳаммасини кўшишди, шу қабилда “Баёт” (Хофиз ғазали), “Билиб бўлмас”, “Ўхшамас” (Машраб ғазаллари) каби олти та ашула номерини магнит лентасига ёздириб, Тошкентга юборишди. Орадан бир йил ўтди. Аммо юборилган ашулалар жавобсиз қолиб кетди.

— Кейинги гал Тошкентга йўлимиз тушганда, — эслайди Камоллиддин ота, — Юнус ака: “Нега жимиб кетдиларингиз?”, деб биз-

га каттиқ танбех бердилар. Маълум бўлдики, у киши биз юборган магнит ленталарини олмаган эканлар. Радио билан қайта ижодий алоқа ўрната олмадик. Ўзбекистон радиоси қошида “Мақом” ансамбли тузилгач, Юнус ака бизни шу жамоага келиб ишлашга таклиф қилдилар.

Минг афсуски, баъзи сабабларга кўра ансамблда ишлаб олмадик.

...Мусликий товушларни фарқлаш ва ёдга сақлаш қобилияти кучли ривожланган, мулоим, шоиртабиат Расулқори юзлаб ашула текстини ёддан билган, унинг қуйини эгаллаган, тарихий ҳодиса ва воқеаларни аниқ сўзлаб берадиган, кўплаб таниш кишиларнинг овозини, номини ағашмай, қачон бўлса ҳам айтиб бера оладиган фавқулодда ногир хотира қувватига эга киши бўлган. Тўрт мучаси сое киши 3 — 4 кунда ёд оладиган шеърый текстларни у бир неча соатда “тинчитар” эди.

Бу ҳақда янгиқўреонлик тил ва адабиёт ўқитувчиси Ўктамжон Юсупов шундай дейди:

— Бешинчи синфда ўқирдим. Расулқори ака санъатга ихлосим баландлигидан хабар топиб, мен ўқийдиган мактабга кириб келдим. Мен ва синфдош дўстим Икром Акромов у кишининг илтимосига кўра китоб ўқиб берадиган бўлиб қолдик. Сал фурсатда устоз биз ўқиб берган “Ўзбек халқ достонлари”нинг I ва II томинини, икки томдан иборат “Ўзбек шеърый антологияси”ни, ўша пайтларда жуда машҳур бўлган “Матонатли кишилар”, “Оқ қайин”, “Газандалар уясининг тугатилиши” китобларини ёд олдилар. Бундан ташқари, биз устоз репертуаридаги ғазал ва шеърларни махсус дафтарга ёзиб борардик. Дафтарда 200 дан ортиқ шеърый текст борлигини хотирлайман. Бирон-бир янги китоб чиқса, устоз ўша китобни, албатта, топтирардилар.

Иттифоқо, Янгиқўреонга Маргилондан шоир Нақший келиб қолади. Шу муносабат билан ташкил этилган суҳбатда овози фалак тоқига етадиган хофиз деб тан олинган Расулқори “Ушшоқ”ни (Набойи ғазали) ижро этади. Тингловчилар хофиз овозининг унақдай

мулоимлиги, жарангдорлиги, тиниклиги, оҳангининг ранго-ранглигига сеҳрланиб, ашуланинг абжи баланд жойларини нафас олмай эшитишарди. Мана, ашула беқусур нотида етди. Шу пайт Нақший: “Яхши. Аммо ғазалнинг бир сўзига сакталиққа йўл қўйдингиз, уста. “Тақоварингга” эмас, “тақоварингга” деб айтилиши жоиз эди”, дейди.

Расулқори ҳақсизлик, адолатсизликка чидай олмасди. Бундай кезларда кўпинча қайсарлик қилар, ўз фикрига каттиқ туриб оларди. Шунинг учун хофиз: “Йўқ, домла, ғазалдаги сиз айтган ўша сўз тўғри талаффуз қилинган”, дейди. Нақший: “Мен ҳақман”, дейвергач, аччиқланган Расулқори ҳеч кимнинг етовбисиз, туртина-туртина, шогирди Ўктамжоннинг уйига етиб келади-да: “Набойи асарлари луғати”ни бу ёққа олине”, дейди. Икковлон — устоз ва шогирд издиҳомга етиб келишарди.

Ўктамжон керакли ғазални топиб, уни бир бошдан ўқий бошлайди. Маълум бўлдики, шеър матнида ўша сўз Расулқори айтганчалик, яъни “тақоварингга” деб ёзилган. Аммо шоир барибир енгилганини тан олмади.

— Мен қўзим ожиз бўла туриб, ҳақлигимни исботладим, — дейди — Расулқори оғриниб. — Сиз ҳақ бўлсангиз, ҳақлигингизни исботланг, йўқса Қўқонга бориб, Чархийга мурожаат қилайлик.

Нақший “тақоварингга” деб ёзилган қайсиямдир бир луғатни олиб келаман, деганича бадар кетди.

Расулқори Мамадалиев ҳар бир назмининг баҳсли ўринларини классик шеърый билимдонларини топиб, ҳал қилиб олар, қўшиқ билан мусиқа узвийлигини таъминлагандан кейингина уни ижро этишга киришарди.

Бу жиҳатдан унинг Латифжон Холдоров, Етовқўзи Салоҳиддин, Оғил Эшон Пиртакий, Раҳимжон Камолов, Муҳаммаджон Шералиев, Холдорали Олимжонов каби салохиятли хофизларга устозлик қилгани ибратлидир. Устоз шогирдларини ўзи каби тўғрисуз, ҳалол, санъатга соғик кишилар қилиб тарбияларкан, уларга қўшиқ қочиримларидан, одамларнинг дидига қараб ашула айтиш сир-асрорла-

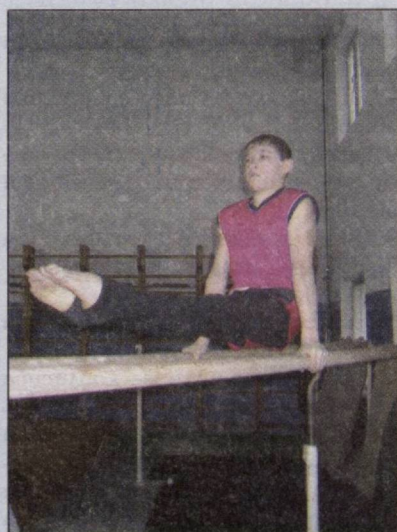
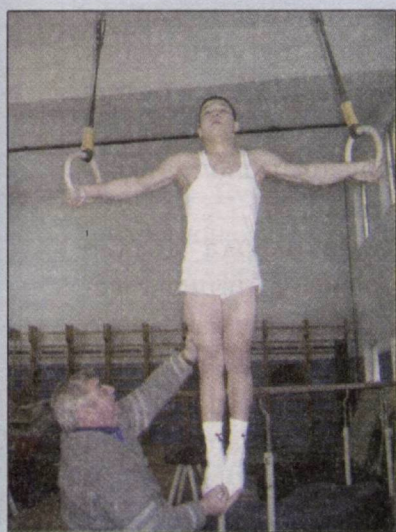

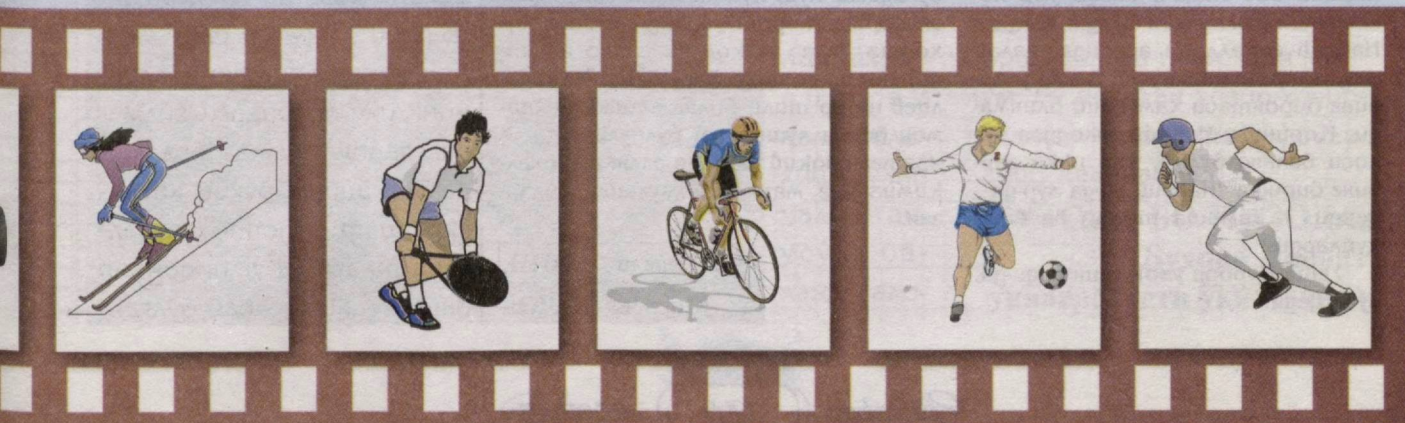
Спорт — наша жизнь

м ва милам фахри

ридан сабоқ берарди, обозни тоб-лаш, зарур замин хозирламасдан авжа чикмаслик йўл-йўриklarини кўрсатарди, хонандалик обрў-этиборини кўз қорачиғидай саклашни ўқитарди.

1963 йил Гафур Гулом тавааллу-дининг 60 йиллиғи нишонланаётган кунлар. Алишер Навоий номидаги Давлат опера ва балет академик камта театрида юбилей тантаналари тугагач, кечанинг давоми юбиларнинг уйига кўчирилади. Юнус Ражабий мажлисни оча туриб:

— Издихомнинг бундан бу ёнига фақат Расулқори билан Камолдигининга кўшиқ кўйлашади, — деди.

Икки хофиз тўрт соат давомида Шашмакомнинг Дугоҳ қисми-ни юкори сабияда бошдан-оёқ ижро этишиб, сўнг шу ерда хозир бўлган бошқа хофизларга лутфан рухсат беришади.

Ҳажв қуввати кучли бўлган Расулқори катнашган аскиялар маъизли, файзли бўларди. Бу закий инсон Камта ашула айтиш билан бирга, макомларни, халқ кўшиқларини ҳам киёмига етказиб ижро этарди. Турли латифалар айтиб, кўпчиликлари “ичак узилди” қилиб қулдирарди, хушчакчак, ширин сўз, камтар, маслаҳатгўй, юриш-туришида покиза эди.

— Расулқори ҳаммадан кўпроқ нимани себарди, дейсизми? — сўрайди хофизга ўн йил етакчиликл қилган, у билан ҳамсухбат бўлган Устоз Қурбон Қўлматов. — Ҳаётни, ҳаётдаги эзгуликни, пок-ликни, инсоний садоқатни, дўстликни себган бу инсон жонажон ўлкасига, халқига бўлган муҳаббатини қалбига бир умр ардоқлади, бир умр шу олий мўйёғга соғиқ қолди. Хофиз умрининг сўнги йилларида — ҳамнафаси Камолдигини Ҳамроқулов икки операцияни бошдан кечириб, ашула айтишни бас этгач, ёлғиз ўзи хонандалик қиладиган бўлди. Хофиз Навоий ғазаллари асосида талай ашулалар яратган эди. Аммо уларнинг биронтаси ҳам ёзиб олинмади. Қорининг Навоий ижодига ихлоси баланг бўлиб, ҳар икки гапнинг бирита: “Навоий жуда зўр-да”, дерди. У хаамиша топиб ва ёниб қўларди.

Уста Қурбон узок тин олди-да, сўнг деди:

— Эҳ-хе, неча-неча кўшиқлар унинг ижросида ўзгача оҳанг, нозик хистуйеуларни чертадиган ажиб бир файзиёб гўзаллик касб этди. Оташнафас хофиз микрофонсиз, обозни кучайтиргич аппаратларсиз минг-минглаб кишилар иштирок этадиган давраларни ўзининг добудий обози билан “забт” этарди.

...1976 йилнинг 10 декабри. Жума кун. Беморнинг ахволи оғирлашди. Шундай бўлса-да, у Фареона водийсининг турли гўшаларидан етиб келган фарзандлари, қариндош-уруелари, дўстлари, мухлисларини табассум билан қўтиб олди. Ҳайрлаша туриб, уларнинг ҳар бирига эзгу тилақлар билдирди.

Кадам товушлари тингач, фикрлаш қобилиятини тўла саклаган ҳолда жон таслим қилаётган хофиз ўзининг қадргони Уста Қурбонни имлаб чақирди:

— Шоир Жомий ғазалидаги “зила” сўзининг маъносини чақа олмади-а?

Уста Қурбон имкони борича оғир ботмайдиган қилиб гапирди:

— Шифокорлар Сизга гапиришни ман қилишган...

— Бир сўзнинг маъносини билмасдан бу дунёни тарқ этиш менга хуш кўринмайди...

— Бўпти, эртагаёқ Чустийга одам қўйдираман, — шундай деб Уста Қурбон синик жилмайди.

Расулқори эса кўзларини хорғин юмди...

Эртаси кун хофизнинг ҳовлисида унинг минг-минглаб мухлислари тўпланишди. Дафн маросимида катнашган шоир Чустий “Марсия” ўқиди. Хофизнинг дўсти Камолдигини Раҳимовнинг шоир Қодир Дехқон сўзи билан унга бағишлаб қўйлаган “Марсия”си ҳамон юртимиз кўшиқ шинавандаларининг ардоғида.

Қирк саккиз йиллик қиска умрининг 40 йилдан ошиқ даври давомида санъат бўстонида халқимизга манзур бўладиган куй, кўшиқ излаган, уларни эл-юртга тортиқ қилган бетакрор хофиз, уста макомчи, зукко аскиячи, мохир созанда Расулқори Мамадалиев шоир тили билан айтганда “замон боғин хушилхом бўлбули” эди. У яратган бокий наболар аллақачон халқимизнинг маънавий мулкига айланган.

Шерали СОКИН,

Миробид ЖАЛОЛ

Ҳадимги замонларда аёллар томонидан урма чолғу асбоблари турли маросимларда ижро этиб келинганлиги ҳақида маълумотлар бор.

Милоддан икки минг йил олдин ва милоддан аввалги иккинчи асрларда гилдан ясалган ҳайкалчаларда ўша давр ўзбек ва тожик доирачи аёллари тасвирланган, деган фикрни олим А.Назаров олға суриб, ҳайкалча тасвиридаги доирачиларнинг шакли, уларни ушлаш қодалари ва ижро услуби, ҳатто қийиниши бугунги ўзбек доирачилари ҳамда бахши аёлларнинг қиёфасига айнан ўхшашлигини таъкидлаб ўтади.

Шу даврларда аёллар доира ижрочилигининг услубий жиолари ҳам пайдо бўлган. Бунда доира услулари воситасида даволайдиган (табобат), яъни “кўчирмачи” аёлларни “бахши” аёллар, деб ҳам атаганлар. Доира чалиб, фол очувчиларга фолбин, жодугар, руҳшунос, фаришта чақурувчи, пархон (парихон) деган номлар берилган. “Бахши”, “кўчирмачи” деб ном олган доирачи аёлларнинг ижроларидаги хилма-хил зарбу услуллар ёрдамида эса айрим руҳий касаллар шифо топиб тузалганликлари, бу инсонлар пайдо қилиш сабаб бўлган.

ДОИРАЧИ ТАБИЪ АЁЛЛАР

лигини алоҳида қайд этиш жоиз. Фол очувчи пархонлар фаолияти ҳам доира жўрлигида бўлиб ўтган. Улар олданда кутилаётган хабарларни руҳий таъсирлар орқали етказганлар ва бу билан фол очиш маҳоратларини намоиш қилганлар. Демак, соф муסיқий ижродан ташқари диний-фалсафий космик усуллар ҳам бу жараёнда ишлатилган. Бундай ижролар Ҳиндистон, Хитой, Афғонистон ҳудудларида ҳам тараққий этганлиги ҳақида турли хил маълумотлар мавжуд.

Марказий Осиё халқларининг миллий ва маҳаллий усуллари Бухоро, Қашқадарё, Сурхондарё, Жиззах вилоятларида истиқомат қилувчи аҳолининг ижрочилик анъа-

наларида яққол намоён бўлади. Айниқса, Сурхондарёда “бадашлар”, яъни бахши аёлларнинг доирада икки хил усулни ижро этишганини алоҳида таъкидлаш жоиз. Файласуф олим Илҳом Каримов ўз илмий ишларида доира ижросида даволаш услубига аҳамият бериб, Сурхондарё бахшиларини табобатчи ва фольклор ижрочиларига ажратиб шарҳлайди. Р.Абдуллаев эса “бадиклар” интилишида хасталикни ҳайдаш, болаларни даволаш каби шифокорлик одатлари ва усулларини изоҳлаб ўтган.

“Кўчирмачи”ларнинг даволаш услуби ўзига хос хусусиятларга эга. Чолғуни ушлаш қондаси ҳозирги давр билан бир хил, аммо улар бе-

да эмас, балки даст садада “бум-зарби”, кейин “шоҳзарб” ижро этилган. Яъни илоҳиёт поғонасига чиқиш учун олий асаб фаолиятдан келиб чиққан ҳолда авж кўзғалиш поғонасида беморга “шоҳзарб” усули ёрдамида таъсир этишган.

Бухорода ҳам бундай муолажа усулларини бажариш, хусусан, ёш болаларни даволаш XX аср бошларигача кузатишган. Сурхондарёда бадашларнинг доирадаги ижро услубларида табобатчилар услубига яқинлик сезилиб туради. Ўтган асрнинг бошларига қадар доира орқали Бухорода Ҳазрати Имом ал-Бухорий қабристонини марказидаги Ҳовузи Кабир ва Исмаил Бухорий қабристонини, Авлиёи Хўжа Девгардон марказида ва Шофирконда ёш болаларнинг руҳий хасталикларини даволаш ишлари олиб борилганлиги тарихдан маълум. Бу усулдан ҳозир-ҳозиргача ҳам табобатда фойдаланиб келинаёттир.

Саид БОЛТАЗОДА,
Бухоро Давлат
университети ўқитувчиси

САМАРҚАНДДАН

Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2006 йил 25 июлдаги қарорига асосан «Самарқанд шаҳрининг 2750 йиллиги»га бағишлаб, шу йилнинг 19-20 июл кунлари Самарқанд шаҳрида «Самарқанд садолари» номли ашула ва рақс ансамблларининг республика кўрик — фестивали бўлиб ўтди.

Бу тадбирни ўтказишда Ўзбекистон Республикаси Маданият ва спорт ишлари вазирлиги, Республика халқ ижодиёти ва маданий-маърифий ишлар илмий-методик маркази, Халқаро «Олтин мерос» хайрия жамғармаси, Ўзбекистон Оқсоқоллар Кенгаши ва «Маҳалла» хайрия жамғармаси, «Камолот» ижтимоий ёшлар ҳаракати Марказий кенгашининг Самарқанд бўлими ҳамда Самарқанд вилоят ҳокимлиги Маданият ва спорт ишлари бошқармаси ташаббус кўрсатдилар.

Танловда Қорақалпоғистон Республикаси ва вилоят босқичларида ғолиб деб топилган 300 дан ортиқ қатнашчиси бўлган 13 та бадий ҳаваскорлик ашула ва рақс ансамбллари ўзлари тайёрлаб келган томоша дастурлари билан ўзаро ижодий беллашдилар.

Мазкур кўрик-фестивални ўтказишдан мақсад бадий ҳаваскорлик санъатини янада ривожлантириш, айниқса, ёшларни муסיқа ва қўшиқ санъатига кенг жалб этиш ва шу асосда аҳолига маданий хизмат қилишни янада яхшилаш ҳамда жамоа қатнашчиларининг ижрочилик маҳоратларини юксалтириш, вилоятларда, туманлардаги қишлоқ аҳолисига маданий хизмат кўрсатиш, халқимиз маънавиятига мос келадиган куй-қўшиқлар ва рақсларни саҳналштиришни кенг миқёсда йўлга қўйишга кўмаклашишдир. Шунингдек, Самарқанд шаҳрининг 2750 йиллик юбилейини муносиб кутиб олиш, янги иқтидорли ёш истеъодларни кашф этиш ҳамда уларнинг ижодини кенг тарғиб этишдан иборат эди.

Кўрик-фестивалнинг тантанали очилиш маросими Самарқанд шаҳрида 19 июл куни соат 11.00 да Регистон майдонидаги Шердор мадрасасида бўлиб ўтди. Унда Ўзбекистон Республикаси Маданият ва спорт ишлари вазирининг ўринбосари Азамат Ҳайдаров иштирок этди.

Ижодий беллашувларни Самарқанд ва Сурхондарё вилоятининг бадий ҳаваскорлик ашула ва рақс ансамбллари бошлаб бердилар.

Кўрик-фестивал иштирокчиларининг ижодий чиқишларини Ўзбекистон Республикаси санъат арбоблари Рустам Абдуллаев, Темур Маҳмудов, Шокир Аҳмедов, эл севган шоир Азим Суён каби мутахассислардан иборат ҳакамлар ҳайъати аъзолари баҳолаб бордилар.

Ҳакамлар ҳайъатининг қарорига биноан, ўзларининг юқори бадий савиядаги томоша дастурлари билан иштирок этганликлари

учун ўринлар, рағбатлантирувчи мукофот ва номинациялар бўйича диплом ва эсдалик совғалари билан қуйидаги ашула ва рақс ансамбллари тақдирландилар: Олий ўрин (Гран при) Фарғона вилояти Қува туман «Анор» халқ ашула ва рақс ансамблига, иккита биринчи ўрин — Самарқанд вилояти Пастдарғом туман маданият уйи ашула ва рақс ансамбли ва Сурхондарё вилояти Бойсун туман «Шалола» халқ ашула ва рақс ансамблига, учта иккинчи ўрин — Қорақалпоғистон Республикаси Нукус шаҳар «Сарбиназ», Тошкент вилояти Оққўрғон туман «Наврўзи ажам», Қашқадарё вилояти Китоб туман «Китоб гуллари» халқ ашула ва рақс ансамбллари, тўртта учинчи ўрин — Андижон вилояти Избосган туман «Олтин соз», Хоразм вилояти Хонқа туман «Дилором», Сирдарё вилояти Сирдарё туман «Дўстлик» ва Навоий вилоятининг «Наво» халқ ашула рақс ансамблларига берилди. Жиззах вилояти Жиззах туман «Жиззах гулдастаси» ва Бухоро вилояти Жондор туман «Дилдор» халқ ашула ва рақс ансамбллари диплом ва рағбатлантирувчи мукофотлар билан тақдирланди.

Номинациялар бўйича диплом ва мукофотлар: «Самарқанд шаҳрини мадҳ этувчи энг яхши қўшиқ ижрочиси» — Сурхондарё вилояти Бойсун туман «Шалола» халқ ашула ва рақс ансамб-

ТАРАЛГАН НАВОЛАР

ли хонандаси Умиджон Туробовга, “Мумтоз кўшиқ тарғиботи учун” — Фарғона вилояти Кува туман “Анор” халқ ашула ва рақс ансамблининг катта ашула ижрочиларига, “Анъанавий ижрочилик тарғиботи учун” — Навоий вилоятининг “Наво” халқ ашула рақс ансамбли хонандаси Турсуной Рўзметовага, “Энг жозибали рақс ижрочилари учун” — Тошкент шаҳар Мирзо Улуғбек туман маданият уйи “Гулшан” халқ ашула ва рақс ансамбли раққосаси Паризода Шерматовага, “Энг яхши оммавий рақс ижросиси учун” — Қорақалпоғистон Республикаси Нукус шаҳар “Сарбиназ” халқ ашула ва рақс ансамбли раққосалар гуруҳига, “Энг яхши эркак рақс ижроси учун” — Фарғона вилояти Кува туман “Анор” халқ ашула ва рақс ансамбли

қатнашчиси Воҳиджон Исмоновга, “Энг ёш ижрочи” — Самарқанд вилояти Пастдарғом туман маданият уйи ашула ва рақс ансамбли қатнашчиси Зумрад Қаршиевага, “Мумтоз ва замонавий рақс ижроси учун” — Андижон вилояти Избоскан туман “Олтин соз” халқ ашула ва рақс ансамбли раққосалар гуруҳига, “Умидли ёш ансамбл учун, ёш авлод ўртасида миллий қадриятлар, замонавий кўшиқ ва рақслар тарғиботи учун” — Сирдарё вилояти Сирдарё туман “Дўстлик” халқ ашула ва рақс ансамбли жамоасига топширилди.

Хоразм вилояти Хонқа туман “Дилором” халқ ашула ва рақс ансамбли созандаси Йўлдошбой Тожиев ва раққоса Шоира Муродова, Фарғона вилояти Кува туман “Анор” халқ ашула ва рақс ансамбли раққосаси Муҳайё Ўринбоева, Навоий вилоятининг “Наво” ашула рақс ансамбли хонандаси Турсун Остоновлар Самарқанд вилоят ҳокимлиги Маданият ва спорт ишлари бошқармасининг диплом ва эсдалик совғалари билан тақдирланди.

19 июл куни Ургут туман маданият ва истироҳат боғида Қорақалпоғистон Республикаси Нукус шаҳар “Сарбиназ”, Булунғур туман Марказий маданият уйида Тошкент вилояти Оққўрғон туман “Наврўзи ажам”, Тойлоқ туманидаги касб-хунар коллежида Тошкент шаҳар “Гулшан”,

Жомбой туман марказий маданият уйида Жиззах вилояти Жиззах туман “Жиззах гулдастаси”, Оқдарё туман марказий маданият уйида Навоий вилояти “Наво” халқ ашула ва рақс ансамбллари ўз истеъдодларини намойиш қилдилар. 20 июл куни эса Иштихон туман маданият ва истироҳат боғида Сурхондарё вилояти Бойсун туман “Шалола”, Каттақўрғон туман Кадан қишлоқ хўжалик касб-хунар коллежи талаба ва ўқитувчилари билан Андижон вилояти Избосган туман “Олтин соз”, Нуробод туманидаги кончилар маданият саройида Бухоро вилоятининг “Дилдор”, Нарпай туман Оқтош маданият ва истироҳат боғида Хоразм вилояти Хонқа туман “Дилором”, Қўшработ туман қишлоқ хўжалик касб-хунар коллежида Қашқадарё вилояти “Китоб гуллари”, Пахтачи туманидаги маданият ва истироҳат боғида Фарғона вилояти Кува туман “Анор” халқ ашула ва рақс ансамбллари жамоалари қатнашчилари билан ижодий учрашувлар ўтказилди.

Бу галги кўрик-фестивални олдингиси билан солиштирганимизда, Қорақалпоғистон Республикаси ва вилоятлардаги кўплаб ашула ва рақс ансамбллари жамоалари қатнашчиларининг ижро маҳоратлари ошганлиги, фестивал низоми бўйича пухта тайёрланиб келганлиги, янги иқтидорли ёшларни жамоаларга жалб этганликлари, чолғу ансамблларида қадимий созлардан қўшнайн, уд, қонун, танбур созларининг киритилганлиги, томоша дастурлари юқори бадиий савияда эканлиги кўзга ташланди. Шу билан биргаликда, Бухоро,

Жиззах вилояти ва Тошкент шаҳридан кўрик-фестивалга иштирок этиш учун келган бадиий ҳаваскорлик жамоаларида миллий чолғу ансамбллари, вокал гуруҳлари ижрочилиги ҳамда саҳналаштирилган рақсларда камчиликлар борлиги сезилди. Миллий чолғуларимиздан ғижжак сози ўрнига скрипка сози билан саҳнага чиқиш ҳолатлари ҳакамлар ҳайъати томонидан қаттиқ танқидга олинди. Наманган вилоятида “Тўмарис қизлари” спорт ўйинлари ўтказилаётгани сабабли, бу вилоятдан ашула ва рақс ансамбли Республика фестивалида иштирок этмади.

Ғолиб бўлган бадиий ҳаваскорлик жамоалари Ўзбекистон Республикаси Маданият ва спорт ишлари вазирлиги, Республика халқ ижодиёти ва маданият-маърифий ишлар илмий-методик маркази, ҳамда таъсисчиларнинг I, II, III даражали дипломлари, фахрий ёрлиқлар, қимматбаҳо совринлар, тегишли ташкилотлар ва ҳомийларнинг эсдалик совғалари билан тақдирландилар.

20 июл куни Самарқанд шаҳридаги “Ёшлик” маданият ва истироҳат боғида кўрик-фестивал ғолибларининг якунловчи томошаси ва уларни тақдирлаш маросими бўлиб ўтди.

“Самарқанд садолари” навоси гўзал шаҳарнинг мусаффо осмони узра янгради, радио ва телевидение учун ёзиб олинди ҳамда унинг ғолиблари Республика оммавий — ахборот воситалари орқали кенг тарғиб этилди.

Муҳаммаджон ҚОЗОҚБОЕВ

ҚУВОНЧ

бахш этдим

Сизни мақтамоқа қалам чарх этдим,
Маҳбублар ичида жидду жаҳд этдим.

Яхши кўриб мени қилинг бир ҳавас,
Ўзга санамларни таркисор этдим.

Мени чорладингиз оҳиста хушрўй,
Лаббай дебон завқла ва жавоб этдим.

Сизни деб яшамоқ бўлди муродим,
Умрим йўлларини гул-гулзор этдим.

Сизга кўзим тушди бу чаманзорда,
Дилимдан шодлигу қувонч бахш этдим.

Эл дер: сен мастму ёки девона,
Муҳаббатни Тошқин бир уммон этдим.

ОРЗУ

Хуснингизнинг талъати мени ўзига ёр этди,
Ишва-ю ғамзаларингиз кенг дунёни тор этди.

Узоқ йиллар бўлинг соғ-омон ифтихорим,
Дилда ушбу дуони такрор ва такрор этди.

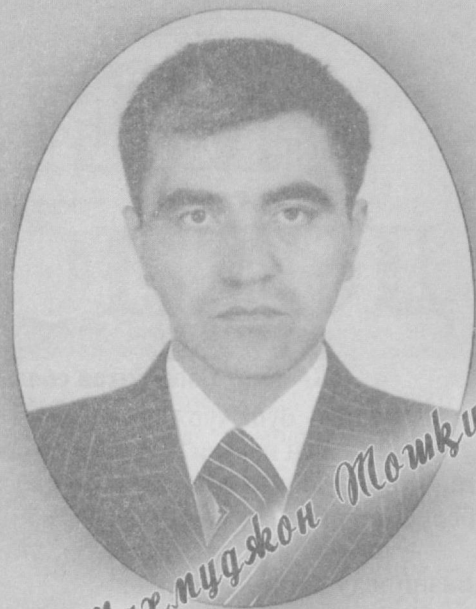
Ҳар каломингиз жоним инжу мисол бебаҳо,
Париваш чиройингиз оламини анвар этди.

Неча йиллар юрсам ҳам адашиб, ҳам ҳайрон,
Бу йилларни менга бекаму беғубор этди.

Жаҳон ичра устундир инсон ҳаёли азалдан,
Ялдо кечаси орзуйим субҳни ихтиёр этди.

Бўлма фикри ожиз эй, ошиқ Тошқини шайдо,
Минг бир маънони кулиб гўзалим мухтасар

этди.

Мақнуддон Тошқин

ЯХШИЛИК ҚИЛ

Яхшиликнинг очиқ дарвозасиман,
Олов муҳаббатнинг андозасиман.

Бўйнингга юракда унган гуллардан,
Гулдастalar тақай ферузасимон.

Дўстлар бўлманг нафси амморага қул,
Ўтли муҳаббатнинг хушмазасиман.

Қалбингиз ободдир аъмоллар ила,
Вафо қилган қизнинг ҳамрозасиман.

Қўлимдан келганча қилай яхшилик,
Тошқин бир ҳаётнинг овозасиман!

***

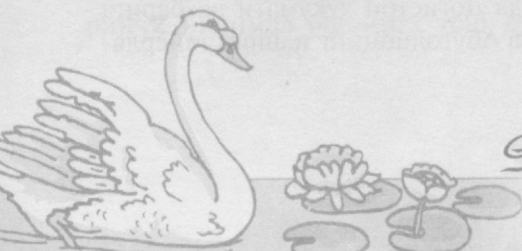
Эй, Нодираи даврон, ўргилай холингдан,
Мени маҳв этмиш тилингаги болингдан.

Оламга назар солсам топмадим қиёсинг,
Қуёш ҳам истиҳола қилгай жамолингдан.

Ширину Лайлилар ҳам мени кечирсинлар,
Сенга ёздим дoston таржимои холингдан.

Ишқимда губор йўқдир, билгин, Тошқин
кўнгил,

Ошику зорингни айирма висолингдан.

Расул ҲАМЗАТОВ

МЕНИНГ ДОҒИСТОНИМ

(Давоми. Боши ўтган сонларда)

Абутолиб бўш хуржунни койир экан, мени ўтқазишга жой излади. Ўтқазишга таклиф этадиган жойи йўқлигини билгани учун қўлимга пичоқ бериб, деразадан ҳовлидаги ҳужрасини кўрсатди:

— Анави ҳужрада ғозим бор, уни сўйиб тур. Бизнинг тушлигимиз бўлади.

Ҳужрага кириб, бир амаллаб ғозни ушладим. Ғоз типирчилаб қўлимдан чиқишга уринарди, мен ишга киришдим. Юқоридан Абутолибнинг овози келди:

— Ким жонлиқни бундай сўяди? Ғознинг бошини бошқа томонга бур. Сен Макка қайси томонда эканини билмайсанми?

Мен топширилган вазифанинг уддасидан чиқдим ва кейинроқ Абутолибнинг мақтовини ҳам эшитдим.

Абутолиб ўзи айтгандай, кастрюлни плитага миндирди ва узоқ вақт тушлик тайёрлаш билан банд бўлди. Мен бу вақтда уйни кўздан кечирдим. Кекса шоир ертўладан кўчган бўлса ҳам янги уйига ертўладан эски кастрюлидан тортиб турмуш тарзига бариини кўчириб олиб келибди. Уйда стул, стол, шкаф, кровать, умуман биронта мебель йўқ эди.

— Абутолиб, қаерда шеър ёзаяпсиз?

— Ҳали бу уйда биронта тайинли шеър ёзганим йўқ. Бир қанча вақт шеър ёзиш учун эски ертўламга бориб юрдим, уни ҳам рассомга устахона учун бериб юборишди. Оллоҳга аён бу уйда ертўладагидай хотиржам ухлай олмаяпман. Ертўламда тушум кам бўлса ҳам, вақтим кўп эди. Одамлар ҳам тинчимни бузавермасди. Ҳамма ҳам ертўлага мени йўқлаб келавермасди. Тўғри, ертўлада денгиз кўринмасди. Оллоҳга шукур, энди денгиз кекса Абутолибнинг шундоқ кўз олдида.

У оқиш-қўиш тусда тўлқин ҳосил қилиб чайқалаётган денгизга узоқ тикилиб қолди. Мен унга халақит бермадим, биз сукут сақладик, ниҳоят, Абутолиб секин гап бошлади:

— Расул, сенга икки куним: энг хурсанд куним

ва энг ғамгин куним ҳақида гапириб берайми?

— Гапиринг, — дедим мен секингина.

— Ўзинг ҳам биласан, менинг қувонган кунларим кўп бўлмаган. Ордер беришди — қувондим, ордер беришди — қувондим, йигирмачи йилларда жанговар от беришди — қувондим. Отлиқ аскарларда сурнайчилик қилдим. Бир куни отим командирнинг оти сағринига калла қўйди. Ўшанда ҳам қувондим. Бари бир энг хурсанд бўлган куним улар эмасди. Мен ўн бирга киргандим, бузоқ боқардим. Отам умримда биринчи бор менга чориқ совға қилди. Шу янги чориқ қалбимга солган туғённи, хурсандчиликни ҳозир ҳам сўз билан ифода қила олмайман. Ўша куни мен кечагина ўтқир тошлари оёғимни шилган сўқмоқларга, дараларга дадил қадам қўйдим. Учқир тошларга қадам қўйганимда оғриқни ҳам, совуқни ҳам сезмадим. Менинг хурсандчилигим уч кун давом этди ва умримнинг қайғули кунлари бошланди. Тўртинчи кун отам ёнига чақириб деди: “Абутолиб, мана энди сенинг янги, пишиқ чориғинг бор, қўлингга таёғинг бор, ер юзини тепкилаб ўн бир йил яшаб қўйдинг. Энди ўзинг насибангни топиб ейиш учун йўлга тушадиган вақтинг бўлди”. Сўнгра отам овулма-овул юриб, хайр-аҳсон сўрашимни айтди. Кейинги бутун умрим давомида ўша кундагидай кўнглим чўкмаган. Тўғри, кейин кўзларимдан кўп ёш оқди, лекин улар ўша кундагидай жуда аччиқ эмасди. Бир ёзувчи мен ҳақимда шундай дебди: “Абутолиб, янги уй олди. Кўрамиз, энди у қандай шеър ёзар экан?!” У ўзича менга шеър ёзиш уйга боғлиқ эмаслигини тушунтириб қўймоқчи. Мен ҳам яхши биламан, шоир — ўз шеърларининг уйи, шоир юраги — шеърият истиқомат қиладиган жой. Умримнинг яхши ва ёмон кунлари менда яшайди. Мен ўзим қаерда яшайман, бу улар учун муҳим эмас.

Абутолибнинг уйидан оғир таассурот билан чиқдим. Бу ҳақда Доғистон ҳукумати раҳбарига сўзлаб бердим ва Абутолибнинг нашрга тайёрла-

наётган “Қушлар жанубда учади” китобига бериладиган гонарар ҳисобидан унинг уйига мебелъ сотиб олишга қарор қилинди. Бу вазифани бажарадиган уч кишидан иборат тезкор ишчи гуруҳи тузилди: Доғистон нашриёти директори, савдо вазири ва мен. Бизга керакли мебелларни топиш, уларни харид қилиш ва Абутолиб уйига етказиб бериш вазифаси юклатилди. Менга вазифамизга доир барча келишувларни амалга ошириш топширилганди.

Учаламиз Маҳачқалъадаги барча савдо омборларини кўриб чиқиб, керакли мебелларни танладик: ухлаш учун юмшоқ мебелъ — майли, халқ шоири мазза қилиб ором олсин; ижод столи — халқ шоири унда ажойиб шеърларини ёзсин; ошхона жиҳозлари — халқ шоири уларда мазали таомлар пишириб, ҳузур қилиб овқатлансин.

Мибелларни уйига жойлаштиргандан кейин Абутолиб бизни ташаккурномага кўмиб ташлаш учун олдимизга чопиб борган, деб ўйлаяпсиз. Аммо у чопиб ҳам келмади, кўнгил учун раҳмат ҳам айтиб кетмади ва ҳатто мебелларни жойлаштиргани тўғрисида хабар ҳам бермади. Шунда биз ўзимиз унинг уйига бориб, Абутолиб мебелларни қандай жойлаштирганини ва улардан қандай фойдаланаётганини кўрмоқчи бўлдик.

Эшикни тақиллатишга ҳожат қолмади, чунки у очиқ экан. Тушлик столи ёнига тўшалган гиламда Абутолиб оиласи билан чўккалаб ўтирарди. Олдида ёзилган газетага овқат ва чой учун кружка қўйилган. Абутолиб тарелкада кефир ҳўпларди. Албатта, яп-янги силлиқ тушлик столи тўлишган қиздай кучоғини очиб турарди, фақат Абутолибнинг уни кучоқлашга хуши йўқ эди.

Бошқа хонада ажойиб ижод столини кўрдик. Унинг устига қўйилган сиёҳдон, ручка ва қоғозга қўл теккизилмаган. Шу туришда у ижод столига эмас, музей экспонатига ўхшарди. Хонанинг бир четида полда араб алифбосида ёзилган қоғоз ётарди.

— Абутолиб, сиз ҳозирги имлода ёзишни билмайсизми?

— Биламан, эскича ёзишга ўрганиб қолганман, олдин шеърларимни араб алифбосида ёзаман, кейин уларни муҳаррирлар тушуниши учун ҳозирги алифбода қайта ёзиб чиқаман, мисоли ўзимни ўзим таржима қиламан

— Кроватда ҳам бирон марта ухлагани йўқ, — дея чақмачақарлик қилди хотини. — Бекорга шундай қиммат мебелларни сотиб олибсизлар.

— Яна кровать дейди. Мен шаҳарга келган биринчи йилимда бошимга тош қўйиб ётардим,

ёстиқ ўрнига тош қўйиб ётсам қаттиқроқ ухлардим. Болалигимда бузоқ боққанамда, бошимга тош қўйиб ухлашга ўрганганман.

— Демак, биз сизга кўнглингиздагидай мебелъ танлай олмаганмиз. Сизга кровать ҳам, шкаф ҳам, стол-стуллар ҳам ёқмаяпти, тўғрими?

— Нега, мебеллар яхши. Улар менинг кўшним Голфрид Ҳасанов уйига жуда мос экан.

— Кўшнингиз Голфрид Ҳасанов яхшими?

— Балки у яхши одамдир, лекин биз тотув эмасмиз.

— Нимага?

— У жудаям маданиятли. Нима десам экан, мен жуда қишлоқиман, у жуда шаҳарлик. Мен жуда тоғданман, у жуда текис жойдан. Бизнинг бош кийимларимиз ҳам ҳар хил. Эҳтимол, бошларимиз ҳар хил бўлса керак. Мен ўз юртимнинг ўғлиман, у ўз касбининг ўғли. У менинг сурнайим ва куйларимга тоқат қилолмайди, мен унинг пиониноси ва симфониясига. Чалаётган мусиқасидан роҳатлангим келади, лекин буни уддалай олмаппман. У ҳам шундай, сурнайимни кўлимга олишим билан эшигимни тақиллатади: “Абутолиб, ишлашга халақит бераяпсан”. Мен унга атайин сурнай чалаётганим йўқ, радиода беришяпти дейман. Чиндан, радиода беришса ҳам эшигимни тақиллатиб келаверади. Бундан чиқадиган хулоса шуки, у ўзимнинг сурнай чалишимнигина эмас, радиодан сурнай тинглашимни ҳам тақиқламоқчи. Бир сўз билан айтганда, биз бошқа-бошқа одамлармиз. Менинг уйимга тоғдан хуржун кўтарган меҳмонлар келади, унинг уйига Москвадан портфель кўтарган одамлар. Мен меҳмонларимни бўза, қовурдоқ, аччиқ-чучук билан сийлайман, у меҳмонларининг олдига кофе ва коньяк қўяди. Мен бозорга бораман, у магазинга. Мен ухлаётганда у ёзади, у ухлаётганда мен ёзаман. Унга тувакларда ўсган гуллар ёқади, менга баланд тоғдаги яйловларда яшнаган майсалар. Эшитяпсизларми, ҳозир у ўзининг қандайдир симфониясини чалайпти.

Биз Абутолибнинг кўшнисини билардик. У Россияда ва Доғистонда хизмат кўрсатган маданият ходими Голфрид Алиевич Ҳасанов эди. Ўша вақтда у фортепьяно учун ёзилган симфонияси устида ишларди. Мен унинг илҳомбахш, нозик ижросини тинглар эканман, ўйлаб қолдим: “Қандай ажойиб симфония яратиш мумкин эди-я, агар унда халқдан чиққан Абутолибдай истеъдод ва махсус даргоҳларда билим олган Ҳасановдай истеъдод жўр бўлишса”.

Мен яна ўйладимки, қандай бахтли шоир бўлардим, агар шеърларимда, китобларимда икки

фазилатни: соддадил халқимнинг мулойим феъл-атворини ва замонлар синовидан ўтган бағри кенглигини маҳорат билан бирлаштира олсам. Истайманки, шеърларимда Абутолиб ва Голфрид кўлни кўлга берсин. Истайманки, шеърларимда уларнинг кўшничилиги ҳаётдагидай эмас, аҳил-иноқ бўлсин.

Мен уларнинг қачондир ҳамкорлик қилишига ишонгим келди. Агар шундай ҳамкорлик пайдо бўлмаса, ёки менга бу ишга аралашish ҳуқуқи берилса... Эҳтимол, энг сўнгги техника ютуқлари асосида тайёрланган мазали ичимликка тоғдаги жилғанинг шаффоф, совуқ сувидан кўшиб ичишни таклиф қилардим. Нима ҳам дердим, маданият, тараққиёт, касб маҳорати вақт ўтиши билан сингади. Демокриманки, агар улар йўқ бўлса ўзлаштириш мумкин, лекин миллий туйғу одамга тўғилиши билан берилади. Халқ шоири ва сурнайчи Абутолиб бошқа шароитда, эҳтимол, бас-такор ва ҳатто етук композитор бўлиши мумкин эди, лекин маҳоратли композитор ва созанда Голфрид ҳеч қачон оддий халқ бахшиси бўла олмасди.

Абутолиб хайрлашаётган вақтимизда сўради:

— Расул, уйимга телефон ўтказишга ёрдам бера оласанми?

— Телефонни нима қиласиз? Ёзув столидан, кроватдан фойдаланмаётган одамга телефоннинг нима кераги бор?

— Телефон орқали баъзан Москвадаги Николай Тихоновга, баъзан жамоа ҳўжалиги раисимизга сурнай чалиб берардим. Ахир, раисимиз менинг тирик эканимни ва сурнайим ҳамон қадим наволарни куйлаётганини билиб туриши керак. Сурнайимнинг навосини телефон орқали тинглаган раисимиз шаҳардаги уйимда ҳам тоғларнинг муаттар иси ва оҳангги таралаётганини биларди.

— Абутолиб, тоғнинг муаттар ҳавосига тўйинган сизнинг куйларингиз телефонсиз ҳам Москвага, туғилган овулингизга, Доғистоннинг бошқа овуллари, дунёнинг барча жойларига учиб боради. Чунки куйларингиз тоғлардан ҳам баланд учади.

— Энди мен шу ерда Абутолиб билан хайрлашаман ва отам билан менинг ўртамда бўлиб ўтган бир воқеани сўзлаб бераман.

ЭСДАЛИҚДАН. Негадир отам билан мен бир-биримизга шеърларимизни ўқиб бермасдик ва бу мавзуда суҳбатлашмасдик. Мен отамнинг янги шеъри тўғрисида чоп этилганда, радиога ўқилганда ёки дўстлар айтишганда билар эдим. Отам ҳам мен янги шеър ёзганимни худди шундай биларди.

1949 йилда авар газетаси “Туғилган йилим” достонимни чоп этди. Ўз-ўзидан аён, бу газетадан отам ҳам олибди ва унга қалам билан қайдларини ёзиб қўйибди. Мен бу газетани кўздан кечирар эканман, отам достонимни диққат билан ўқиганини сездим. Чунки айрим мисраларим устига мазмунга монанд мисралар ёзиб чиқибди. Отам менинг дабдабали мисраларимни, мураккаб ташбеҳларимни, кўзни қамаштирадиган ўхшатишларимни ўзгартирганини дарҳол англадим. Менинг мисраларим устига ёзилган мисраларда отам самимий, оддий ва тушунарли сўзларни ишлатганди.

Ҳозиргача мен отам тузатишлар киритган шу газета нусхасини сақлаб қўймаганим учун афсусланаман. Менинг бир одатим бор: шеърим чоп этилиши билан қораламаларни, қўлёзмаларни дарҳол ёқиб юбораман.

Ўшанда кўплаб тузатишларни кўрганда хурсанд бўлдим, улар достонимни кучайтирарди. Айрим тузатишларни эса, сира ҳазм қилолмадим ва отамга эътирозимни билдирдим:

— Тўғри, сиз мендан кўра кўпни кўргансиз, иқтидорлисиз, ақлсиз. Лекин мен ўзга давр шоириман. Менинг мактабим бошқа, адабий қизиқишларим бошқа, услубим бошқа — ҳаммаси бошқа. Сизнинг бу тузатишларингизда Ҳамзат Цадасанинг шеърий услуби акс этган. Ахир, мен Ҳамзат Цадаса эмасман, бор-йўғи Расул Ҳамзатовман. Менинг ўз услубим, ўз йўналишим бор.

— Ўғлим, сен унчалик ҳақ эмассан. Сенинг услубинг ва йўналишинг, сенинг феъл-атворинг ва ахлоқинг шеърларингизда иккинчи даражали бўлиши керак. Биринчи ўринга эса, сенинг халқингнинг феъл-атвори ва ахлоқи чиқиши шарт. Аввало, сен аварсан, тоғликсан, кейин Расул Ҳамзатовсан. Мисраларингизда шундай ифодалар қўллангансизки, ҳеч бир тоғлик ҳаётда фикрини бундай ифодаламайди. Агар сенинг шеърий мисраларинг тоғликлар руҳига, феъл-атворига бегона бўлса, сенинг йўналишинг йўналишлигича қолиб кетади. Ёзганларинг чиройли кўринар, эҳтимол, қўғирчоқлардан ҳам чиройли кўринар. Ўзинг яхши биласан: агар булут бўлмаса, ёмғир пайдо бўладими? Агар осмон бўлмаса, қор қаёқдан ёғади? Агар Доғистон ва авар халқи бўлмаса, Расул Ҳамзатов дунёга келармиди? Халқимизнинг асрлар синовидан ўтган урф-одатлари бўлмаса, сенинг урф-одатларинг шаклланармиди?!

Ҳа, бир замон отам билан менинг ўртамда шундай суҳбат бўлиб ўтганди. Кейин эса, ўшанда отам нақадар ҳақ эканлигига кўп бора имон келтирдим.

УЧИНЧИ ХОТИН ҲАҚИДА ҲИКОЯТ. Доғистонлик ёш шоир Москвадаги Адабиёт институтида ўқий бошлади. Бир йил ўтмасдан бизнинг талабамиз олис тоғлик овулдан уйланган хотини билан ажрашишини эълон қилди.

— Нима учун ажрашяпсан? — дея ундан сўрадик биз. — Яқинда уйлангандинг, севишиб оила қургандинглар, шекилли. Нима бўлди?

— Ўртамизда яқинлик йўқ экан, у Шекспирни билмайди, “Евгений Онегин”ни ўқимаган, Мериме тўғрисида ҳатто эшитмаган.

Тез орада ёш шоиримиз москвалик хотини билан Маҳачқалъага келди. Кўриниб турардики, янги хотини Шекспирни билади, Мериме тўғрисида эшитган. Орадан бир йил ҳам ўтмади, у ўз шахрига қайтишига тўғри келди. Чунки эри ажрашишга ариза берганди.

— Нима учун ажрашяпсан? — дея ундан сўрадик биз. — Яқинда уйлангандинг, севишиб оила қургандинглар, шекилли. Нима бўлди?

— Ўртамизда яқинлик йўқ экан. У аварча битта сўзни ҳам билмайди, бизнинг урф-одатларимиз унга ёқмайди, тоғликлар, юртдошларимиз феъл-атворини тушунмайди, уларнинг уйимизда меҳмон бўлишини истамайди. Биттаям аварча мақолни, матални, қўшиқни билмайди.

— Энди нима қилмоқчисан?

— Эҳтимол, учинчи марта уйланишимга тўғри келар.

Менимча, ёш шоир учинчи хотин излагандан кўра, аввало, ўзлигини топиши керак.

Майли, менинг китобимда Доғистон тоғлари ва Шекспир сонетлари ёнма-ён турсин. Майли, менинг китобимда доғистонлик ёш шоир орзу қилган ва лекин ҳамон қидириб тополмаётган ўша учинчи хотиннинг сифатлари намоён бўлсин.

ЁН ДАФТАРЧАДАН. Маҳалқалъада қирқта оилага мўлжалланган ёзувчилар уйи қуриб битказилди. Уй тақсимооти бошланди. Айрим ёзувчилар уйни истеъдодга, бошқалари болалари сонига қараб тақсимлашни талаб қилишди.

Тан олишимиз керак, ёзувчилар ўртасида уй тақсимлари — энг оғир иш. Ҳар қалай, бу ишнинг уддасидан чиқдик. Қирқта ёзувчининг оиласи янги уйга кўчиб ўтишди ва буни нишонлашга ҳам улгуришди. Эртаси кун йигирмата ёзувчининг хотини Москвага йўл олишди. Хотинлар бир неча кундан кейин урушда қатнашган одамлардай озган ва чарчаган ҳолда қайтиб келишди. Бир муддат ўтгандан кейин Москвада харид қилинган мебеллар жойланган контейнерлар етиб келди.

Маълум бўлишича, хотинлар узоқ вақт магазин-магазин юриб мебель танлашган. Ниҳоят, биттаси харид қилишга жазм этган. Албатта, бошқа хотинлар ўз харидларининг ундан ёмонроқ бўлиб қолишини исташмаган. Яхшиямки, биринчи хотин энг қиммат мебелни сотиб олган экан, ундан ўтказишнинг иложи бўлмаган. Натижада, йигирмата хонадонга тароқнинг тишларидай бир хил мебеллар жойлаштирилди. Фақат бу хонадонларга кирган вақтингизда, уйнинг эгаси авар эканига дарҳол ишонмайсиз.

Бошқа хонадонларга кирган вақтингизда, остонадаёқ, димоғингизга қоқлашга қўйилган гўшт, қази, албатта, бўза, думба ёғида доғланган овқат ва ниҳоят пўстин ҳиди урилади. Ҳа, бу хонадонда авар туриши билинади. Лекин давр руҳини ҳис қилган ёзувчи яшаётгани сезилмайди.

Истайманки, менинг китобимни ўқиган китобхон саҳифаларида аварликлар яшаётганини билсин ва яна саҳифаларда унинг замондоши — XX аср одами яшаётганини ҳам дарҳол англасин.

Мен доим сояда туришни ва ёки доим Куёш чарақлаб туришини истаётганим йўқ. Майли, менинг уйимда Куёшга қараган деразалар кўп бўлсин ва лекин унда нур кўзни қамаштирмайдиган жойлар ҳам қолсин. Истайманки, уйимга келган меҳмон ўзини ноқулай сезмасин, эркин нафас олсин, тезроқ чиқиб кетишни ўйламасин. Агар зарур иши бор меҳмон бўлса тез чиқиб кетаётгани учун афсуслансин ва яна қайтиб келишни дилига тугсин.

Бир сафар Японияда турли давлат вакиллари таассуротларимиз билан ўртоқлашдик. Биз фаввора атрофида эдик. Қайсики, бу жой Доғистондаги овул оқсоқоллари давра қурадиган тошлардан терилган булоқбошига ўхшарди.

— Ажойиб мамлакат экан, — деди биринчи бўлиб америкалик композитор. — Мен Япония қиёфасида ривожланган Американи кўраяпман.

— Нималар деяпсиз? — эътироз билдирди гаитилик журналист. — Ҳозиргина японлар яшайдиган қишлоқлардан келдим. Менимча, Япония бизнинг оролимизга ўхшайди.

— Жаноблар, тортишманглар, бу жойда Париж шодиёналари ва ташвишлари мужассам экан, — дея суҳбатга қўшилди франциялик архитектор.

Мен Доғистон овулларидаги булоқбошиларга ўхшаш тошлардан терилган фавворага қараб ўйга толдим: “Япония — ажойиб мамлакат. Унда бошқа мамлакатларга ўхшаш ҳамма нарса бор, шу билан бирга Япония ҳеч бир мамлакатга ўхшамайди. Чунки у — Япония”.

Менинг китобим! Майли, сендан ҳар ким ўзи қидирган нарсасини топсин, лекин сен ўзлигингни сақлаб қол, ҳеч бир китобга ўхшама. Сен мен учун аварликлар, доғистонликлар уйисан. Майли, бу уй бағрида асрлар синовидан ўтган урф-одатларимиз, замон руҳи ва келажак ёнма-ён яшасин.

ОТАМ АЙТАРДИЛАР. Агар адабий асарда муаллифи кўзга ташланмаса, у йўлда чопиб кетаётган чавандозсиз отга ўхшайди.

ДЕЙДИЛАР. Бир тоғлик ўғил туғилишини кутарди, хотини эса қиз тугарди. Ҳар ким омадсиз отани юпатишни ва унга маслаҳат беришни бурчи деб биларди. Тоғлик эркакка шунчалик кўп маслаҳат беришдики, ахир тоғликнинг сабр косаси тўлиб деди:

— Бас қилинглар, сизларнинг маслаҳатларингни тинглайвериб, ўзимнинг билганларимни ҳам унутиб қўйдим.

КИТОБИМНИНГ БИНОСИ. МУНДАРИЖА

*Биз тошлармиз. Тезда усталар келар,
Қаср ё уй, эҳром ё зиндонга терар.*

Тошлардаги ёзувлар.

*Қимматбаҳо тошни ташига қараб,
Одамни уйида кўриб билишади.
Тўй бўлди, энди уй қуришни бошла.*

Қасрларга сиғмаган ўйлар, миноралардай вазмин фикрлар, қизгин давра учун шийпонлар, шеърятнинг баланд гумбазлари... Мана мен тошларни олиб келдим, тўсинларни тайёрладим, янги бино учун жой танладим. Энди мен бир оздан уста, муҳандис, тош терувчи, дурадгор, ҳисобчи бўлман.

Бу қандай бино бўлади? Қараган кўзлар қувониши учун нима қилишим зарур? Истайманки, бино гўзал ва салобатли, ҳеч кимнинг ҳаёлига келмаган бўлсин, лекин ҳаммага танишдай туюлсин. Унинг шифтига қараганда ҳеч кимнинг бошидан бўрки тушиб кетмасин ва яна айрим кичик ҳужрали уйлардагидай шифтига бош тегмасин. Эшигига оддий стол сиғмайдиган ҳам, эшигидан туя миниб кирадиган даражада ҳам бўлмасин. Қурадиган уйим қўниб ўтиладиган карвонсаройга, концерт кўриб кетиладиган клубга, фақат ибодат қилиш учун келинадиган масжидга ўхшаб қолмасин. Уйим маълумотнома берадиган ёки ариза қабул қиладиган маъмурий бинога ҳам ўхшамасин, худди Алининг тегирмонидай гавжум ва ҳаракатда бўлсин.

Отам тоғлик йигитнинг дostonини ўқиб деди:

— Бу дostonнинг деворлари чиройли экан. Бейхтиёр Алибек қурган товукҳонанинг деворини эсга солади. Лекин қаср ҳеч қачон товукҳона, товукҳона эса ҳеч қачон қасрни эсга солмаслиги керак.

Отам бошқа ёзувчининг узун ҳикоясини ўқиб, асарини сира тугата олмаётган муаллифга деди:

— Сен ҳеч қачон ўзинг ёпа олмайдиган эшикни очибсан. Сен ҳеч қачон ўзинг қайта бурай олмайдиган жўмакни бурабсан. Сен тугун боғлашдан олдин арқонни кўпроқ сувда ивитибсан.

Эсимда, болалигимда овулимизга қўшиқчилар келиб туришарди. Мен томимизнинг чеккасида ётганча кўчага қараб, уларнинг қўшиқларини тинглардим. Қайси биридир чилдирма, қайси биридир скрипка, лекин улар кўпроқ қўбиз жўрлигида қўшиқ куйлашарди. Улар кўчама-кўча юриб, навбатма-навбат қўшиқ айтишарди. Аммо ҳеч қачон битта қўшиқни иккинчи марта такрорламасди. Айниқса, уларнинг битта қўшиқни басма-бас куйлаши менга ёқарди.

Қўшиқлар матни узун бўлгани учун бирорта-сини ёддан эслай олмайман. Лекин ҳар бир қўшиқнинг саккиз, тўрт ёки икки мисраси қулоғимда қолган. Ўша эсда қолган мисралар, эҳтимол, жуда жозибадордир, эҳтимол, жуда шўхчандир, эҳтимол, жуда ҳикматлидир, эҳтимол, жуда ғамгиндир.

Нима учун бошқа мисралар эмас, ўша мисралар эсда қолганини билмайман, лекин ҳамон уларни қалбимда сақлайман. Худди севгилим, қадрдонларим исмларини такрорлагандай дилда такрорлаб тураман.

Нима учундир бошдан охиригача ёддан биладиган қўшиқларимда ҳам бошқаларига нисбатан менга жуда ёқадиган мисралари бор.

Қўшиқларни қўйиб турай, ўзимнинг шеърларимдан ҳам айрим мисраларини қандайдир меҳр билан такрорлаб тураман. Назаримда, шу мисралар жозибадор, қуйма, қисқаси зўр чиққан. Сизга сиримни очишим керак, айрим узундан-узоқ шеърларимни ўзимга ёқадиган бир нечта мисра бўлгани учунгина ёзганман.

Бу мисралар — агар шеърни камар десам, ундаги осилган ханжар, агар шеърни буғдойзор десам, ундаги бўлиқ пишган бошоқ, агар шеърни қуш десам, улар қушнинг қанотлари, агар шеърни кийик десам, улар қоя устида олисларга қараб турган шу кийикнинг кўзлари.

Бир кун ўйлаб қолдим, агар шеърларимдан

саккиз мисраси ўзимга ёқадиган бўлса, нега уларнинг ёнига яна саксон мисра қўшиб ёзишим керак? Нега ёққан шу саккиз мисранинг ўзинигина ёзиб қўя қолмайман? Шу боис мен фақат саккизликлардан иборат китоб ёзганман.

Меҳмон келганда тоғлик хурсанд бўлиб буқа сўяди. Ҳолбуки, меҳмонни кутиш учун бир бўлак гўшт кифоя. Ҳеч бир меҳмон битта буқанинг гўштини бир ўзи еб тугата олмайди. “Менга битта хўрознинг гўшти етса, — деб ўйладим мен, — нега буқа сўйишим керак?!”

Мана шунинг учун ҳам ёзадиган китобимдан фақат ўзимга ёқадиган мисраларни қолдириб, ортиқча гап-сўзларни олиб ташламоқчиман. Майли, китобимнинг ҳажми шу гап-сўзларсиз бир неча марта қисқарса қисқарар.

Бир кун менинг иштирокимда лаклик ёш шоир Абутолибга ўнта шеърини ўқиди. Ёш шоир кетгач. Абутолиб менга қараб деди:

- Бу боланинг келажагига умид қилса бўлади.
- Сизга унинг шеърлари ёқдими?
- Шеърлари ҳали хом. Лекин уларнинг ичида саккиз мисраси бор экан, бу мисраларга шаҳар берсанг арзийди. Бундай саккизликни лак тилида ҳали ҳеч ким ёзмаган.

Агар шеър-қўшиқда ёддан чиқмайдиган тўртлик ёки саккизлик бор экан, демак, одамнинг умрида ҳам унутилмас кунлар ва учрашувлар, мамлакат ҳаётида ҳам унутилмас воқеалар ва қаҳрамонликлар бўлади. Мен уларни ҳам янги китобим деворига ишлатишни, пайвандлашни истайман. Уларни чиройли сўзлардан иборат изоҳлар билан алмаштирмайман, чунки улар ўзлари ҳақда ўзлари гапира оладилар.

Март ойида денгиз бўйида бўрон бўлиб туради. Бир йил март ойида Маҳалқалъада кучли бўрон бўлди. Айтишларича, икки шамол тўқнашган: бири Каспий денгизи томондан, иккинчиси тоғдан эсан. Бири денгиз кенглигида тезлигини ошириб шаҳарга урилган, иккинчиси баланд тоққа тўқнашиб қулаган. Кейин иккала шамол аёвсиз курашга тушган, силташган, қаттиқ беллашган. Икки паҳлавон беллашганда, уларнинг оёқлари тагида ўралашмаган маъқул. Ўша сафар икки паҳлавон беллашган жой Маҳалқалъа бўлганди.

Нимаики қаровсиз ётган бўлса, нимаики заминга қаттиқ туташмаган бўлса, ҳаммаси шамолда учди. Қуриган шохлар, бўш қутилар, уларнинг енгил-елпи ўрнаштирилган томлари, дўконларнинг фанерлари, супуриндилар тўзондай осмонга кўтарилди.

Заминга илдиз отган дарахтлар, мустаҳкам уйлар бўронни писанд қилмай мағрур туришди. Хуллас, шамолда енгил ва қаровсиз нарсалар учди, пишиқ ва мустаҳкам нарсалар жойида қолди.

ХУДДИ ШУНДАЙ баъзи бир туйғулар, фикрлар, учрашув таассуротлари борки, уларни вақтнинг енгилгина шамоли ҳам учуриб кетади, баъзи бирларини эса ҳаётнинг кучли бўронлари ҳам жойидан кўзгата олмайди.

Менинг китобимнинг биносида ҳам фақат собит фикрлар, туйғулар ва воқеалар бўлиши керак. Уларни авар анъаналарига риоя қилган ҳолда, шу билан бирга замон талабларига мос равишда жойлаштиришим лозим. Бу бинода яшаган оила ҳам, кўргани келган меҳмон ҳам хурсанд бўлсин. Аслида, бино шундай бўлиши керакки, унда болалар бахтини, ёшлар муҳаббатини, кексалар иззат-хурмат топсин.

Менинг китобим — менинг Доғистоним! Мен унинг қандай бўлишини истайман? Нимага ўхшатишим мумкин? Осмонда парвоз қилаётган бургутгами? Аммо бургутни одам эмас, табиат яратган, у одамзод фикр-ўйларидан ҳоли бўлишни истайди. Эҳтимол, самолётга ўхшатарман. Аммо самолёт жуда баланд учади, ерга қўнаётганда фақат аэродром манзарасигина кўзга ташланади. Ростини, мен замин тўғрисида осмондан келиб гапиришларини хушламайман.

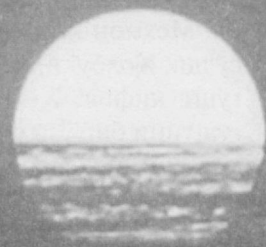
Мен шундай замонавий машинани тасаввур қиляпман, у самолётдай учади, поезддай юради, кемадай сузади. Унда мен учувчи, машинист ва дарғаман. Бу машинанинг аэродроми, депоси ва бандаргоҳи — қадимий Доғистон! Шу ердан истаган жойга учамиз, темир йўлда борамиз ёки сув орқали сузамиз. Агар қаргадир етиб бора олмасам, у жойларга орзуларим албатта етади.

Биз юрамиз, сузамиз, учамиз. Ойнадан оппоқ қорли тоғлар, ям-яшил ўтлоқлар, кенг дарёлар, чексиз уммон кўринади. Шунингдек, ойнадан яшнаган баҳор, жазирама ёз, сокин куз, қаҳратон қиш ҳам бир-бир ўтади. . . Атрофимда қанча йўловчилар бор. Улар жароҳатларини боғлаб олган Шомил муридлари, хурлик учун курашган партизанлар, замондошларим — турли касб эгалари. Уларни қаргадир кўрганман, қачонлардир суҳбатлашганман, менда чуқур таассуротлар қолдиришган.

Рус тилидан Асрор МҶМИН таржимаси.
(Давомли)

Гулчехра МУФТИЗОДА

Март ойи охирлаб, қиш ўз ўрнини баҳорга тўла-тўқис бўшатган кезлар. Ёмғир эзиб ёғдики, бутун шаҳарни боплаб саваламагунча тинмади. Кун ёришиб, кўча машиналарнинг физиллаши, ёғиннинг шитирлашига гўёки шиддат бағишларди. Томчилар Зумраднинг юз-кўзларига қалалар ва алам ёшларига қўшилиб, юзларини тинмай чайрди.

Шу пайт онасининг узоқдан эшитилган овози уни хушига келтирди.

— Ҳой Зумрад, нима қилиб ёмғирда ивиб турибсан. Ишингга кеч қолдинг-ку, осмонда нима кўрдинг? Ҳой шошма, соябон олиб чиқиб берай, бу ёмғир ўлгур кечгача ёғармиш.

У шу аҳволда қанча турганини билмайди. Бўйнидаги элас оғриқдан, кўкка тикилиб, узоқ хаёлга чўмганини англади.

“Керак эмас. Бу ёмғир бизнинг уволимизга ёғяпти”, — деди ўзига-ўзи ва кун сайин дўппайиб бораётган қорнини бир силаб қўйди-да, йўлида давом этди.

Ҳар кунги иш, ўша бориш, ўша келиш. Зумрад учун ҳаётнинг қувончи қолмагандек, умид чироқлари сўнаётгандек. Бир меъёрда ўтиб бораётган кунлар Зумраддаги ўзгаришларни билинтриб қўяётганди. У яна қанча яшириб юриши мумкин? Ўйламасдан тотилган ҳаётнинг бир лаҳзалик роҳати уни бир умрлик азобга мубтало қилганини ўйлаб сиқилди. Иш жойига етгунча тўлиқиб борди. Нима қилиши керак. Ахир, қанча кутиши мумкин бўлса у кутди ва яна кутяпти. Йўқ, у албатта келиши керак, келиши шарт. Чунки, ваъда берган. Акс ҳолда, ҳадемай Зумраднинг шарманда бўлиши тайин.

Фуломжон акаси уни қаттиқ ишонтирган. Чет элдан бойиб келиб, албатта унга уйланиши ва ҳаммаси жойига тушиб кетишига ишонган Зумрад бугун хавотирда.

Кўпга қолмай қайтаман, деб кетган Фулом мана бир неча ойлари ўтибдики, ҳатто қўнғироқ ҳам қилмади. Соғинч ва ҳадик қизни эсдан оғдирар, на уйда, на ишда ҳаловати бор эди.

Шу аснода яна бир ой ўтди. Йўқ, энди бир иложини қилиши керак. Кетиш керак, ўйлади у. Ҳа, кетиши керак. Бирор ваз топиб, маълум вақтга уйдан, таниш-билишлардан узоқроққа кетиши керак.

Охири бир қарорга келди. Бахона ҳам топилди. Ишхонасидан командировка олиб, беш-олти ойга узоқ сафарга жўнайдиган бўлди.

Шундай бўлди ҳам.

Онаси билан хайрлашиб, йўлга чиқди.

* * *

Автобуснинг тор ўриндиғида ўнғайсизланиб, ҳадеб қимирлайвергани ёнидаги жувонга ёқмади шекилли, бир-икки қараб қўйди. Ахийри “энди яширишдан нима фойда” — деди-ю қорнини қисиб турган рўмолини ечиб, ўзини бемалол қўйди. Анчагина билиниб қолган ҳомила ҳалиги аёлнинг диққатини тортди.

— Вой айланай, ҳомилали бўлатуриб, шунча узоқ йўлга ёлғиз чиқдингизми? Ҳозирги ёшлар боладанам қўрқинмайди — дея куйиниб қўйди.

Зумрад аёлга бир қаради-да, сўнг эзилиб, тескари ўғирилди.

— Ўзингиз Тошкентликка ўхшайсиз, бизнинг томонларда кимингиз бор? — қизикди аёл.

— Ҳеч кимим йўқ, хизмат сафари, — деди Зумрад энсаси қотиб.

Бу қишлоқ аёли содда, қизиқувчан, бунинг устига эзмароқ экан, Зумраднинг бузилаётган пинакларига парво ҳам қилмай яна гапга тутди.

— Ҳомилали аёлларга ишда таътил беришади-ку, ёки дам олгани кетяпсизми?

ГҶДАК ҳиҷи (хукӯя)

Зумраддан садо чиқмади. Ҷузи билан Ҷузи оввора, Ҷуи-хаёллари билан банд.

— Бизнинг ерларда ҳамма бир-бирини танийди. Балки кетаётган жойингиз, ёки танишларингизни танирман дедим-да, — аёл ортиқ гапирмасликни Ҷулади шекилли, Ҷузини автобус ойнаси томон Ҷутириб олди.

Бу гапдан Зумрад сергак тортди. Кетаётган жойи аниғу, аммо бошпана топиш муаммоси... Сўнг Ҷузи гап бошлади.

— Опа, Ҷузингизга йўл бўлсин?

— Ҷуимга — деди аёл, — мен асли Тожикистонликман. Сизнинг Ҷуртингизга келин бўлиб тушганман. Ораси унча узоқ эмас. Шундоққина чегара атрофида тураман. Севишиб турмуш қурганмиз. Эрим ҳалиям мени севади, — аёл бир хўрсиниб қўйди.

Севгидан аламзада Зумрад Ҷузини тута олмай: “Севги ўлсин, эркак зоти кўнгли билан сева олмас экан” — деди Ҷуксиниб.

— Нега ундай дейсиз. Мени эрим ҳалиям севади. Агар севадса мени аллақачонлар ташлаб кетарди. Мана, ўн йилдирки, тирноққа зормиз. Устига-устак айб менда. Эримни ота бўлиш бахтига муяссар қила олмайман. Шунда ҳам мени бирор марта

чертган эмас. Бўлмаса уларга кўз сузган аёллар қанча, бир этак бола туғиб беради, — аёлнинг кўзларида ёш айланди. Бир оз сукутдан сўнг деди:

— Худога шукур қилинг, синглим, Худойим сизга буюк бир бахт ато этибди. Оналик ҳар кимга ҳам насиб этмас бахт экан. Худо суйган бандаларини сийлар экан бу бахт билан. Шукур қилинг! Шукур қилинг, — аёл астойдил пиқиллашга тушди.

Зумрад Ҷуига толди. — Ҷа, кимдир болага зор, кимгадир бола хор. Мен-чи, мен хурсанд эмасмидим? Фулом акадан фарзандли бўлиш, улар билан оила қуриш менинг ҳам ширин орзуим эмасмиди? О, ҳаётда ҳамма нарсани орзу қилиш осон, унга етишиш қийин экан.

Зумрад кўзларидан оққан ёшларини Ҷузи ҳам сезмай қолди. Ҷамроҳ аёл бунн кўриб, сўради:

— Ҷа синглим, бу дейман, бир дардни ичингизда сақлайсиз? Нима қийнайди сизни?

Зумрад бу маҳзун аёлга бор гапни айтишга қарор қилди.

Икки дардкаш жувон узоқ суҳбат қуришди. Бу орада аёл Ҷузи уйидан жой берадиган ва Зумраднинг кўзи ёригунча ундан хизматини аямайдиган бўлди.

...Зимистон тун ором қўйнида. Кенг ва поёни йўқ олис бир йўл. Не кўз билан кўрсинки, Зумрад ана шу йўл бўйлаб кетаётибди. Эғнида оппоқ либос. Либосидан таралаётган нур унинг йўлини ёритиб, қаергадир етакларди. Бирдан шамол гувиллай бошлади. Чанг-тўзон кўтарилди. Учраган нарсани ўз домига ютиб кетаётган бўрон Зумрадни ҳам юлқилаб олдиға солди. Оқ либосини нимдалаб ташлади. Ортидан қувиб келаётган шамол уни тинмай таъқиб қиларди. Момақалди роқ гумбирлаб, чақмоқ чақа бошлади. Шунда у гўдак йиғисини аниқ эшитди. Овоз олд томондан келаётгандек эди. Даҳшатга тушган Зумрад боласининг овозини эшитгандек янада тезроқ чопа бошлади. Бориб-бориб, чақалоқнинг йиғиси еру-кўкни тутди. Шунда у шамолдан ҳам тезроқ чопгиси, жигарпорасига етгиси, уни тезроқ овутгиси келди. Чопаверди, чопқиллайверди.

Аммо шу пайт овоз тамомила бошқа жойдан, чап ёндаги дарё томондан келаётгандек бўлди. У ўша томонга чопай дейди, боламга етай дейди. Шамол эса бунга йўл бермайди. Уни чирпиратганча олдиға солиб суриб кетаверади. Ортда қолган гўдак йиғиси уни телба

қилади. Шунда дафъатан йиқилади ва жон ҳолатда овози борича “болам” — дея қичқиради.

Ўз овозидан ўзи чўчиб уйғонган Зумрад тер босган юзларини артганча атрофга қараб довдирай бошлади. Сўнг аста туриб дераза олдида борди. Беихтиёр пардани кўтариб ташқарига мўралади. Борлиқ зимистон. Кўзи ҳеч нарсани кўрмай, еру-кўкда оғир маҳзунлик сездн. Бу маҳзунликни у ўз кўнглига менгзайди. Дераза ёнига чўкиб, ичган бир пиёла совуқ чойи бўғзида қотиб қолгандек туюлди. Кўрган даҳшатли тушини ўзича таъбир қиларкан, кўз олдида ўша машъум кун келди.

...Зумрад боласини бағрига босиб, унинг ҳидига тўймасди. Гўдак эса онасидан жудо бўлажагини сезаётгандек Зумрадининг кўзларидан нигоҳини узмас, жажжи қўлчалари билан сочларидан тортмоқчи бўларди.

Аёл деди: Ишон, унга ўзингдан ҳам яхши қарайман. Оқ ювиб, оқ тарайман. Жажжи Гуломчангни ҳақиқий ўктам ўғлон қилиб ўстираман. Кўнглинг тўқ бўлсин. Ахир бошида ниятинг ҳам шу эди-ку.

“Ҳа, тўғри, опажон. Сизни менга Худони ўзи юборди. Аммо нима қилай, негадир энди ундан айрилгим келмаяпти. Уни қандай қилиб ташлаб кетишим мумкин? Бунн эпложмаяпман, эпложмаяпман”.

“Бошқа иложинг ҳам йўқ, тушун. Мени бегона дема энди. То қиёматгача сенга туғишгандек бўлай!”

“Ҳа, бошқа иложим йўқ. Сиз менга туғишгандан ҳам яқин бўлиб қолдингиз...”

Ўша кунлар кўз ўнгидан бирма-бир ўтаркан, иложсизлик дунёсида ташландикқа айланган илк кунн ҳам ёдига тушади...

..Темир йўл бекатида сафарга отланаётган Гуломжон:

Кеча тунда берган ваъданг ёдингдами? Эсингда тут, бир йилга қолмай қайтаман, — деди Зумрадга меҳр-муҳаббат кўзи билан боқиб.

— Ҳа, кеча ваъдалар қоп-қоп бўлди. Қайси бирини сўраяптилар?, — Зумрад Гуломжоннинг жигига теккиси келиб, эркалана бошлади.

— Ие, ҳали шунақами? Афсус, йўлга чиқяпман. Бўлмаса берган ваъдангни эслатиш учун жон деб кечаги кунни бугунга қайтарган

бўлар эдим, оппоғим, — Гуломжон уни суйиб эркалайди.

— Ваъда берган бир мен эмас, шекилли. Муҳими, эркак киши ваъдасининг устидан чиқсин. Биз аёллар ваъдани бераверамиз, қайтариб ҳам олаверамиз. (Кулади).

— Гапларингдан мени ҳечам кутиш ниятинг йўқ кўринади. Хазил қилма, бўлди етар. Ҳозир поезддан қолиб кетаман.

— Ҳа бўпти-бўпти, ҳаммаси эсимда. Ахир, кўринмас занжир бўйнимизга илинди. Энди сизни кутмай кимни кутамиз. Ишқилиб, сиз қайтсангиз бўлгани. Яна сариқ сочли хонимлар бошингизни айлантурса айланиб қолиб кетманг.

— Қўйсанг-чи. Мен албатта қайтаман.

— Хо-о, ҳеч бўлмаса Худо хоҳласа деб гапиринг.

— Худо хоҳласа...

...Ана шу кундан бери у ёлғиз. Бу кун у ёлғизлигини яна бир бор қаттиқ ҳис этди. Шунда у ўз фарзандидан воз кечиб, катта хато қилганини тушунди. Димоғида қолиб кетган боласининг ҳиди кўксига сиғмай, олган нафаси оғудек туюларди. У шу кеча узоқ йиғлади...

***

Кун ботиб алламаҳал бўлганда Зумрад ишдан қайтди. Негадир унинг кўз олдида ҳадеб ўғлининг чеҳраси келаверди. Юраги хапқира бошлади. Ўзи аста борарди-ю, аммо вужуди қаергадир шошарди. Шу пайт яқинлашиб келаётган йўловчига кўзи тушди. Унга йўл бериш учун ўзини четга олди. Негадир йўловчи ҳам ўзини ўша томонга бурди. Зумрад кўз қирида хижолатли боқиб, “тентакми?” — дея яна ўзини четга олди. Яқинлашгани сари тўқнашуви муқаррарлигини англаган Зумрад шартта тўхтади, аммо унга қарамади. Йўловчи ҳам тўхтади ва кутилмаганда:

давоми 46 бетда.

ПАБЛИК РИЛЕЙШНЗ НИМА?

Паблик рилейшнз — (инглизча — public relations — корхона (фирма, муассаса) жамоатчилик билан алоқалар муваффақиятли бўлиши учун жамоатчилик фикрини йўлга қўйиш ва унинг обрў-эътиборини оширишдир. У турли йўллар, аввало, оммавий ахборот воситалари орқали амалга оширилади. Шунингдек, у бутун жамиятнинг манфаатини кўзлаб давлат (бошқарув), жамоат тузилмалари ва фуқаролар ўртасида ўзаро манфаатли алоқа ўрнатиш санъатидир.

Кўпинча “жамоатчилик билан алоқалар” нима эканлиги ҳақида гап кетганида тахминан қуйидаги изоҳни эшитишга тўғри келади: Паблик рилейшнз — корпоратив (умумий) ёки индивидуал (шахсий) мижоз қиёфасини яратиш ва қўллаб-қувватлашдир.

Бироқ бу унчалик тўғри эмас, чунки PR жамият субъекти ва унинг мақсадли аудиториялари ўртасида икки томонлама алоқаларни йўлга қўйиш ва ривожлантиришни акс эттиради. Икки томонлама алоқалар қайта алоқанинг мавжудлигини, шунингдек, ҳам субъектнинг мақсадли аудиторияларга, ҳам мақсадли аудиторияларнинг субъектга таъсир кўрсатиш имкониятини кўзда тутаяди. Таъриф беришда “Жамоатчилик билан алоқалар” ни имижмейкингга ўхшатиш каби хатолар кенг тарқалган.

Бундай нотўғри талқиннинг илдизлари PR нинг қиёфаларини вужудга келтириш ва уни «қўллаб-қувватлаш» фани сифатида тасаввур этишга бориб тақалади. Бироқ имижмейкингнинг ўзи (ёки image building) мустақил, ҳурматга сазовор ва қизиқарли касб. Жамоатчилик билан алоқалар бўйича фаолиятнинг ўрнини эса ҳеч ким боса олмайди. Имижни яратишда реклама ва PR нинг барча қўринишлари иштирок этади, бироқ асосийси фирманинг қиёфаси — анча қимматга тушадиган фирманинг услубини яратиш ва қўллаб-қувватлаш воситасидир. Бу эса энди PR-бўлим ва унинг ходимлари вазифаси бўлиб, улар фирма услуби яхши “ишлаши”, жамоада яқинлик бўлишига ҳаракат қиладилар. Кўпчилик пиарчиларни “келишув мутахассислари” деб ҳисоблашлари бежиз эмас. “Ўткир бурчак”лар ва зиддиятларни текислай олиш, муҳолифларни яраштириш, мurosага келтириш, тинч йўл билан, ҳар томонлама ўйлаб чиқилган, ижтимоий жиҳатдан муҳим қарорлар қабул қилиш қобилияти сингари дипломатик сифатлар айнан улар учун хосдир.

PR ТАРИХИДАН

“Паблик рилейшнз” атамасини ilk бор 1807 йилда АҚШ президенти Томас Жеферсон “конгрессга мурожаат”ида қўллаган эди, 1904 йилда эса америкалик журналист Айви Ледбет Ли томонидан эса кенг муомалага киришилди.

Паблик рилейшнз АҚШда капитализм шиддат билан ривожланаётган даврда ижтимоий институт сифатида рекламанинг ўзига хос хусусиятини ифодалаш учун пайдо бўлди. Лекин маҳсулот ва хизматларни ноанъанавий реклама қилиш эмас, балки шиддат билан ўсиб бораётган ва ўзаро рақобатлашаётган корхона ва фирмаларни реклама қилиш сифатида пайдо бўлди. Бизнесменлар тиждоратдаги муваффақият нафақат маҳсулот ва хизматларнинг сифати, балки нуфузли харидор-истеъмолчида уларнинг фирмалари ҳақида қандай тасаввур пайдо бўлишига боғлиқ эканлигини тез тушуниб етидилар.

Паблик рилейшнзнинг дастлабки шакли — “корпоратив реклама” шундай вужудга келди. Бундай рекламада фирма жамият ҳаётига, яъни

ижтимоий фаолиятга қандай ҳисса қўшаётганлигидан аҳолини хабардор этишга асосий урғу бериларди. Дастлаб ушбу реклама фирманинг тиждорат фаолияти билан боғлиқ бўлмаган хайрия ишлари ва турли ижтимоий дастурларда иштирок этиши ҳақида кенг ёритилган ахборотга айланди.

Лекин бу қўринишдаги рекламанинг бир камчилиги бор: фирма шахсий маблағлари ҳисобига ўзини-ўзи мақтади. Бу эса рекламага бўлган ишонч даражасини пасайтиради. Ташқаридан, шу фирмалардан манфаатдор бўлган бирор кимса ҳолислик билан фирмани мақтаб, у ҳақида икки оғиз гапириб қўйиши талаб этиларди. ОАВда гўёки ҳеч ким томонидан маблағ ажратилмайдиган у ёки бу корпорациянинг обрў-эътибори ҳақидаги маълумотлар пайдо бўла бошлади. Фаолиятнинг ушбу қўринишини ифодалаш учун “public relations” атамаси кенг қўлланила бошланди, бу эса тўлов асосига кўра PRни аслида рекламалардан ажратиш олишга имкон берди.

Аста-секин PR кенгайиб, истеъмолчиларнинг фирма ва унинг маҳсулотларига бўлган ишончини йўлга қўйишга қаратилган тизимга, аудиторияга кўп томонлама таъсир қилишга мақсадига йўналтирилган санъатга айланди. Бизнесдан ўз мижозларини идора қилишни ўрганиб, PR бошқа институтлар, жумладан, ҳукумат тузилмаларига ёйила бошлади.

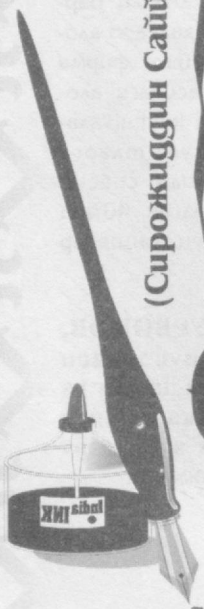
Ҳозирги кунда PR деярли барча соҳаларда — сиёсат, халқаро алоқалар, молиявий фаолият, фирма ва корпорациялар ўртасидаги алоқалар ва менежментда кенг қўлланилади. Айрим маълумотларга қараганда, PR тизимида сиёсий консалтинг 60%ни, қолган 40%ни — корпоратив коммуникациялар ташкил қилади.

Қ. ҚУРБОНОВ,
Ўзбекистон Республикаси
Президенти ҳузуридаги Давлат ва
жамият қурилиши академияси
«Жамоатчилик билан алоқалар»
бўлими етакчи мутахассиси

(Сирожиддин Саййид ижодий портретига чизилар)

Душа Маданияти

Талантлар табиатан ҳар хил бўларкан. Француз мутафаккири Монтескьедан сўрашганда, у талантнинг моҳиятини тушунтириб, шундай ёзади: «Бошқа одамлар қийналиб бажарган ишни осонлик билан адо этган киши — бу истеъдод эгасидир. Энди, талантларнинг ҳам қурби етмаган юмушларни оппа-осон уддалаш эса — камёб истеъдодларгагина матлуб».

Сирожиддин Саййид ижоди, шеърляти ана шундай камёб истеъдоднинг ёрқин бир кўринишидир. Унинг номини халқимизнинг кексаю ёши яхши билади. Асарларини севиб ўқийди. У мушарраф тансиқ меҳр-муҳаббатга бармоқ билан санарли ижодкорларгина эришган. Негаки, она юртимиз азалдан шеърлятнинг бешиги бўлиб келган. Ўзбек тупроғи — аллазамонлардан шоирлар ватани. Ўлкамизда чақалоқларнинг танглайини шеър билан кўтаришади. Чақалоқларнинг қулоғига азонни ҳам шеър билан айтишади Шу боисдан шеърлий оҳанглар, шеърлий идрок, шеърлий нафосат болалик чоғиданоқ халқимизнинг вужуд-вужудига сингиб кетган. Алалхусус, халқимизнинг шеърга талаби ниҳоятда юксак. Асл, бадий баркамол шеърга эса доимо ташна, ҳамиша мунтазир. Бинобарин, ўлкамизда шоир бўлиш ниҳоятда масъулиятли, ниҳоятда фахрли.

Сирожиддин шеърлятимизга ўз дарёлари, тоғу даштлари, ёмғирлари, қалдирғочларию шамоллари билан тошкиниб кирган шоир. Унинг энг суйган ва энг содоқатли мавзуи — бу Ватан. Она юрт шони-шавкати, ҳуррияти ҳақида сўйлаганда шодлиги ичига сиғмай кетади. Тўлиб-тошиб шеър айтади. «Ватан абадий», «Қалдирғочларга бер айвонларингни» сингари ўнлаб мажмуалари, дostonлари, шеърлий туркумлари Сирожиддин номини она юрт сарҳадларидан ташқарига олиб чиқди. Қардош халқлардан ҳам муҳлислар орттирди. Шеър сеҳри, шеър меҳри кўнгилларни забт эта боргани сайин сарҳадларни ҳам кенгайтирар экан.

Шоирнинг ўзи эса ижодига нисбатан ўта талабчан. «Бу арзимас биткларим ҳам ўз кўнглим олдида, ҳаётиму кўрган-кечирганларим олдида маълум маънода ўзимнинг камтарона сарҳисобимдир. Ўчоқдаги ўт бошқаю юракдаги ўт бошқа деганларидек, бу ёзганларим — балки менинг яна бир уринишим, кўнгилга томон менинг яна бир чоғланишимдир. Ёзилмаган катта шеърларнинг парчаларидир балки булар; балки кунларим, тунларимнинг бўлакларидир, билмайман. Нима бўлганда ҳам бошимдан, кўнглимдан кечирдим шуларни». Кўринадики, Сирожиддин шоирликни меҳнат деб, қисмат деб билади. Нон-туз еган эл-юртинг, киндик қони томган тупроғинг шаъни-ни юксалтириш, деб билади.

Шоир шеърларига ошифталикни бир оғиз сўз билан ифодалаш қийин. Лекин, назаримда, бу нарса Сирожиддин Саййид ижодига ҳаётга бепарво, воқеликка бефарқ, одамлар тақдирига, тирикликка лоқайд шеърларнинг йўқлиги билан изоҳланади. Ёки, бошқача айтганда, С. Саййид ижодига тасодифан ёзилиб қолинган асарлар деярли йўқ. Бу эса, шоир жўшқин ҳаётнинг долзарб муаммолари, қайноқ нафаси оғушида яшаб келаётганлиги далолатидир. Шоир ижодий индивидуаллигининг ўзига хослиги шундаки, ҳаётимиздаги шундай ҳодисаларни, одамлараро муносабат кўринишларини танлаб олади ва улар шоир қалбида катта бир илҳом алангасини ёқади. Шоирнинг бадий талқини, ижтимоий-эстетик умумлашма фикрлари самарасида воқеликнинг ана шу митти бўлаги миллат ва Ватан тақдирига даҳлдор моҳияти билан намоён бўлади:

Юртим, менга зар керакмас зарларингдан,
Киприкларим ўпсалар бас гардларингдан.
Мен бир насим бўлиб келдим, мен бир насим,
Айтиб ўтсам дейман кўҳна дардларингдан.

Менга қадим минорлардан бир сас етар,
Шул сас менинг кўнглим ахир серфайз етар.
Менга дунё керак эмас, бир хас етар
Ясавийлар ётган азиз ерларингдан.

Дарҳақиқат, шоир сатрлари субҳи сабода эсанг насим янглиғ дилларга ҳузурбахш туйғулар, шуурларга шаббода мисол фикр-ўйлар олиб киради. Кўнглимизда бетакрор образлари билан муҳрланиб қолади. Гард, насим, сас, ҳас, барг, чироғ, булоқ деталлари лирик қаҳрамоннинг меҳр-муҳаббатини тиниклаштираётир, аниқ ва тўлиқ мағзли маънодорлик бағишляётир. Бадиий умумлашма фикр учун хизмат қилаётир.

Сирожиддин Саййид лирикасида меҳнаткаш замондошлари, ўзбек деҳқони ҳаёт фалсафасини поэтик тадқиқ этиш, унинг эзгулик, адолат, инсонийлик ҳақидаги кўтуғ тушунчаларини тириклик масъулияти, умрлар моҳияти билан ўзвий акс эттириш устивордир. Ушбу хусусиятлар Сирожиддиннинг дастлабки шеърларидаёқ («Мен дунёга номимни...», «Навоийни ўқиш», «Бу — сенинг уйингдир», «Деҳқон мадҳияси», «Онамнинг калишлари», «Ёмғирлар ва кўзёшлар» ва ҳ.к) қуртак туккан, муваффақияти билан баробар бадиий тафаккур табиатининг ўзига хослигини таъминлаган эди.

Сирожиддин илк шеърлариданоқ улкан ўстозлари Фафур Ғулом, Ойбек, Абдулла Ориф йўлини давом эттиришга, улуғлар ижодий фаолиятининг умрзоқлигини таъминлаган миллат маънавий-интеллектуал қадриятларини улуғлашга, бадиий-фалсафий тадқиқ этишга интилиб келмоқда. «Шеър айтишни сал-палгина ўргандим мен. Чинорларда йиғлаб ётган барглариингдан», дейди лирик қаҳрамон. Ана шу шеър мағзини ташкил этган Сўз — бу халқимизнинг юксак инсонийлик, гўзаллик, адолат ҳақидаги эзгу тушунчаларидир, идеалларидир:

Бу дунёда кўнгилларга чироғ ёқсам,
Мозорларнинг сукутидан сабоқ олсам,

Тиниққина булоқ бўлиб оқиб қолсам,
Оллоёрлар назар қилган жарларингдан.

дейди «Илинж» шеърининг лирик қаҳрамони. Кўринадик, шоир лирикаси эпик тасвир имкониятлари ҳисобига бадиий идрок ва ифода кўламини тобора кенгайтириб бормоқда. Бу нарса, айниқса, халқ ҳаётини тарихий жиҳатдан идрок этишга мойиллигининг кучайганида, инсоннинг тарихий шахс сифатидаги поэтик талқинини бериш, миллат ҳаётининг, маъна-

вий-интеллектуал камолининг тарихий илдишларини ёритиш, улардан ижтимоий-фалсафий умумлашма ҳулосалар чиқаришнинг устиворлигида кўрилади. «Мардлар минган отларинг номардларга хор бўлмас», «Муҳаббатни ташлаб кетманг боғларга», «Сўз йўли» ва ҳ.к туркумлари С. Саййид лирикасининг янги босқичга кўтарилганидан, кенг имкониятларга эга эканлигидан далолат беради.

Тўлин ойнинг осмон саҳнида тўкилиб-сочишиб сузиб юришини кўп кузатганмиз. У ўзоқ кезиб толиққаниданми, ёлғизликдан зерикканиданми ёки қаергадир ошиққаниданми, уфқ этагига етганда нимадандир ҳайратлангандек, бир зум тонг қотгандек бўлади. Йўқ, у бизнинг назаримизда шундай туюлади. Аслида пешонасини қуёшнинг ёруғ манғлайига уриб олган тонг уфқ этагига ой юзини яширади.

Табиатнинг ҳар куни кузатишимиз мумкин бўлган ана шу оддий ва мўъжизакор ҳолатини бевосита адабиётдаги, хусусан шеърятдаги ёруғ ҳодисаларга қиёсланиб келади. Негаки, бадиий баркамол асарнинг, оламгар шеърнинг тўғилиши пешонасини қуёш манғлайига уриб олиб, ҳайратидан кўзлари чарақлаб кетган тонг руҳиятини эса солади. Бу нарса ҳар куни ёки ойда бир содир бўладиган оддий ҳол эмас. У ёрқин шахсият эгаларигагина насиб этадиган тансиқ ва файзиёб аснолардир. Шоир, аввало, шахс бўлсагина майда, ўткинчи ҳархаша гаплар атрофида ўралашиб қолмайди. Ўткинчи кунлар, ойлари бағридани, олам ва одам сир-синаотларидан, табиат ва жамият ҳаётидан маъно топа билади. Сатрлар бағрига жойлаб, кўнгил нури ила ёрита олади.

Сирожиддин, аввало, шахс даражасига кўтарилган ижодкор. «Шахс — ўз эътиқодини намойиш қила оладиган, ўзининг принципаи қарашларини тўппатўғри, очиқ-ойдин намойиш эта билладиган, ўз далилларини келтира оладиган, ўз нуқтаи назарини ҳимоя қила оладиган одамдир. У ўзининг шахсий ўй-мулоҳазаларини билдирадиган, шахсий фикрини ҳеч қандай авторитетларга қарамай очиқ айтадиган одам. Албатта, у ўзининг ҳақлигига ишончи комил бўлса, буни исботлаб бера олса, исботлаганда ҳам куйиб-пишиб, ишонарли қилиб исботлаб берса, бу — шахсдир» (Чингиз Айтматов) Шеърнинг жозиба кучи шундаки, у шоир эътиқодини, эстетик идеалини бадиий йўсинда тасдиқлаши, исботлаши билан гўзаллик ҳодисасига айланади.

Сирожиддин шеърларида инсоннинг ўз умри — тириклиги олдидаги масъулиятини, ҳаётини эзгу ишларга сафарбар этиш бурчи, одамлар корига ярашдек қатъий ижтимоий-фалсафий мазмунини белгилала-

ди. Шоир айтгандек, одамзод маъдан бўлса, вақт — болға. Ўтгувчи ҳар лаҳза бесамар кечмайди. Давр чилангар мисоли одамларни ҳаётда, меҳнатда, тириклик жабҳасида пиштади. Замон сандони инсонни тоблайди. Ана шу даврон оташгоҳида кимлардандир пўлат унса, кимдандир темир қалқон унади. Кимлардир кўмирга айланиб қолса, яна кимдандир шуъла унар, учкунларга айланар. Сирожиддиннинг лирик қаҳрамони эса ўзгача муҳитда ўсди, унди, вояга етди; камол топиб, ўз шахсиятини намойиш этиб келмоқда. У болалигидан ой, юлдузлар билан мудом аҳдда бўлдим, дейди. Сўқмоқлардан, оқ-заъфарон далаларда заъфарон сўзлар териб катта бўлди. Сабоқ олди янчилмаган сомонлардан, умр иси келиб турган чопонлардан, Ғариб паҳса деворлардан савод олди; нима надомату нима савоб эканлигини билди. Қирларда бағрини эзиб, сигирлари паға-паға булутларга айланиб учиб кетади. Ҳаёт ҳикматларини дариг тутмади. Менга ул кун хор хаслар дарс бердилар, дейди лирик қаҳрамон. Она кафтидаги чизикларни ўқиб хатим чиқди, дейди у. Кафтларининг тафтларидан камол топади. Она меҳри кўнгил кўзига айланади:

**Таълим олдим бошоқлардан, донлардан ҳам,
Кулча юзлар ҳамда кулча нонлардан ҳам.
Мен Ватанни ўргандим ҳар гиёҳидан,
Шомларию райҳонларин сиёҳидан.**

Қалдирғочлар лирик қаҳрамоннинг тўйларида хизмат қилади. «Дилга кўчди умрий ранжу азиятлар, ўйчан кекса тоқлар қилган насиҳатлар». Юртнинг ҳар қаричи, ҳар ғубори имло. Ҳар бир тоши, ҳар чинори мулло. Лирик қаҳрамон шахсияти ана шундай табиати тўқис бир муҳитда шаклланди, камол топди, эл-юрт юмушларига камарбаста бўлиб ўзлигини намоеён этди.

Дарҳақиқат, инсоннинг ҳаётдаги ўрни, ўз умрини яхшиликка, гўзалликлар яратишга сафарбар этиши, инсонни улуғлаши баробарида ўз қадрини ҳам баланд тутиши масаласи ҳар бир авлод ижодкорларини ўйлантириб келаётир. Ушбу масалага Сирожиддин ўз шеърларида ўзгача жавоб излаётир. Хусусан, тезкор, шиддаткор вақт суръатидан боқий гўзалликлар ярата олиш ҳаётдан ўз ўрнини топиш демакдир. Умр мазмунини салмоқли сўқмоқлар очишга қаратиш демакдир. Илло, теран маъноли фикргина вақт тизгинини жилвалай билади. Бу — шахс психологиясида, фикриятида зоҳир бўлган ўзгаришлар самарасидир. Бу — маънавиятларни бойитган ҳиссий тафаккур қудратидандир. Демак, шахснинг ақл-заковати, тафаккур салоҳияти жамиятлар ҳаётига, одамларнинг тириклик тарзига, ижтимоий муҳитга жиддий сифат ўзгаришлари киритишга қодир. Ушбу ҳол шахс мақомига етишган замондошларимизнинг башарий қадриятларга таян-

ган этикодидан, гўзаллик ва адолат туйғуларидан баҳра олади. Умрзоқлик сувларини ичади.

Айтиш жоизки, кейинги пайтда ҳаёт-тириклик сабоқлари С. Саййид лирикасига теран мушоҳадакорликни олиб кирди. Фалсафий ўйчанлик, ҳаётий ҳикмат Сирожиддин шеърларининг интеллектуал савияси нечоқлик табиат ва жамият тафаккури ила тўйиниб, бойиб бораётганлигини кўрсатади. «Шамнома» туркуми бу борада фикр юритиш учун кенг имкониятлар беради:

**Бу шам нур сочгандир қасрларга ҳам,
Қанча назмлару насрларга ҳам.
Унинг шуъласига фикр жойласанг,
Етгайдир энг тийра асрларга ҳам.**

«Шамнома» туркумини ташкил этган тўртликлар — бу умрнома сатрларидир. Заҳматли меҳнат ила кечган умрнинг ҳикматга айланган саҳифаларидир. Ҳаёт сабоқларидан кўнгилга инган тафаккур шуълаларидир.

Шеърятни агар олмосга қиёслаш жоиз бўлса, фалсафий лирика унинг энг кескир ва ўткир, шуълавор қирраларидан биридир. Агар олмоснинг олмослиги метиндек қаттиқлигию шамширдек кескирлик хусусиятлари билан белгиланар экан, фалсафий лирика намуналарининг ўзига хослиги қандай унсурларда зухур топади?

Аслида, фалсафий лирика — бу табиат, жамият ва инсон ҳақида фикр-ўйларга берилиш, одамларнинг табиат билан жамиятга муносабати орқали юзага келган муаммоларга бадий-фалсафий жавоб излашга интилишдир. Яхшилик ва ёмонлик, эзгулик ва разолат, эрк ва зулм, нур ва зулмат сингари боқий масалалар фалсафий лирика мундарижасини ташкил этади. Ҳар бир халқ ижтимоий-сиёсий, маданий ҳаётининг тараққиёт босқичларида олам ва одам тақдири, инсон қисмати ва умр масъулияти сингари муаммоларга жавоб излаш унинг мазмун-мундарижасини ҳамиша янгилаб туради. Шоирларнинг бадий-эстетик изланишлари, боқий масалаларнинг бадий идрок ва ифода шакллари, воситалари, ижодкорларнинг ижтимоий идеали, эстетик принциплари хилма-хиллигига кўра бир-биридан фарқланади. Бу нарса бизни шоирларимизнинг бадий тафаккур тараққиётига, фалсафий шеърят тақомилига қўшган улушларидан ҳам бохабар этади. Ана шу самаранинг туйғу-тафаккур салоҳиятини кўрсатиш имконини ҳам беради.

Маълумки, шоирлар ўзининг бадий дунёси билан бир-биридан фарқланади. Шоирлар у ёки бу сатрлари билан эмас, маънавий-интеллектуал оламининг ранг-баранглиги ва теранлиги билан баҳоланадилар. Чинакам шоир китобининг илк саҳифасини очиш — бу тафаккур олами, туйғу-кечинмалар дунёси эшиги-

ни очиб кириш демакдир. Сирожиддин Саййид ана шундай салоҳият эгаси. Поэтик оламини бунёд этиш йўлида кутлуг самараларга эришаётган, бетакрор тафаккур китобининг ёруғ саҳифаларини яратиш бахтига мушарраф бўлган шоир. Шеърлари мустақилликнинг маънавий-иқтисодий асосларини мустаҳкамлашга сафарбар миллатсевар замондошларимизнинг ўй-фикрларини, дардию қувончларини, «Тупроқдан ҳам хокисорроқ элим»нинг ғам-андўхларию армонларини акс эттиришга қаратилган. Шоирнинг лирик қаҳрамони мустақиллик шарофати билан атроф-теварагимизда кечаётган ҳаёт бўҳронларини, воқеа-ҳодисалар моҳиятини кўра билади; миллат ва Ватан манфаатлари, шахснинг маънан ва фикран камоли нуқтаи назаридан мустақил баҳолай олади. Бу нараса маънавий зарурат, интеллектуал эҳтиёж тақозоси тариқасида зоҳир бўлади («Аҳмад Фермер», «Фарзанд», «Кетмончи қизларга», «Ҳамдардлик», «Қадрдонлар», «Бу дунёда», «Замоннинг эгаси», «Илинж», «Келиб кетмоқ» сингари ўнлаб шеърлари).

«Шамнома» туркумининг лирик қаҳрамони кўпроқ реал воқелик хоссалари билан боғлиқ теша тегмаган, охори тўкилмаган, ибратли фикр билдириш орқали ўзлигини намоён этади. «Ҳазонларни йиғиб ёқмоқда бир чол, Ул менинг ёшлигим, гул чаманимдир»; «Тўпланиб тўпланиб барча оғриқлар, менинг кўкрагимда дил бўлди, она»; «Бу ёруғ дунёда минглаб йўл топиб, Ўзин тополмаган инсондан айтинг»; «Неки бор, етишдинг елиб-югуриб, Эй инсон, ўзинга етгайсан қачон» сингари:

Ота, бу дунёда ҳар сўз сотилди,
Бегона сотилди ҳам дўст сотилди.
Яхшилик истабон ўтган умрингиз
Чопондай эскирди, тўзди, ситилди.

Сирожиддин Саййиднинг поэтик образлари она заминдан, ўзбек тупроғидан куч-қувват олади. Қанот боғлаб кўкка кўтарилади. Шоир шеърларида она ўлкамиз табиати, гулзорларининг ифори бўйи-таровати, қир-адирлару кўм-кўк осмоннинг хиди, ранги балқиб туради. Замондошларимизнинг орзу кечинмалари, ўй-фикрлари — гўзаллик идеали-ю адолат туйғулари ўз ифодасини топади.

«Ўзга манзиллардан изламанг бизни, Ёронлар, биз дилга, биз дилга кетдик», дейди шоирнинг лирик қаҳрамони:

Дил дедим, дил йўлин холис йўл кўрдим,
Дил томон юрдиму олис йўл кўрдим.
Дўстлар, бу манзилга етгунча, гўё
Минг йил талпиндим минг йил йўл юрдим.

Сирожиддин Саййиднинг ижодий майли, салоҳияти дилнинг олис йўлларига сафарга отланган. Маъ-

навий-ахлоқий, интеллектуал кўнгил дурларини кашф этишда толиқмаслигини тилагим келади.

Кейинги йиллар ўзбек лирикаси тараққиётида Сирожиддин Саййиднинг ҳам ижодий изланишлари файзли, муқим ўрин тутди. «Саксонинчи йиллар», «Тўполондорё билан хайрлашув» дostonлари, «Хотира» публицистик поэмаси, «Шамнома», «Бозор ижодиёти», «Думалок одам», «Эй дил аҳли, эй гул аҳли», «Ватан озода бўлсин», «Соғинч торлари», «Дахтат», «Сўз йўли», «Мардлар минган отларинг номардларга хор бўлмас», «Муҳаббатни ташлаб кетманг боғларга» сингари туркумлари шеъриятимиз жанр имкони-ятлари нечоғлик кенглигини тасдиқлайди. Сирожиддин Саййиднинг олам билан одам сир-синоатларини, шахс ва жамият психологиясини англаш ҳамда тушунтириш борасида муттасил изланаётганлигини исботлайди.

С. Саййид изланишларида тўртлик, ғазал, саккизлик, латифа, ривоят, дoston, муҳаммас ва ҳ.к поэтик жанр ва шакллардаги бадий баркамол намуналар яратилди. Бу — бир. Иккинчидан, шоир шеърятининг мавзу-масалалар уфқи кенгайиб, услубан бўйиб бораётганлигини ҳам кўрсатади. Маънавий-ахлоқий, ижтимоий мавзуларни бадий идрок ва ифода қилишда аччиқ истеҳзо, фалсафий мушоҳадакорлик, публицистик даъват, ўйчан психологик кечинмалар, енгил юмор ўнсурлари, ҳазил оҳангларига сингдирилган фожеий ҳақгўйлик балқиб туради. Булар эса, ўз навбатида С. Саййид лирикасида ижтимоий-фалсафий умумлашма фикрлар, ҳаётий маънодорлик, психологик таҳлил тобора чуқурлашиб бораётганидан ҳам далолатдир.

Нўъмон РАҲИМЖОНОВ

Боши 38 бетда.

Зумрад, — деди. Таниш овоз эгасига Зумрад ялт этиб қаради. Вожаб, овоз соҳиби Фуломжон эди. Кўриб кўзларига ишонмади. Фуломжон анча ўзгариб кетганди. Сочларига қуюққина оқ оралаган, анча чўкиб қолган эди.

Ҳаёт унинг бошига не кўргуликларни солганини Зумрад қаердан ҳам билсин! Машғум автоҳалокат сабаб Фуломжон оғир жароҳатланган, боз устига хотирасини ҳам йўқотган эди. Ойу — йиллар ўтиб, ўзига келгач, ишлаб йўлкирасини топди ва юрти, Зумради сари отланди.

Айни дамда эса соғинч ва саволларга тўла кўзлар тўқнашиб, бутун дунёни унутганди. Дилда тўлиб тошган аламлар дийдор қудратига таслим бўлиб, нигоҳлар маъюсгина сирлашар, юрак соғинчлари кўзлардан дувиллаб оқарди.

Бу хаяжонли жимликни Фуломжоннинг титраган овози бузди: — Зумрад, мени кечир.

Турган жойида қотган Зумрад ўзига келиб, бирдан қалб ўкинчлари юзига урди.

— Кечир, нимани? Кимни кечирай? Тирик-лигингизними? Агар ўлган деб эшитсам, кечирардим. Аммо, наҳотки, тирикликдан дарак бериш шунчалар қийин кечди. Узрингизни мендан эмас, сизни кутиб ўтган умримнинг ҳар бир сониясидан сўранг. Йўлингизга кўз тиккан пешонамнинг шўридан сўранг. Сизга нима бўлди? Ким бўлиб кетдингизу, нима бўлиб қайтдингиз? Наҳот сиз ўша мен билган Фуломжонсиз? Бир кўнглим тирик деса, бир кўнглим ўлган дейди. Қай кўнглимга ишонай? Аросатларда ташлаб кетган кунингизни қандай кечирай? Айтинг, қандай кечирай?!

— Менсиз ўтган умринг учун кечир. Ишон, мен сен учун, сенга берган ваъдам учун қайтдим. Илтимос, мени тушун. Нима бўлганини билмасдим. Қаерда, қандай ва қанча яшаганимни билмасдим. Кунлардан бир кун хотирамда дафъатан сен жонландинг. Юрагим тошқин дарёдай ўзига сиғмай қолди. “Зумрад!” дея ҳайқирди қалбим. Сўнг, бари бирма-бир ёдимга туша бошлади. Имкони топилгач ортимга қайтдим. Минг шукурки, яна сени ёнингдаман, ёнгинангдаман. Назаримда бир ой яшадим. Аммо йиллар ўтибди. Мана шу йиллар учун мени кечиролсанг кечир.

Фуломжон Зумрадининг пойига тиз чўкади, зорланиб йиғлайди. Зумрад эса ҳайратдан ёқа ушлаб, жонсиз оёқларига таяна олмай, Фуломжоннинг тиззасига йиқилади. Хуфтон пайти, тор йўлакдан бирор кимса ўтмас, гўё оламда ёлғиз эдилар. Қалблар тилга кирганди.

Араз ва гумонлардан холи бўлган Зумрад ўзини Фуломжоннинг бағрида сезаркан аста деди:

— Сизни мен кечирганим билан биз қилган гуноҳни норасида гўдак кечира олармикан?

Фуломжоннинг кўзлари катта-катта очилиб:

— Нима? Гўдак? Қанақа гўдак? Нималар дейсан? — деди энтикиб.

— Бизнинг гўдак. Сизнинг фарзандингиз.

— Тушунмадим, тушунтириб гапир. Мен ҳамма нарсани эсладим десам...

— Ҳа, мени эслабсизу, мен билан ўтказган туну кунларингизни эслолмабсиз-да! Нима, мен бўйтеракмидимки, мева тугмайдиган...

Шу гапнинг ўзи етарли бўлганди. Аммо, Зумрад узоқ сўзлади. Бошдан ўтган кунлари, қилган ишларини бирма-бир сўзлаб бераркан, Фуломжоннинг дили унга ачишарди. Аммо қалбида яширин бир ҳис Зумрадни бевафоликда айблаб турарди. Ортиқча гумонларга ҳозирнинг ўзида чек қўйиш мақсадида Фулом сўради:

— Зумрад, ўша бола аниқ меникими?

Бу сафар Зумрад чидай олмади. Савол унинг юрагига ўқдек қадалди. Жимликни бузиб, ўйланмай берилган савол, унинг эски ярасини янгилади. Фигони фалакка кўтарилган Зумрад лом-лим демай, Фуломнинг кучоғидан отилиб чиқиб кета бошлади. Бирдан тўхтади. Ортига ўгирилиб:

— Бугун дамингизни олинг. Эрта саҳарда сизни вокзалда кутаман, — деди ва югурганча қоронғуликда ғойиб бўлди.

* * *

Жазирама ёз фасли. Воҳа ерларига оқшом чўккан бўлса ҳам олам гўё қизиган тандир. Икковлон қишлоқ оралаб кириб келаркан, Зумрадининг кўнгли алланечук бўлиб кетди. Беихтиёр кўзларига ёш келди. Чунки, шу ерда у ўз боласини илк бор қўлига олиб айнан шу ерга ташлаб кетганди. Ўша уй томон яқинлашар экан, димоғини таниш бир ҳид қитиқлади. Бу ўша, гўдак ҳиди эди. Назарида ҳозир эшикдан болажони югуриб чиқади-ю, ойижон — дея ўзини унга отади ва яна уни тўйиб-тўйиб ҳидлайди.

Ва ниҳоят етиб келишди. Ҳамма ёқ жим-жит. Фулом чуқур ҳаяжон билан дарвозани тақиллатди. Ичкаридан: “Ким бу?” — деган жажжи болакайнинг овози эшитилди.

— Эшикни очақол — деди Фуломжон оҳиста гапиришга ҳаракат қилиб.

— Ойим: “Ҳеч кимга эшикни очмагин”, деб тайинлаганлар. Ойим келсинлар, кейин очаман.

Фулом Зумрадининг ёш тўла кўзларига қараркан:

— Ойинг шу ерда, менинг ёнимда, очақол, — деб ялинди.

Ичкари ҳовлидан болакайнинг чопқиллаб

юургани эшитилди. Бирдан эшик очилиб, ширин табассумли бола кўринди. Бу пайтда бола беш ёшда эди. Фулом боладан кўзини узмасди. Болакай қуйиб қўйгандек Фуломга ўхшар эди. Отаси йўқотган холи гўё ўғлида топилгандек, чап юзида уч дона холчаси бор эди. Буни кўрган Зумрад бирдан хўнграб йиғлашга тушди. Чўчиб кетган бола у ёқ-бу ёққа қараб, бирдан эшикни ёпиб, илиб олди. Ва ичкаридан гап ташлай бошлади:

— Амаки, нега алдадингиз, йиғлаётган опа мени ойим эмас-ку. Мени ойим жуда чиройлилар. Сизларни кимлигингизни билдим. Кетинглар. Болалар ўғриси ҳақида ойим гапириб бергандилар. Сизлар ўша ўғриси-сизлар.

Ўз боласининг гапларидан довдираб қолган она ва ота нима қилишни билишмасди. Зумрад йиғидан ўзини тўхтата олмас, — «Болажоним оч эшикни, сени яна бир кўрай, дийдорингга бир тўяй. Жон болам, сочларингдан яна бир ҳидлай, болажоним. Очақол» — дея ўзини дарвозага урарди.

Фулом эса бола ўзиникилигига амин бўлгач, қандай бўлса-да уни олиб кетишга шайланди. Дарвозани қоқа бошлади. Зумрадга, бола бизники, уни албатта олиб кетамиз, — деди.

Зумрад деди: — Эсингизни йиғинг, мен уларга ваъда берганман, номардлик қила олмайман. Улар менга қанча яхшиликлар қилишган, мени шармандаликдан асраб қолишган. Энди қандай қилиб онкўрлик қиламан.

— Ваъдани сен бергансан, мен эмас. У мени болам. Унинг томирларида менинг қоним оқмоқда. Қара, ахир у қуйиб қўйгандек мен-ку, менинг болалигим-ку, — Фулом ер тепиниб нарироққа кетди.

Зумрад ўз боласи дардида ёнаётган Фуломнинг ҳолатини кўриб, бирдан ўзгарди. Мисоли телбанамо. Гўё, ҳаммаси изга тушиб, ёруғ кунлар келгандай кўнгли хотиржам: — Олиб кетамиз, албатта олиб кетамиз, — деди овози титраб, — ахир, у бизнинг фарзандимиз. Унинг ўз отаси, ўз онаси бор. Ўзимнинг болажонимдан айланай, отасининг худди ўзи бўлибди.

Жигарбандига меҳри жўшган она бор ҳайратини, ҳатто берган ваъдасини ҳам унутди. Бир муддат бўлса-да ўзини ғамсиз, аламсиз бахтли онадек ҳис этди. Орзуларга берилган она қўққисдан очилган дераза товушидан чўчиб кетди.

Уларни дераза ойнасидан кузатиб турган болакай беҳосдан йиғлаб юборди. Сўнг деразани очиб: — Менинг отам йўқ, сиз эса менинг ойим эмас-сиз, — дея кўз ёшларини енгига артиб, дераза ойнасини жаҳл билан ёпиб олди. Зумрад ўз боласининг рад жавобини эшитиб, чидай олмади. Беҳуш йиқилди. Фуломжон тамаки тутуни орасидан

Зумраднинг аҳволини кўриб учиб келди. Сал ўтмай Зумрад ўзига келиб, қўрқиб кетганидан қўллари дир-дир титраётган Фуломнинг кўзларига илтижоли тикилиб:

— Кетайлик, тезроқ бу ерлардан кетайлик — деди.

— Нега энди! Шунча жойдан келиб қуруқ қайтамизми? Йўқ Зумрад, ким нима деса десин, аммо барибир олиб кетамиз!

— Фулом ака! Жон Фуломжон ака! Хўп денг, юринг кета қолайлик. Ортиқ чидай олмайман. Нима қилай, ахир у мени тан олмаяпди-ку... Туққан она эмас, боққан она экан. Юринг, мардга номардлик қилмайлик, кейин уларнинг кўзига қандай қарайман. Аксига олиб, эри вафот этган кўринади. Онаси келмай туриб кета қолайлик.

Ўз боласининг ўзгани она дейишига ҳар қандай она ҳам чидаши қийин эди. Лекин болакайнинг сўзлари уларни ортга чекинишга мажбур қилди. Поезд аллақачон йўлга тушган. Ўлжасиз қайтган овчилардек ҳар ким ўз хаёли билан банд. Фулом бир нуқтага тикилиб, ўйга толган: — ўйламай босилган қадамга болта урилавераркан. Ҳа, биз гуноҳ қилдик. Йўқ, мен гуноҳ қилдим. Ўшанда Зумрадга қўлимни ҳам теккизмай, ортиқча эҳтиросларга берилмаганимда, бу кунларга қолмас эдик. Эҳ, йигитлик...

Зумрад эса миқ этмас, жимгина ўтирарди-ю, аммо ичида исён кўпар эди.

— Боланинг уволи ёмон. Биргина гўдакнинг уволи шунчалик бўлса...

Зумрад шуларни ўйларкан, нафаси тикилиб, йўлакка чиқди. Фулом ҳам дарҳол унинг кетидан чиқди. Зумраднинг вазоҳати худди ўзини поезддан ташлагудек эди. Унинг бу ҳолати Фуломни қўрқитиб юборганди. Зумрад тез-тез нафас олар, сувсиз қолган балиқдек типирчилар эди. Чиройли кўзларига ёш тўлиб, Фуломжоннинг раҳмини келтирарди. Фулом уни қаттиқ бағрига босди.

— Менга ёрдам беринг! Бу ҳаётда қийналиб кетдим, аросатларда қийналиб кетдим! Илтимос, ёрдам беринг! Яшашдан чарчадим! Уни яна кўргим келяпти! Яна бир бор кўрсам, яна бир бор тўйиб ҳидласам бас! Эй Худойим, бу ҳид мени адо қилди! Жон Фулом ака, ортга қайтайлик! Ёлвораман, ортга қайтайлик! Болажонимни яна бир марта кўрай!!!

Фуломжон кўксига фарёд қилаётган Зумраднинг овозини гўё бутун танасида эшитди. Шунда севгилисини янада маҳкамроқ бағрига босди ва кўкка қараб унсиз йиғлади.

Поезд эса ҳамон тақ-туқини қўймас, ўз қўшини баралла куйлаб кетаётганди.

Тўтиқ ушнинг нархи қанча?

Уч киши — озарбайжон, грузин, арман ким-сасиз оролга тушиб қолишибди. Кетишнинг ҳеч иложи йўқ экан. Шу пайт ногоҳ «учар ликопча» пайдо бўлибди-да, ичидан бир ўзга сайёралик чиқиб:

— Мен сизга топишмоқ айтаман, ким топса, ўшани олиб кетаман.

Улар рози бўлишди. Ўзга сайёралик дастлаб озарбайжонга савол берди.

— Икки карра икки неча бўлади?

— Тўрт.

— Чиқавер!

Кейин грузинга савол берди:

— Уч карра уч неча бўлади?

— Тўққиз.

— Сен ҳам чиқавер!

Навбат арманга келди. Ўзга сайёралик унга деди:

— 349 ни 485 га кўпайтир.

— Ваҳ-ваҳ! Ошна, ундан кўра бошқа бўш жой қолмаганини айта қолмайсанми!

***

Бир киши тўтиқуш сотиб олиш учун зоодўконга келди. Қараса, катта, кулранг тўтиқуш турибди. Эркак сотувчидан сўради:

— Бу тўтиқушнинг нархи қанча?

— 500 доллар.

— Нега бунчалик қиммат?

— 12 тилда гапира олади.

Эркак яна қушларни кўздан кечири бошлади. Қараса, патлари рангдор тўтиқуш турибди.

— Буниси неча пул туради?

— 800 доллар. Компьютердан қолишмайди, истаган нарсангизни ҳисоблаб беради.

Бу нархларни эшитган эркакнинг кайфияти бузилиб, кетишга шайланди. Шу пайт бурчакда турган кичкина, ир-китроқ тўтиқушни кўриб қолиб, сотувчига савол берди:

— Мана бу тўтиқуш қанча туради?

— 1500 доллар.

— Нега? У нималар қила олади?

— Қилишга-ку ҳеч нарсa қила олмайди, лекин сиз кўрган аввалги икки тўтиқуш уни директор, дейди!

***

Бемор қаттиқ йўталдан шикоят қилди. Шифокор қатъий оҳангда деди:

— Сиз дарҳол чекишни ташлашингиз шарт!

Бемор шифокорга конверт узатди. Шифокор конверт ичидаги пулларга қараганча давом этди:

— Лекин бирдан ташламасангиз ҳам бўлади, чекишни кескин ташлаш соғлиққа зарарли, сиз уни босқичма-босқич ташланг.

***

Курант ёнидаги ўриндиқда бир йигит ўтирибди.

Асабийлашганча тез-тез қўлидаги соатга қараб-қараб қўймоқда. Унинг ёнига бир йигит келиб ўтирди-да, сумкасидан термос ва бутерброд чиқариб ўриндиққа қўйгач, деди:

— Учрашувга биринчи марта чиқишингми? Эҳ, ошна, бирон егулик олвوماбсан-да...

***

Гастроном сотувчисига бир аёл мурожаат қилди-да, қўлидаги тугунни тортиб беришини сўради. Сотувчи деди:

— Роппа-роса 1 килою 600 грамм. Бу нима ўзи?

— Роппа-роса 2 килограмм гўшт. Уни сиздан ўн дақиқа аввал сотиб олгандим.

***

— Кеча мени шарманда қилдинг. Ҳамманинг олдида аҳмоқ дединг!

— Кечирасан, мен бунинг сирлигини билмабман.

НИГИНА тайёрлади

Rassom Firdavsi FEYZULLAH ijodidan namuna.

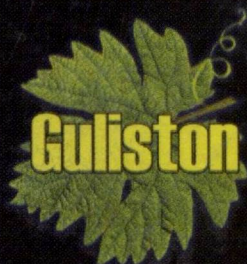
Guliston

4605c
x9

O'zbekistonda xizmat ko'rsatgan artist

Gulsanam Mamazoitova

**Indeks: yakka obunachilar uchun — 820
tashkilotlar uchun — 806**

**Bahosi : kelishilgan narxda.
Obuna davom etmoqda.**